

Régészeti kutatások Somogy megyében 2018–2019-ben

¹HONTI SZILVIA, ²BALOGH CSILLA, ³BELÉNYESY KÁROLY, ⁴GALLINA ZSOLT,
⁵GULYÁS GYÖNGYI, ⁶MOLNÁR ISTVÁN, ⁷NÉMETH PÉTER GERGELY,
⁸SOMOGYI KRISZTINA ÉS ⁹VÉGH ANDRÁS

¹ e-mail: hontiszilvia55@gmail.com

² Istanbul Medeniyet University, Department of Art History, 34700 Üsküdar/ İstanbul, Ünalın Mah. E-5 Karayolu, Kuzey Kampüsü; e-mail: csillabal@gmail.com

³ Historiarch Ltd., senior archeologist, H-6453 Bácsbokod, Vasút sor 1397 hrsz; email: belenyesy@gmail.com

⁴⁻⁵ Ásatárs Kft, H-6000, Kecskemét, Kültérület 0161/3. hrsz., ⁴ e-mail: gallinazsolt@gmail.com ⁵ e-mail: ggyongyi77@gmail.com

⁶⁻⁸ Somogy County Museum, Archaeological Department; H-7400 Kaposvár, P.O. Box 70;

⁶ e-mail: molnaristvan74@yahoo.com; ⁷ e-mail: peter@smmi.hu; ⁸ e-mail: lasinja.somogyi@gmail.com

⁹ Pázmány Péter Catholic University, Institut of Archaeology, 2081 Piliscsaba, Anselmianum; e-mail: vegha@mail.btm.hu

HONTI, SZ., BALOGH, CS., BELÉNYESY, K., GALLINA, ZS., GULYÁS, GY., MOLNÁR, I., NÉMETH, P. G., SOMOGYI, K. & VÉGH, A.: *Archaeological Researches in County Somogy in 2018-2019 years.*

Abstract: This study presents the archaeological fieldwork carried out by the Rippl-Rónai Museum between 2018-2019. They included plan excavations, prevention excavations and ones performed during observation. Our biggest excavations were related to the expansion of road 67 into a 2x2 lane. During the archaeological works we discovered phenomena, cemeteries and settlements from the Neolithic to the Early Modern Age. Prehistoric Age: Late Neolithic quadruple rondel was discovered in Gamás-Vadépusztai mező site No. 2. Roman Age: Sites mainly from the Late Imperial Period (3-4. centuries) are to be mentioned: Gamás-Belső tanya, Mernye-Lótilos 1 és Balatonszentgyörgy-Kenderföldiek. Migration Period: Two intact male graves with weaponry were found in a Lombard cemetery fraction outside Kaposfüred. The excavations of the Zamárdi Avar Age cemetery continued, and a new 8-9. c. Avar cemetery was discovered at Gamás. Middle Ages-Early Modern Age: Plan excavations took place in the Mediaeval Mindszent Pauline Monastery in Balatonszemes and the Premonstratensian Provostship in Bárdudvarnok. Excavations of churches from the Árpád Age and the Middle Ages in Iharosberény and Karád. Mementos of the fight against the Ottomans: ramparts and ditches built around the Mediaeval church in Marótpuszt. At long last, we had an opportunity for a partial exploration of the Turkish bath in central Törökkoppány. The most significant of all excavations along Route 67, among a number of Árpád Age and Mediaeval rural settlements was of a Mediaeval estate centre near Vadépuszt.

Keywords: Prehistoric Age, Roman Age, Migration Period, Árpád- and Middle Ages; Late Neolithic rondel structure, Late Bronze Age bronze awl with a bone handle, Lombard graves with weaponry, new Avar grave constructions, Avar Mascot plates, Mediaeval Pauline and Premonstratensian monasteries, church foundation stone, mediaeval manor with houses and cellars, 14-16. century fortification and settlement, Turkish bath

Bevezetés

A tanulmány célja a mára már sorozattá vált „Régészeti kutatások Somogy megyében” legújabb eredményeinek bemutatása, melyet szintén Honti Szilvia szerkesztett. Ebben az évben néhány, a korábbi közleményből kimaradt régészeti munka is szerepel a beszámolók között. A sorrend a már megszokott. Először

a tervásatások, azaz a pályázati és önkormányzati támogatással folytatott feltárásokat mutatják be a szerzők (Balatonszemes és Bárdudvarnok középkori kolostorok, Iharosberény templom, Zamárdi avar temető). Ezt követik a 2018–2019-ben végzett megelőző feltárások és kiemelkedő eredménnyel zárult, megfigyelés közben végzett munkák (Karád templom, Törökkoppány török fürdő, Marótpuszt. késő középkori-török kori végvár). A záró szakaszban a nagyberuházásokhoz kapcsolódó feltárások, régészeti eredmények sorakoznak: a kétszer kétpályássá bővített 67-es úti munkák a Kaposfüred-Somogytúr közötti szakaszon és a 76-os út Balatonszentgyörgyöt elkerülő új szakaszának munkálatai¹.

Tervásatások: pályázati és önkormányzati támogatásból végzett feltárások

Balatonszemes-Barát-dűlő (19784)

Végh András: A középkori Mindszent pálos kolostor régészeti kutatása Balatonszemes határában, 2014–2019.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Intézete tervásatást végez 2014 óta az egykori Mindszent pálos kolostor területén (Balatonszemes – Barát-dűlő, hrsz. 020/1), tanszéki ásatás keretében, Balatonszemes Önkormányzata megbízásából, a Civil Régészeti Alap Egyesülettel együttműködve. A feltárások minden évben kéthetes időtartamban folytak, 20 hallgató bevonásával. Kezdetben az őszi szünethez igazítva, október végén – november elején, majd 2017-től a nyári szünetben, június végén – július elején. 2014-ben Türk Attila, a továbbiakban Végh András vezette az ásatásokat.

Az ásatás előzménye helyi kezdeményezés volt. 2012-ben az egykori kolostor helyszínén keresztet, információs táblát és padokat állítottak fel, a kaposvári Örökségvédelmi Hivatal (M. Aradi Csilla) és a Rippl-

¹ A tárgyafotókat Balla Krisztián (I. t. 1-14., V. t. 4., XIV. t. 1-15.) és Csernák Bálint (II. t. 2-3, 5, VII. t. 3, VIII. t. 1, IX. t. 2., XV. t. 7.) készítette, mindketten a Rippl-Rónai Múzeum munkatársai.

Rónai Múzeum (Varga Máté) felügyelete mellett.² Az általuk megfigyelt törmelék- illetve omlásrétegek jeleztek, hogy a ma már a földfelszínig elhordott kolostor lelőhelyén jelentős maradványok feltárására lehet még számítani.

A kutatás első lépcsőjeként 2014-ben, az erdős területen, egy megközelítőleg északkelet-délnyugati irányú, 2 méter széles és 16 méter hosszú kutatóárok került kijelölésre, a felállított kereszt északnyugati oldalán. A kutatóárokból mindenütt nagy kiterjedésű omladékreteget tártak fel. Az épülettörmelék különösen az árok északkeleti végében sűrűsödött, ahol az egykori támpilléres falszakasz délkeleti irányba dőlt omladéka került napvilágra. A leomlott fal homokkőből készült, faragott köelemeket (a támpillér vízvető párkányának töredékét, ablak, illetve falpillér töredékeit) is tartalmazott. A kutatóároktól északnyugatra, mintegy 6 méterre, egy 2×4 méteres szondában téglapadló részben eredeti helyzetben fekvő, részben bolygatott részlete tárt fel a törmelék alól.

2015-ben az 1. árkot a lelőhely északi részén lévő északkelet-délnyugati irányú mélyedésen keresztül, tehát északnyugat-délkeleti irányban, 2 méter szélességben jelöltük ki 20 méter hosszúságban. A kutatóárokból egy földbemélyített épület egymással párhuzamos, északkelet-délnyugati irányú falai kerültek elő. A két fal azonos építési jellegűnek (tört homokkőből és kevés téglatöredékből rakott) bizonyult, és azonos volt a szélességük is (120 cm). A falak között lejárt habarcsos járószintet tártunk fel a lösz altalaj felszínén. A járószintet erősen téglás, épülettörmelékes omladék fedte be egészen a mai felszínig, amelyből mázatlan kerámia töredékek (14–15. század), állatcsont, réz gyertyatartó töredéke és egy velencei üvegpalack nyaka kerültek elő. A falakat erősen visszabontották, jelenleg az északi oldalon kb. 120 cm, a déli oldalon kb. 80 cm magasan állnak. A faltetőkre mindkét oldalon rámosódott a fal mögötti löszös altalaj, ami a bontás utáni lassú erózióra utal.

A feltárt épületet pincének határozhatjuk meg, amely a kolostor északi szárnya alatt helyezkedett el. A falvasztagságból ítélve a kolostornak ez a szárnya akár emeletes is lehetett. Az épülettől délkeletre, tehát az udvar felé húzott árokból, további falmaradványt nem találtunk, ezzerint kerengőfolyosóval nem számolhatunk. A 6×8 méteres 2. szelvényt a lelőhely keleti részén jelöltük ki, újból a kereszt mögött (annak északnyugati oldalán), az előző évben megnyitott két kutatóárok között. A szelvényben vastag téglás épületomladékot bontottunk ki, amelyben néhol egyben maradt, ledőlalt faltömbök is megfigyelhetők voltak. A téglák között erősen málló homokkő is előfordult, illetve faragott köelemek (boltváll, ablakmértűvek, szobortöredék), amelyek szintén homokkőből és durva mészkőből készültek. Az omladék alján, téglából épült, északkelet-délnyugati irányú falat találtunk. A fal az árok közepe táján lépcsősen megtörik, külső (délkeleti) oldalán két

támpillér erősíti. A fal belső (északnyugati) oldalán téglapadló kicsiny részletét tártuk fel. A feltárt falrészletet a kolostortemplom hajójának és szentélyének csatlakozásaként határoztuk meg. A feltárt falak iránya egyben lehetőséget adott arra is, hogy a kolostor tájolását megismerhessük, és a további feltárások szelvényeit ehhez a tájoláshoz igazítsuk. Eszerint a templom szentélyét szinte pontosan északkeletnek tájolták, és ehhez a tájoláshoz igazodnak a kolostor falai is. A feltárások további leírásában, az egyszerűség kedvéért, a szentély tájolását keletinek nevezzük, és ehhez igazítjuk az égtájakat.

2016-ban két szelvényt tűztünk ki a 2015-ös 2. szelvény keleti oldalán. A 3. szelvény egy álló fa miatt L alakú lett. Nyugati és északi oldala 5 méter volt, keleten északról 2 méter után megtört nyugat felé 3 métert, majd újra dél felé futott 3 métert, végül a déli oldalon 2 méterrel zárult. A 4. szelvényt a 3. szelvény északi oldalán 5×5 méter kiterjedéssel jelöltük ki.

A feltárás eredményeként megtaláltuk a templom sokszögzáródású szentélyének északi és északkeleti falát, valamint a hozzá északról csatlakozó sekrestye helyiségét (kivéve annak nyugati falát). Előkerült a főoltár alapozásának részlete is. Ez a falrendszer ráépült egy korábbi falrendszer visszabontott alapfalaira, amely szintén egy templom szentélyének északi és északkeleti falából, valamint a hozzá északról csatlakozó sekrestye keleti falából áll. A két falrendszer tájolása csak enyhén tér el egymástól, tehát a szentély iránya mindkét építési fázisban északkeleti tájolású, kis eltéréssel.

A feltárási terület erőteljesen bolygatott volt modern beásásokkal (kincskereső gödrökkel, illetve építőanyagot kitermelő gödrökkel). A bolygatatlan területen, az erdei talaj eltávolítása után, nagyobb felületeken tűnt elő a kolostor falainak téglás omladéka. Az épületomladékot elbontva kerültek napvilágra a szentély és a sekrestye falrészletei. Járószint azonban csak nagyon csekély foltban került elő a szentélyben (téglapadló), mivel a többi helyen épülettörmelékes betöltésű beásások tették tönkre az épület járószintjeit. Ezt a réteget is mindenütt eltávolítottuk, amely alatt agyagos, kevésbé törmelékes, szórványosan embercsontokat tartalmazó réteg található. Ebbe a rétegbe kevésbé tudtunk belebontani, a réteg bontása kezdetén egy csonka gyermeksír került elő. A gyermeksír arra utal, hogy ebben a rétegben további bolygatatlan temetkezések lehetnek. Értelmezésünk szerint az agyagos réteg a templomon belüli temetkezések kevert földje, míg a felette levő épülettörmelékes réteg a templom pusztulásának rétege, valamint a későbbi bolygatások, rablógödrök betöltése.

A 2016-os ásatás ritka lelettel is szolgált. Az egykori sekrestye lebontott falai közt az épülettörmelékéből egy szerzetes fejét ábrázoló életnagyságú faragvány került elő. Arca kissé pufók, feje búbja, a kor papi viselete szerint, kopaszra borotvált. A fej felett keresztet faragtak ki. A különleges faragvány egykor egy tompaszögű falsarokban, feltehetően a templomszentélyben elhelyezett konzol volt. A konzolon kívül a szentély festett hálóboltozatának számos bordatöredéke és néhány bordacsomópontja is napvilágra került.

² Varga Máté: Balatonszemes, Barát-dűlő, Pálos kolostor (KÖH 19784). In: Régészeti Kutatások Magyarországon 2012. Szerk. Kvassay Judit, Kreiter Attila. Budapest 2019. 9.

I. tábla.

1-10. Bárdudvarnok–Barát-domb: 1-8. Fátýoltúk a 291. sírból. 9-10. A feltáráson talált könyvveret és csat. 11-14. Iharosberény–Régi temetői-dűlő: 11. Középkori szíjvég. 12, 14. Középkori könyvcsatok. 13. Újkori kegyérem.

II. tábla.

1. Balatonszentgyörgy–Faluvégi-dűlő: Római kori csontfésű. 2-3. Kaposfüred–Hetes tábla: Langobard lószerszámveret és pajzsdudor. 4. Mernye–Lótilos 1 lelőhely: 2. századi, átfűrt bronzérme a humuszból. 5. Bronzkori csontnyelű ár Magyaregres–Korpadombról. 6. Felsőmocsolád–Kis-babai-mező: A római kori gödörkomplexumból előkerült érmék.

2017-ben az előző évi kutatás eredményeire támaszkodva feltárássra került a kolostor templomának csaknem teljes szentélye. Első munkafázisként eltávolítottuk a 2015–2016-ban feltárt épületrészek fölül a visszatemetett földet. Ezután 2,5 méterrel kibővítettük a kutatási területet keleti irányba (5. szelvény), nyugati irányba pedig 4 méterrel (6. szelvény). Újabb szelvényt nyitottunk az 5. szelvény déli oldalán, 2,5x5 méter alapterülettel (7. szelvény). Fakivágás elhúzóda miatt a 2. 3. és 7. szelvény közötti részen nem tudtuk kiásni a szentély déli falának egy szakaszát.

A kutatás során napvilágra kerültek a kívülről támpillérekkel támasztott, sokszögzáródású szentély alapfalai. A falakat általában kevésbé a járószintek alá bontották le. Több kidőlt faltömb is a falak között, illetve a falak felett hevert. Előkerültek a templom padlójának erősen hiányos részletei. Úgy tűnik, hogy a padló jelentős részét a teljes pusztulás idejére már eltávolították. A nagyméretű, kidőlt faltömbök gátolták meg, hogy az előző évben észlelt korábbi templomszentély falait tovább kutathassuk. Ennek csupán nyugati vége tűnt elő az északi oldalon.

A feltárási különlegessége volt a templom alapkövének megtalálása a szentély keleti falának alapozásában. A templom tengelyében, az alapozás legalsó kősorának szintjén, a külső oldalon kváderkövet helyeztek el. Ennek a kifelé néző oldalán, egy téglalap alakú hasáb formájú, kiemelkedő felületen négy betűt és köztük szóelválasztó jeleket faragtak ki gótikus minuszulákkal: „o · s · o · p”. A kő alá közvetlenül ezüst dénárokat (34 darab, Redwitz Miklós szőrényi bán veretei, 1429–1432) és egy velencei arany dukátot (Andrea Dandolo dózse, 1343–1354) szórtak a Zsigmond-korban.³ Az európai összehasonlításban is ritka emléket a 15. század elején megnagyobbított és újjáépített szentély építésének kezdetekor helyezték el.

A kolostor ásatását 2018-ban a templom hajójának kutatásával folytattuk. A 2015-ben, az északi kolostorszárny pincéjében kijelölt, 2 méter széles kutatóárkot (1. árok) meghosszabbítottuk dél felé, keresztülvezetve azt a kolostornégszög udvarán és a templom hajóján, mintegy 20 méter hosszúságban, három szakaszra tagolva (8–10. árok). Egy további 2 méter széles kutatóárkot nyitottunk erre merőleges irányban, nyugat felé, a templom tengelyében, hogy a hajó nyugati záródását is megtalálhassuk (11. árok).

Feltártuk a templomhajó északi és déli alapfalait, illetve a déli fal mellett egy mellékoltár erősen rongált alapozását. Megállapíthattuk, hogy a templomhajó belső szélessége mintegy 10,6 méter. A hajó nyugati lezárására, a 11. árok nyugati végében, egymáson fekvő, két nagyméretű, bélletes ívkő utalt, amely minden bizonnyal a templom nyugati bejáratához tartozhatott. A két kő kiemelésére, nagy méretük miatt, egyelőre nem volt módunk, és ezért a további bontást, így a hajó nyugati falának feltárást fel kellett függesztenünk. A hajóban és a kolostorudvaron, közvetlenül a templomhajó falának külső oldalán melléklet nélküli, a templom

tájolásával egyező irányítású temetkezések is előkerültek. A kolostorudvarban kerengőfolyosónak nem találtuk nyomát. A templomtól délre a kolostort megelőző késő Árpád-kori településrészlet látott napvilágot, néhány gödörészlet és talán egy kemence hamuzó gödre. Az itt talált kerámiák a 13. század vége és a 14. század első felére, tehát a kolostor alapítására és az azt követő néhány évtizedre keltezhetők. Az ezévi leletek közül különös figyelmet érdemel egy 14. századi bronz feszület, amelyet fémkeresővel az északi szárny pincéjének déli fala mentén találtunk.

2019-ben befejeztük a szentély feltárást a déli oldal 2017-ben elmaradt részletének pótlásával (13. szelvény). A templomhajó nyugati végénél először a 11. árok déli oldalán nyitottunk egy 4x4 méteres szelvényt (12. szelvény), hogy a hajó nyugati falát megtaláljuk, majd ugyanebből a célból a 11. árkot szélesítettük ki 2 méterrel északi irányba (15. árok). A 2016-ban feltárt sekrestye északi oldalán is dolgoztunk, ahol a fák között 2 méter széles, kelet–nyugati irányú kutatóárkot nyitottunk a feltételezett káptalanterem területén.

A szentély eddig hiányzó falrészletét kiástuk és dokumentáltuk, illetve feltártuk az előtte, a déli oldalon fekvő falomlást. Ez fekvését és irányát tekintve összefügghetett a 2014-es első kutatóárkokban feltárt, kidőlt falszakasszal. Egy támpillér kváderkövei és faragott vízvetője kerültek napvilágra az omladék itt feltárt részletében. A szentély belsejében egy, a templomot megelőző, kör alakú beásást bontottunk ki részlegesen, amelynek a függőleges oldalfalai esetleg kútra utalnak.

Megtaláltuk a hajó nyugati falának alapozását a 15. árok középtáján. Ezáltal mérhetővé vált a templom teljes hossza, amely így mintegy 26 méter. A káptalanterem megismerését célzó árokban eredeti helyzetben fekvő, erősen szétfagyott állapotú téglapadló került napvilágra. A padló keleti irányban anélkül ért véget, hogy lezárását megismerhettük volna, ezért egyelőre kérdéses, hogy hol húzódnak a helyiség keleti fala.

A tanszéki ásatások hat éve alatt elvégzett munkák során megismerhettük a Mindszent pálos kolostor pontos fekvését, szinte teljesen feltártuk a templom szentélyét, és kutatóárkokkal tisztáztuk a hajó méreteit, valamint a kolostor észak–déli kiterjedését. A kutatások nagy vonalakban igazolták Guzsik Tamás alaprajzi rekonstrukcióját, amelyet a kolostor felszíni nyomai alapján az 1970-es években szerkesztett. A további tanszéki ásatások remény szerint segítenek még jobban megismerni az elpusztult kolostor emlékeit. Az elért eredményeket a balatonszemesi Magtárban látható „Pálosok Balatonszemesen” kiállításon tekinthették meg minden évben az érdeklődők. A közeljövőben szakdolgozat foglalja össze az eddigi ásatási eredményeket (Balatincz Anna hallgató munkája), az éremanyagot Varga Máté dolgozza fel.

Közreműködő munkatársak: Lóki Róbert és Lókiné Kis Szabó Eszter, valamint a PPKE Régészeti Tanszék hallgatói.

3 Az érme meghatározását Varga Máté végezte el.

Bárdudvarnok – Barát-domb (19591)

Molnár István és Aradi Csilla

Somogy megye egyetlen premontrei prépostsága a mai Bárdudvarnok határában állt egykor. A középkorban kaposfőiként vagy szentbenedekiként említett monostort 1252-ben alapították, a török korban pusztult el, maradványait a 18–19. században hordták el. 2014-ben, 2015-ben és 2016-ban a monostor templomát és a benne lévő sírokat, 2017-ben a templomhoz csatlakozó sekrestyét és a templom melletti temető egy részletét tártuk fel. Ahogy az előző években, 2019-ben is a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összeg és Bárdudvarnok Önkormányzata által biztosított önrész fedezte az ásatás költségét.

Az eddigi feltárások alapján 1252-től egy nagyméretű, a támpillérekkel együtt 24×14,5 méter nagyságú, három hajós, nyugati toronypáros, egyenes záródású, boltozott szentélyű templom épült meg. Egy kisméretű oltáralapot és egy ledöngölt padlót is ehhez a korai időszakhoz kapcsolhatunk. Az építkezés előtt a domb nyugati felét levágták és egy nagyobb felületet egyenesre alakítottak. A legkorábbi időszakban még egy könnyű szerkezetű építmény állhatott a templom mellett, de viszonylag hamar megépülhetett a templom szentélyéhez délről csatlakozó sekrestyéje. Leghamarabb a 14. század közepén-végén a templomot átépítették. A templomhajó nyugati részét egy alapfalal leválasztották, és a nyugati homlokzatát masszív támpillérekkel támasztották meg. Karzatot és feltehetően nagyobb nyugati tornyot alakítottak ki. A templomot három hajóra osztó pillérek tartó belső sávalapokat szélesítették, a templomhajót is beboltozhatták. A korai templom padlóját valószínűleg a nyugati rész átépítésével egy időben megemelték, egy nagy, U alakú oltár és egy belső szószék is készült. A legkésőbbi időszakban a templom padlóját újra megemelték, ekkor a sekrestye is újabb padlót kapott, ráadásul belül megvastagították falait is, talán emeletet építettek rá. (A feltárások összesített alaprajzát ld. 1. ábra.) A templom plébániaként is működhetett, mellé temetkeztek is. Lehet, hogy a kezdetektől, de legkésőbb a 14. század második felében már biztosan templom körüli temető működött mellette. A dombtól nyugatra futó patakon halastavat alakítottak ki, ennek nyoma még megtalálható a területen.

2019-ben elsősorban a prépostsági épületek megtalálása volt a célunk. A szelvényeinket így a korábbi feltárások területétől délre és keletre nyitottuk. Egy 1,5 méteres védősávot el kellett hagynunk, mert a korábbi, 3 méter mély szelvényekbe visszatemetett laza föld mellett nem volt biztonságos dolgozni. A szelvényekben a templom melletti temető sírjain kívül több falmaradványt és kemencéket is találtunk.

A 277. számú alapfal-szakasz 100 cm széles volt, habarcsba falazott téglából készült (III. t. 6.). A sekrestye déli végétől 10 méterre találtuk meg, 5 méter hosszan volt követhető, északra és délre is kifutott a szelvényből. Egy épület keleti falát bontottuk ki, mely feltehetően a sekrestyével (és a templom szentélyé-

vel) egy vonalban lehetett, de nem csatlakozott ahhoz. Sajnos északi végét, a fal befordulását, nem találtuk meg, ez a két szelvény közötti feltáratlan területen is lehet, de sírok is eltüntethették.

A fal a prépostság korai épületének része lehet. Nagyon korán, feltehetően a 14. században, esetleg a 15. század elején, elpusztulhatott, talán a templom első átépítései hagyták fel, az átépítést megelőző részleges pusztulás áldozatául eshetett. Az épületet nem újíították meg, a felmenő falait elhordhatták, és ezen a területen is temetkezni kezdtek. A fal maradványainál magasabban talált, és egy, a falat romboló sírt is felülrétegző két kemence (278, 287. strat) arra utal, hogy a terület később egy időre a kolostori udvar részévé vált, mielőtt újra a temető része lett.

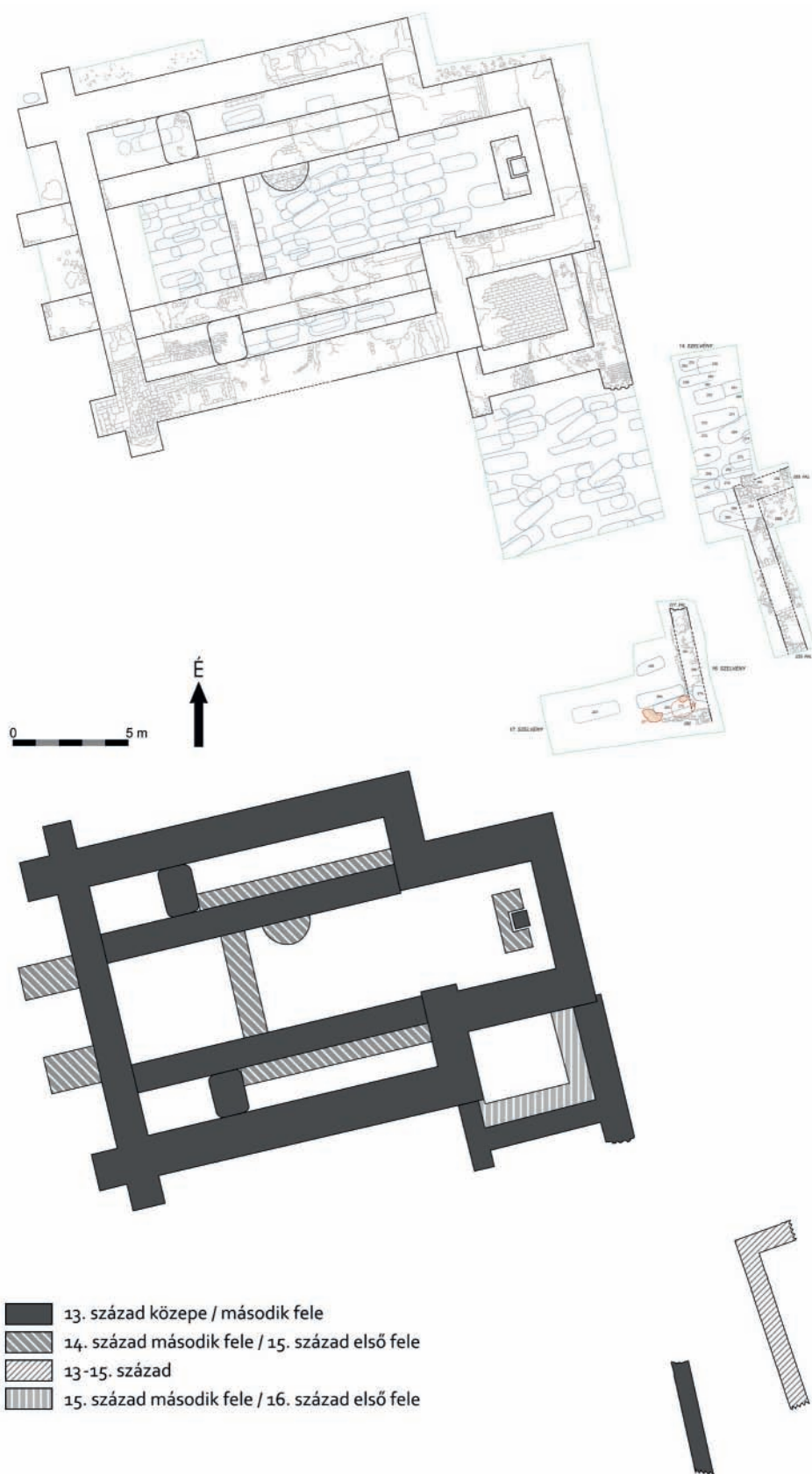
Egy másik alapfal (255. strat.) az előzőtől (valamint a templom és a sekrestye keleti falának vonalától) 3,5–4 méterre, keletre volt. Agyagba tett téglasorokkal alapozták. Elképzelhető, hogy valamilyen támfal vagy kerítőfal alapozása lehetett, de a legvalószínűbb, hogy a prépostsági épületekhez tartozott. Az északnyugati sarkát és nyugati falának egy szakaszát bontottuk ki. A sekrestye délkeleti sarkától 6,5 méterre indult. A fal mellett az alapárkot tégladarabokkal töltötték fel és úgy látszik a helyiség belsejét is megalapozták. Az épület nem párhuzamos a többi fallal, az alapozás szerkezete sem hasonlít azokra. Nem egyszerre készült a 277. falhoz tartozó épülettel, lehet, hogy részben egy időben álltak, de időben követhette is azt. Az épületet még a monostor működése közben felhagyták. A temető késői sírjai metszik, az északi (a temető sűrűjébe eső) részét több rétegben, máshol csak ritkán.

A sekrestye déli falától 15,5 méterre délre egy magasan induló, habarcs nélkül földbe tett tégladarabokból készült alapozást találtunk. Ráépült a 277. falra, a 278. és 287. kemencékre. Biztosan a késői időszakban készült, amikor a járószint már jóval magasabban volt. Lehet valamilyen kerítőfal vagy egy (elég gyengén megépített) épület része, de ezt is beásások, sírok rombolták.

Mivel egyik általunk talált épület sem használták már a késői időszakban, továbbra sem tudjuk, hogy ebben az időben hol laktak a szerzetesek. Ekkor a sekrestyére egy emeletet építettek, talán itt alakították ki új lakóhelyüket.

A feltárás során a templom melletti temető újabb 36 sírját, illetve sírrészletét tártuk fel. Ezek egy tipikus templom körüli temető képét mutatják számos gyereksírral. Ebben az évben is szép leleteket, egyebek mellett pénzeket, könyvvereteket (I. t. 9.), öv- és ruhacsatokat (I. t. 10.), pártamaradványokat találtunk. A leletanyagból kiemelkednek a 291. sír szép fátyoltűi (I. tábla 1–8.).

A feltáráson a Rippl-Rónai Múzeum munkatársai közül Molnár István régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Papp Zoltán, Stunya Péter vett részt, köszönjük Kovács Gábor önkéntes munkáját.

1. ábra. Bárdudvarnok, a feltárások összesített alaprajza (2014-2017, 2019) és a monostori templom építési fázisai.

Iharosberény – Régi Temetői-dűlő (89313)*Molnár István*

A mai Iharosberény (a középkorban Berény) régi templomát 2015-ben, a helyiek kérésére és segítségével végzett terepbejárás során azonosítottuk a mai településtől keletre, a Régi temetői-dűlőben. A település önkormányzata 2016-ban georadaros felmérést készíttetett a területen, majd ennek eredményei nyomán 2018 nyarán és 2019 novemberében régészeti feltárást végeztünk (III. t. 4.). A feltárási költségét a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyert összeg fedezte, amelyhez a szükséges önrészt Iharosberény önkormányzata bocsátotta rendelkezésünkre, emellett mindkét évben egyéb támogatást is nyújtottak.

2018-ban a templom északnyugati részét, a tornyot, a hajó északi kétharmadát (1–2. szelvény) valamint a szentély északkeleti részét (3. szelvény) és a szelvényekbe eső sírokat tártuk fel. 2019-ben a 4. szelvényünkben kibontottuk a torony és a templomhajó déli falait. A hajó harmadában nem volt időnk a sírokat kiásni, de a templomhajó alapárka alattiakat kibontottuk. Az 5. szelvényünkben a szentély déli alapfalait, valamint a szentély déli, délkeleti részén lévő sírokat tártuk fel. A 6. szelvényen a szentély északi falának hiányzó részét kutattuk.

A templom romos falait az újkorban kitermelték, jórészt az alapárkókból is kivésték a habarcsba tett téglákat. Sajnos a szántás teljesen átforgatta a területet, ráadásul a domb lepusztulása is megsemmisítette a korabeli talajszintet. Egykori járószintnek, padlónak így nem maradt nyoma.

A feltárások során két templom maradványát találtuk meg. A korábbihoz 1,7–2 m széles, sorokba rendezett téglákból, tégladarabokból és ledöngölt agyagból készülő alapozásokat kapcsolhatunk. A téglák 5,5–6×15×23,5 cm nagyságúak. 2018-ban a későbbi épület hajójának északkeleti részén került elő ilyen alapfalszakasz, itt a ledöngölt agyagrétegben egy helyén maradó téglák és egymástól 15–20 cm-es fehér csíkok (a ledöngöltéskor keletkező réteg) is megfigyelhetők voltak. A későbbi épület szentélyén belül is találtunk egy hasonló alapozást, a ledöngölt rétegen itt 2–3 agyagba tett téglasor is megmaradt. A két alapfalmaradvány alapján egy kb. 15 m hosszú, egyenes szentélyzáródású templommal valószínűsíthetünk, amely a georadaros felmérésen is kirajzolódni látszik. A későbbi, gótikus szentély 2019-ben feltárt déli és középső részét teljesen szétásták a sírokkal. Itt nem volt egyértelmű nyoma a korábbi épületnek, mindössze a sírok között néhol megmaradt keményebb, ledöngöltnek tűnő rétegek utalhatnak rá.

2019-ben a 6. szelvény északi részén, a gótikus templom szentélyének indulásánál álló támpillértől északra, északnyugatra találtuk meg a korábbi épület egy újabb részletét. A támpillér kiszedett alapfalainak oldalában látszott a támpillér ásásakor rombolódott alapfal, amelyből 6–7 téglasor és a közéjük döngölt agyagos sávok maradtak meg. A korai templomhoz tartozó három falszakasz csak úgy illeszthető össze, ha északról torony esetleg sekrestye csatlakozott az épülethez.

Az épület kora az Árpád-korban belül nem meghatározható. Megmaradt alapfalai az általunk feltárt részen nem metszenek semmit, ugyanakkor nagyszámú későbbi sír és a gótikus templom szentélye is rombolta ezeket. Több olyan sírt is találtunk, amelyeket már a gótikus templom falai sértettek, ezek bizonyosan a korai templom mellé lettek ásva. Mivel a későbbi templom északi fala a korábbi épülethez igazodik, valószínű, annak maradványai még valamennyire álltak utóda építéskor.

A későbbi templom (2. ábra) alapozásában alul 20–30 cm vastag keményre döngölt réteg, ezen pedig habarcsba rakott téglák voltak. A téglák mérete: 6–6,5×14,5×24 cm. A falak alapárkai 1,1–1,3 m szélesek, 40–100 cm mélyen maradtak meg, különösen a szentélynél maradt kevés belőlük. Az épület alaprajza csekély maradványából is jól kiserkeszthető. A hossza a támpillérekkel együtt 29,5–30 méter. Négyzet alapú nyugati tornya volt, amelynek a beltere 2,2×2,2 m-es. Sarkainál, a falak meghosszabbításában, két-két kb. 1 m hosszú támpillér épült. Az épület nyugati falát a sarkain erősítették egy-egy ferde helyzetű, 1,5×1,2 m-es támpillérrel. A templomhajó beltere 12,6 méter hosszú. Támpillérei a sarkokon lévőknél kívül nem voltak, feltehetően nem volt boltozva.

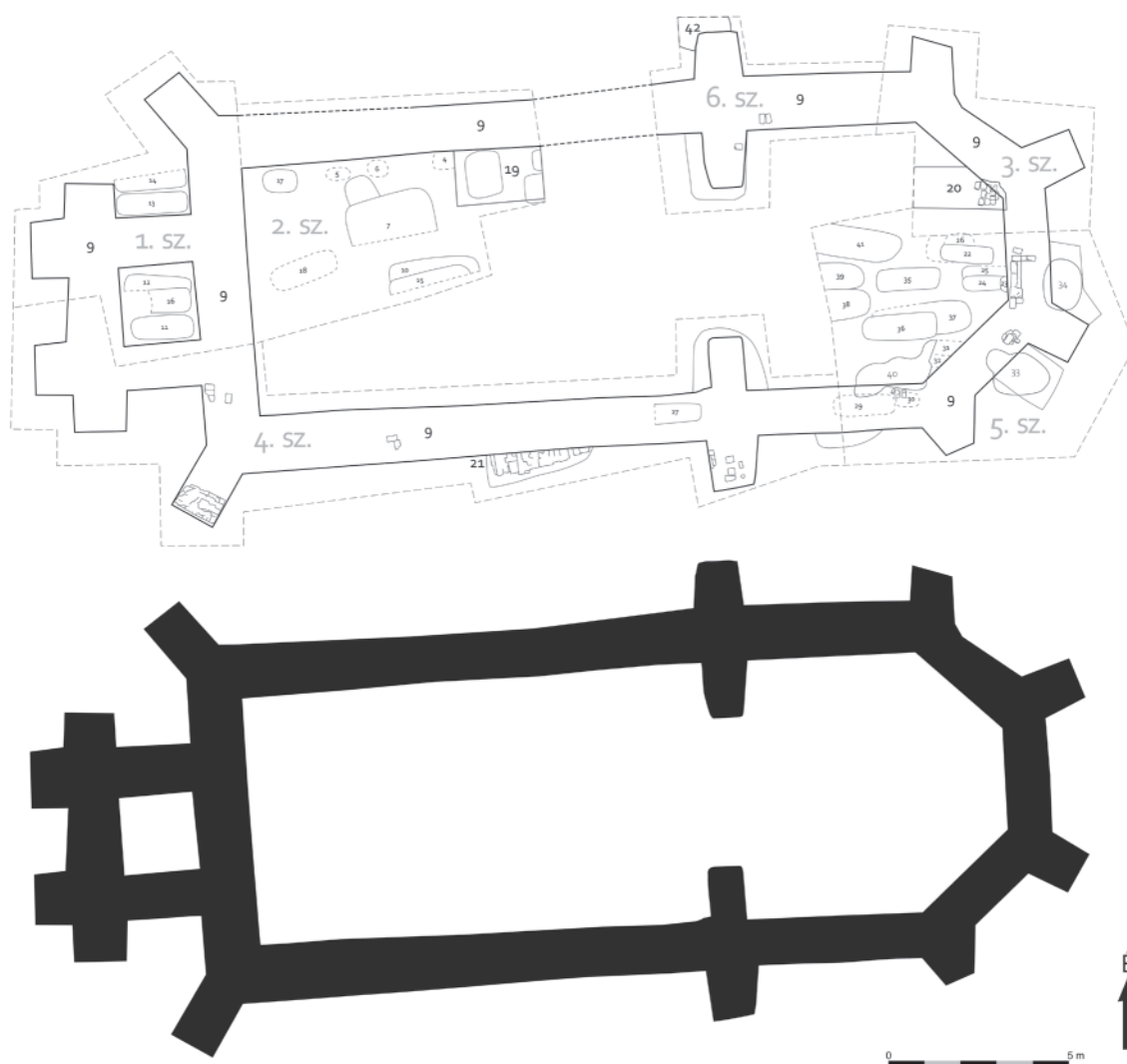
A boltozott szentély a hajóval megegyező szélességű, a nyolcszög három oldalával záródott. Kezdetét északi és déli oldalon egy-egy 1,5–1,6×1,6 m-es támpillér jelzi. Ezekkel szemben a belső oldalon 1,6 méter hosszú, 1–1,2 m széles diadalív alapozások voltak. Megfigyelhető, hogy főleg a hajó felőli oldalon szélesebben volt a talaj mozgatva és törmelékes réteggel feltöltve. Lehetséges, hogy csak a falak kiszédését végezték pontatlanul, de a hajó keleti sarkainál álló mellékkoltárok alapozására is gondolhatunk.

A szentély beltere a diadalív belső oldalától számítva 7,2 méter. A szentély végénél már erősen lepusztult a felszín, ráadásul későbbi beásások is rombolják a területet. Az megállapítható, hogy a szentély sarkainál állt 1–1, összesen 4 db egy méternél hosszabb támpillér.

Az épület téglából épült, de néhány faragott kőtöredék arra utal, hogy feltehetően a nyílászáróknál, belső berendezéséhez köveket is használtak. Több idomtéglat is találtunk, amelyek a pillérek közül vagy a boltívekből származhatnak.

Az új templom már gótikus stílusú volt, de támpilléreit csak a torony és a nyugati homlokzat illetve a boltozott szentély megerősítésére használták. Ezek alapján a 13. század utolsó harmadára, a 14. századra, a hospesek berendezkedése utáni időszakra is keltezhetnénk. Talán szokatlanul nagy mérete mond ennek ellent. A templom mérete, arányai és alaprajza nagyon hasonlít a közeli Csurgó középkori eredetű templomára, attól csak a szentély támpillérei különböztetik meg.

A feltáráskor számos helyen találtuk meg későbbi megerősítés nyomát. Az északi hajófal közepén a megerősítés habarcsos téglasorokból áll, sekélyebb a templom alapozásánál. A szentély végénél a támpillérek között is beásások árulkodnak kései megerősítésről. Egy újkori jezsuita keggyérem bizonyítja, hogy a temetőt az újkorban is használták.

2. ábra. Iharosberény, a templom alaprajza.

A plébániatemplomot 1334-ben a pápai tizedjegyzékben említik. Kérdéses, hogy ekkor melyik épület állt. A település neve „Beryn”, azaz Berény, ami korai falura utal. A forrásokban azonban csak az 1260-as években tűnik fel, amikor az érkező hospesek kiváltságait ismertetik, majd erősítik meg. Gondolhatunk a település (tatárjárás kori?) részleges vagy teljes pusztulása utáni újraterülepülésére, ami jól megmagyarázná az új templom építését is.

A templomban összesen 31 sírt bontottunk ki. A leletanyagból a kerámiatöredékek mellett több érmét, könyvcsatot, könyvvereteket, öv- és ruhacsatot, övvereteket, pártamaradványokat, harangdarabokat, újkori kegyérmet említhetünk meg (l. t. 11–14.)

A feltáráson a Rippl-Rónai Múzeum munkatársai közül Molnár István, Nyári Zsolt, Stunya Péter, Papp Zoltán, Balla Krisztián, Cserép Tamás vett részt. Köszönjük Józsa Tibor, Varga Sarolt, Erőss Borbála értékes segítségét.

Zamárdi-Rétiföldek (20408)

Balogh Csilla

2015-óta végezzük a Zamárdi-Rétiföldek lelőhely nagy kiterjedésű avar kori temetője északnyugati, beépítetlen részének kutatását, a 2015-ben megnyitott szelvényünk folyamatos, kelet felé bővítésével. 2018–2019-ben, 1558 m² területen, 144 új régészeti objektumot tártunk fel, és a temető északi szélénél húzódó, többszörösen megújított, 2380. sz. árok újabb szakaszát is megtaláltuk. A feltárt 129 avar kori temetkezés mellett 4 La Tène-korú sír és 10 középkori településobjektum (gödrök és árkok) is előkerült. Ez utóbbiak az avar kori temető közvetlen északi szomszédságában elterülő, nagy kiterjedésű, középkori Zamárdi falu objektumai.

A 2017-ben előkerült, a 7. század 2–3. negyedében létesült, 60–70 sírból álló, Meroving jellegű leleteket tartalmazó sírcsoport újabb temetkezései váltak ismerté.

Ez a sírcsoport a temető északnyugati, a 7. század legvégétől a 8. század végéig használt részébe ékelődött be. 4 újabb ló-lovas sírpár került feltárássra. A lovak és a lovasok sírjai is mind rablottak voltak, ennek ellenére a sírokból a lószerszámzat fémveretei, a veretek, a szíjvégek és a szíjak találkozásait fedő nagyobb rozetták, valamint a férfiak övét díszítő veretek — ha nem is bolygatatlan helyzetben, — szinte mind előkerültek. Különösen a lovak mellett volt feltűnő a vastárgyak hiánya, noha a lovak pófájánál és a bordákon látható elszíneződések egyértelműen utaltak arra, hogy eredetileg a zablák és a kengyelek is a sírba kerültek. Ebből a megfigyelésből talán nem elhamarkodott levonni azt a következtetést, hogy e sírok feldúlásának elsődleges célja a használható vastárgyak megszerzése volt. A ló-lovas sírpárok körül elhelyezkedő női és a gyermek sírok között több bolygatatlan is akadt. E sírokból felhúzott lemezgömbös fülbevalók, torquesek, az övet és az övről lelógó szíjakat díszítő veretek, öntött bronz korongok és mindennapi használati eszközök kerültek elő.

A 2672. női sírban, a koponya mellett, bronzcsat, vaskarika és vaskés feküdt egy kupacban (III. t. 3.). A szokatlanul nagyméretű, 240 cm hosszú és 140 cm széles gödör közepén 210×100 cm-es, fával bélelt sírkamrát alakítottak ki. Ebbe helyezték el a deszkából összeállított 180×55 cm-es koporsóládát, melyet vasalásokkal szereltek össze. A koporsóban nyugvó fiatal nő fülében filigrándíszes, felhúzott lemezgömbös fülbevalók voltak, nyakát okkersárga és barna színű, apró köles méretű gyöngyökből álló rövid nyaklánc díszítette, melyek monotonitását néhány darab apró gömb alakú, matt fekete színű, fehér pöttyrátes gyöngy törte meg. Jobb csuklóján öntött, tokosvégű bronzkarperet viselt. Ruházatát a derekán bronzcsattal záródó öv fogta körbe, melyről bal oldalon, rövid, két téglalap alakú verettel díszített, vaskarikában végződő rövid szíj lógott le. A karikáról lógott egy fatokban lévő apró vaskés, egy vaskulcs és egy öntött, áttört bronzkorong. A bronzcsattal záródó övet, a ráfüggesztett fatokba elhelyezett késsel együtt emlékként vagy „ajándékként” helyezhette el a koporsóba a fiatal nő egy közelebbi férfi hozzátartozója.

Hasonló jelenségről lehet szó a temető két másik sírja (447. és 2144. férfisírok) esetében is. A 447. sírban⁴ ugyancsak vasalásokkal összeállított koporsóba temetve férfi maradványait találták, erre utal ezüst lemezből préselt, Fönlak-típusú veretekkel díszített öve. A jobb térde mellett egy vastag ezüst huzalból készített, hurkos-kampós záródású nyakperet feküdt. Ez az ékszertípus a korszakban női és gyermeksírokból ismert, férfiak nem viselték, ráadásul a sírban nem viseleti helyzetben került elő. Elképzelhető, hogy ebben az esetben az elhunyt férfi mellé női hozzátartozója helyezte el ékszerét, összetartozásuk, kötődésük jeleként. A 2144. teljesen feldúlt és kirabolt férfisír északi hosszoldalának közepe táján, a sírfalban, egy 50 cm széles és kb. 15 cm mély gödörben női viseleti tárgyak, gyöngyök, nagyobb csontgyöngy(?), 2 db stylus, fogazott szalagfonatos

szíjvég, bronzlánc, valamint kisebb vaskés, vaskarika és két, egymásba fűzött bronzkarika volt. Feltevésünk szerint e sír esetében is „ajándékcsoomagról” lehet szó.

A 2018–2019. évi ásatásunk talán legszebb lelete a 2676. sírban nyugvó fiatal nő derékóvéről lecsüngő ezüst lemezből készített, egyedi díszítésű tűtartó (3. ábra). Ezen kívül a sírból négy, egészen nagyméretű öntött bronzkorong, csecsebecseként felfüggesztett csörgő és egy letört tűszerkezetű, ló alakú római fibula került elő. A lemez-tűtartó kevésbé elterjedt az avar korban, korábban csak a Várpalota-Gimnázium 208. sírjának lemez tűtartója volt ismert,⁵ a legtöbb darab eddig zamárdi sírjaiból került elő.⁶ Döntően kora avar kori, részben germán jellegű leletkörnyezetben voltak használatban, germán típusú bronz- és vascsatok, csontfésűk, lábbeli garnitúrák, len- vagy kendertörők mellett antik eredetű fülbevalók, római kori edény, haj- vagy fátöltők, bizánci bronzláncok, rátéddíszes színes gyöngyök és egybeöntött kis bronzcsatok társaságában kerültek elő. A 2676. sírből előkerült tűtartó anyaga jó minőségű ezüst, préselt díszítése sodrást utánzó szálakból álló hálómustra (3. ábra a.). A tűtartónak csak az előlapja került elő, a hátlap valószínűleg a sír bolygatása során pusztult el. Különlegessé teszi ezt a tűtartót, hogy közvetlenül mellette előkerült egy rövid, tömzsi, kétlapú ezüst kisszíjvég is, melynek mintázata és szélessége a tűtartóéval megegyező, ami összetartozásukra utal. A szíjvég fel volt szegezve két, elkalapált fejű bronzszegeccsel, elképzelésünk szerint egy szélesebb textil- vagy bőrszalagra, amibe egykor a tű vagy tűk bele voltak szúrva. Ezen a szalagon – a csont és vaslemez tűtartókhoz hasonlóan – a lemez tűtartó lefelé mozgathatásával értek a tűhöz (3. ábra b.). Végül az is megjegyzendő, hogy ez a különleges tűtartó az ismert példányok közül a legfiatalabb lehet, négy nagyméretű, áttört bronzkorong, egy arcós bronzcsörgő, egy lovacska formájú római fibula társaságában került elő. Díszítése hasonló a 751. és 1209. sír nagyszíjvégén és ívelt oldalú négyszögletes veretén láthatóhoz, melyek öntött indás bronzcsat és indás tokos kisszíjvég társaságában kerültek elő, s a 8. század elejére keltezhetők.

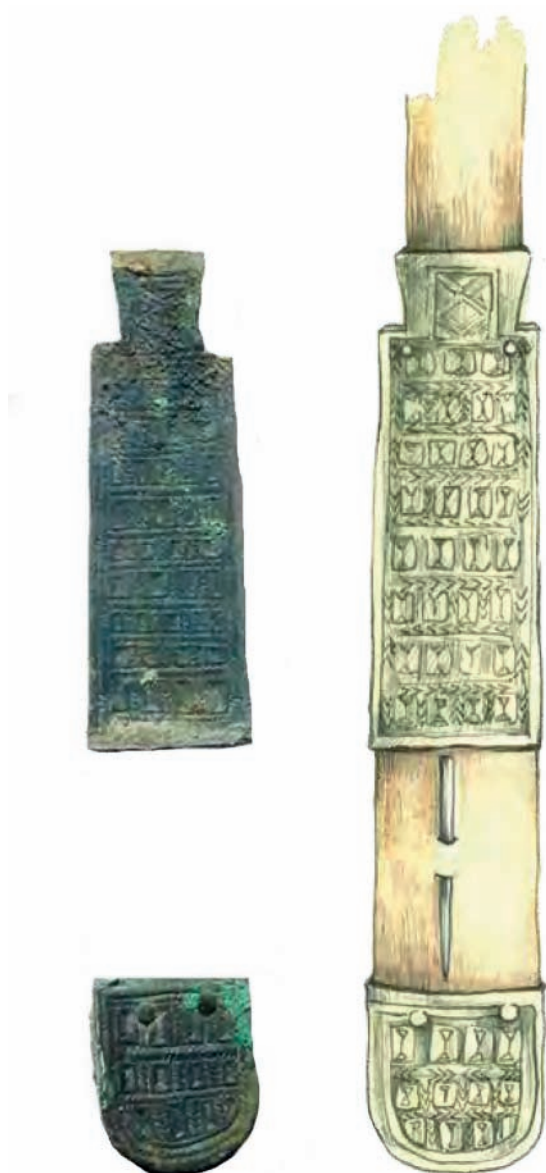
A 2019. évi feltárás során a temetkezési szokásokkal kapcsolatosan a temetőben eddig nem dokumentált, új sírkonstrukciókat figyeltünk meg. Egy más közelében 8 füles sírt tártunk fel. Ezek olyan aknasírok, melyek hosszoldalaiban, a sírok aljától 60–90 cm magasságban egy vízszintesen futó vájatot alakítottak ki, melyek a koporsó vagy a halott fölé fedélként elhelyezett deszkák megtartását szolgálták (III. t. 1.). Egyes síroknál ezeken túl cölöplyukak is előkerültek a sírok sarkaiban és a hosszoldalak mellett; az egykor ezekben álló cölöpek feltehetően a koporsófedél stabilitását növelték.

A 2703. aknasírban az egész avar kor viszonylatában különleges és egyedi sírkonstrukciót dokumentáltunk. A nagyméretű, mély aknasírban, a sír aljától 70–80 cm magasságban, a hosszoldalak falában, egymással szemben, 2–2 nagyméretű lyuk fúródott a falba. Feltételezésünk szerint ezekbe egykor igen nagymé-

4 Bárdos–Garam 2009, 66, Taf. 50; Bárdos–Garam 2014, 105, Taf. 224.

5 Erdélyi–Németh 1969, XVIII. T. 10.

6 Röviden a temető lemez-tűtartóiról lásd Garam 2018, 237.

3. ábra. A 2676. sír lemez-tűtartója és rekonstrukciója Zamárdiból.

retű fahasábokat rögzítettek (III. t. 2.). A lyukak formája alapján a gerendák hasábosra voltak megmunkálva, erre utalt a sír északi falában lévő lyukak szabályos formája. Másik végük talán tompára faragott volt, mert a déli fal lyukai szabálytalan, ovális nyílásúak voltak, s befelé erőteljesen szűkültek. Ezek a gerendák is vélhetően fából készített fedél rögzítésére szolgáltak.

Ehhez valamelyest hasonló sírkonstrukciót a Csákberény-orondpusztai temető 2019. évi ásatásán figyeltek meg, a 475. sírban,⁷ ott azonban további, a sír sarkaiban megfigyelt cölöplyukak is voltak, melyek alapján a sírgödörbe megépített gerendavázis „halotti házat” rekonstruáltak. Zamárdiban talán valami egyszerűbb konstrukcióról lehet szó.

A továbbra is tanácsátás keretében folyó kutatási program a Zamárdi Önkormányzat támogatásával, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetének és az Isztambul Medeniyet Egyetem Művészettörténeti Tanszékének közös kutatási projektje, amely a Kaposvári Múzeummal együttműködve valósul meg. A feltáráson az intézetünk hallgatói mellett a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Régészeti Intézete valamint több törökországi egyetem régészeti szakos hallgatói is közreműködtek. A feltárt sírok embertani anyagát T. Rendes Katalin antropológus, az állatcsontokat Nyerges Éva Ágnes archeozoológus határozta meg.

Megelőző feltárások, leletmentések, megfigyelések

Kaposmérő – Kossuth utca keleti vége (85819)

Németh Péter Gergely: Építés közbeni megfigyelés

A 2019. november 6-7-én elvégzett régészeti megfigyelés során, két objektumból származó leletanyagot lehetett gyűjteni. Az egyikből *római kori* és *középkori*, a másikkól *római kori* kerámiatöredékek kerültek elő. A dombtetőn vastag paticsos-faszenes réteg figyelhető meg, de csak jelenkori leletek kerültek elő, egy újkori épület lehetett itt. Munkatárs: Nyári Zsolt.

Kaposvár – Bánkúti lakótelep (35635)

Németh Péter Gergely: Építés közbeni megfigyelés

Kaposváron, a Bánkúti lakótelepen, az Árvácska u. 47. ingatlanon, mélygarázs építése közben, a 2018. július 12-én elvégzett régészeti megfigyelés során, 3 régészeti objektum került elő. Egy sekély gödöralj tartalmazott kevés számú, *középkori* oldaltöredéket és állatcsontot. A gödöralj mellett egy lelet nélküli, hasonlóan sekély gödöralj volt, míg a harmadik objektumot csak metszetben tudtuk megfigyelni, az objektum további része a szomszédos telek alá esik.

Két évvel korábban, a Repkény utcában, ugyancsak régészeti megfigyelés során, házalapban, objektum feltárása látszott, a közelében előkerült kerámiatöredék alapján szintén a középkorba keltezhető. A Bánkúti lakótelepen elvégzett régészeti megfigyelések tapasztalati alapján, a középkori telep a lelőhely ÉNY-i részére, a magasabb domboldalra koncentrálódik. Munkatárs: Cserép Tamás.

Kaposvár – Kisgát (43488)

Németh Péter Gergely: Építés közbeni megfigyelés

Az Apáczai Csere János u. 27. számú ingatlanon, lakóház építése közben, régészeti megfigyelés során, 10 régészeti objektumot sikerült dokumentálni. 2 objektumban a *bronzkori*, *mészbetétes kultúra* emléke maradt meg. Az egyik objektumból kevés kerámiatöredék és állatcsont, a másikkól mészbetétes díszítésű, nagyobb edények darabjai kerültek elő. 3 objektumban *római kori* (2–3. század) kerámiatöredékek voltak, több díszített darab is előkerült. 5 objektum nem tartalmazott leletanyagot.

⁷ Szűcsi 2019, 112.

III. tábla.

1-3 Zamárdi–Rétiföldek: 1-2. Sírkonstrukciók nyoma a 2703. és a 2705. sírban. 3. A 2672. sír részlete: az „ajándécsomag”. 4. Iharosberény–Régi temetői-dűlő: A feltárásról két év során készült drónfelvételek összeillesztve, a templom körvonalának rajzával. 5. Karád középkori templomának maradványai a mai templom belsejében. 6. Bárdudvarnok–Barát-domb: A korai prépostsági épület alapfalának maradványai.

got, vélhetően az őskori vagy a római kori telephez tartoztak. Munkatárs: Papp Zoltán és Szabó Domán.

Karád – Katolikus templom

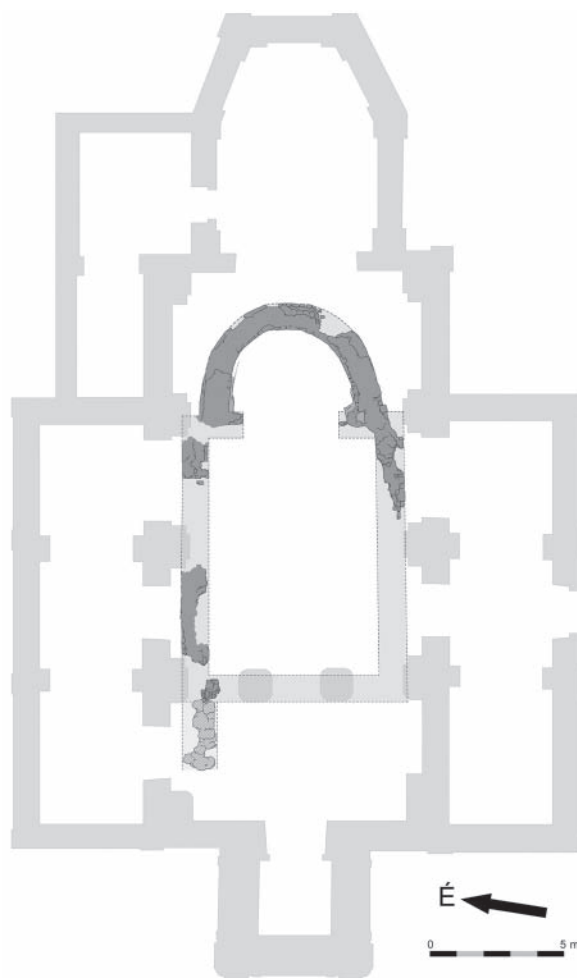
Molnár István: Építés közbeni megfigyelés

2018. elején régészeti megfigyelést végeztünk a karádi katolikus templom felújítási munkálatainál. Január 17-én a felszedett padló alatt egy rövid, kb. 40 cm-es falszakaszt észleltünk, amely a középkorban itt álló templom maradványának bizonyult. Másnap folytatták a templom padlójának leszedését, ekkor a félköríves apszis alapfalának nagyobb szakasza vált láthatóvá. A meglévő falszakaszok megtisztítása után, 1–2 ásonyom mélyen leásva kerestük a falak folytatását. Bár rendes feltárássra nem volt módunk, legalább a korábbi épület hozzávetőleges alaprajzát szeretnénk volna megismerni. Két helyen leástunk a falak mellett, hogy az alapozást is dokumentáljuk. Abban a mélységben, ahol kutathattunk, a szentély fala viszonylag jól megmaradt, és a hajó északi fala is többé-kevésbé követhető volt, de a déli falnak csak a keleti szakaszát találtuk meg. A templom nyugati falából is csak egy induló falcsonk maradt, mivel a mai karzat pilléreinek vonalába esett, és legkésőbb a 18. században megsemmisült.

Valamikor az Árpád-korban egy félköríves szentélyzáródású, egyhajós templom épült. Az épület 14,5 méter hosszú és 8,3 m széles volt, a szentélyének hossza 4–4,2 méter. A szentély falai körülbelül 1-1 méterrel (falnyi távolsággal) bentebb indulnak a hajónál. A szentélynél és a templomhajó északi falának keleti szakaszainál a 90–100 cm széles felmenő falból is megmaradt 1–3 téglasor, amin a belső meszelés nyomai is látszanak. A valamivel szélesebb alapozás is habarcsba rakott téglasorokból áll, 85 cm, 9 téglasor mély. A szentélyben az egykori szárazon rakott téglapadló maradványait is megtaláltuk (III. tábla 5.).

A templomot még a középkorban nyugat felé bővítették. Az északi téglafallal egy vonalban habarcsba tett kövekből készült, 80–90 cm széles, 90 cm mély alapozást találtunk. A felhasznált kövek 20–50 cm nagyságúak, nem faragták meg őket. Mivel a felmenő falnak itt semmi nyoma nem maradt, nem tudjuk, hogy kőből vagy téglából készült-e? A hajót meghosszabbítva karzatot alakíthattak ki, de akár egy széles, nyugati homlokzatot elfoglaló torony is épülhetett. A nyugati bővítéshez tartozó fal 2,75 méter hosszan követhető, innen rombolja egy keresztirányú (valószínűleg 18. századi) alapfal, így eredeti hossza nem megállapítható. A templom délnyugati részén vékony, egyelőre nehezen értelmezhető, feltehetően barokk kori, falazott sírokhoz tartozó falszakaszok vannak, jórészt ezek ásásakor semmisítették meg a középkori templom délnyugati részét.

A 18. században még legalább részben állhattak a középkori épület falai, akár még többé-kevésbé használható állapotban is lehetett. Az új templom a régi köré épült (4. ábra). A mai padló kb. 30 cm-rel van magasabban a középkorinál, a falakat eddig a mélységig bontották vissza. A munkában részt vett: Molnár István, Cserép Tamás, Balla Krisztián, Papp Zoltán

4. ábra. Karád, a középkori templom kiszerkesztett alaprajza, a mai környezetbe vetítve.

Somogysámsón – Marótpusztá (27037)

Gallina Zsolt és Gulyás Gyöngyi: Megelőző feltárás

A lelőhely Marótpusztá mellett, a Vári-dűlőben, egy észak-déli irányú magaslaton és annak keleti lejtőjén fekszik, a hagyomány szerint itt állt „Marót vára”. Marótpusztá helyén, a források szerint két falu, Kismarót és Nagymarót feküdt, a 15. században a szakácsi pálos kolostor birtokában voltak. „Kis-Maróth”-nak 1433-ban Szent Adorján tiszteletére szentelt egyházát, 1436-ban plébániáját említik a források.⁸

A lelőhelyen 2000–2002 között és 2006-ban folyt megelőző feltárás, hogy területeket szabadítsanak fel agyagbányászat céljára, az ásásokat finanszírozó Wienerberger Téglaiipari Zrt. számára. A feltárások vezetője Dr. Költő László volt. A korábbi feltárások során összesen 1008 objektum került kibontásra, dokumentálásra. Előkerült a kb. 30×30 m belső alapterületű, négy sarokbástyás földvár, ill. a földvár belső részén kialakított, 14–15. századi, téglából épített, nyugaton négyzet alaprajzú, 5×5 méteres, toronnyal ellátott, sekrestyés

8 Békefi 1907, 101.; Költő – Dobó 2004, 237.

IV. tábla.

1-4. Somogysámson–Marótpuszta 1. Légifelvétel a feltárt területről. 2. Az egyik feltárt kút, közepén ácsolt faszerkezettel. 3. A temető részlete a palánk, és a délkeleti bástya megmaradt alapozó árkaival. 4. Az osszárium egyik bontási fázisa.

templom. A templom belső részéből és annak környékén feltárással került a temető is, melynek leletanyaga a 16. századra keltezhető. A megfigyelések alkalmával már akkor is jól látszódott, hogy a temetőt a későbbi sánc cölöprendszerre bolygatta meg. Az egykori Marót várának települése a vártól keletre helyezkedett el, az erődítményt a 16. században elpusztították, de a település lakott maradt. A már feltárt területek elhordásra kerültek, így a földvár nyugati része és az egykori templom is mára megsemmisült.⁹ A 2000-es években feltárt településobjektumok között kutak, nagyméretű gödrök, cölöphelyek/cölöpsorok, két árok, néhány kemence és két épület említhető meg.¹⁰

A 2017. évi kutatás az ismert lelőhely középső-keleti részét érintette. A szelvény igazodott a 2000–2002-ben feltárt templom, templomkörüli temető és földvár keleti széléhez. Északi irányból pedig a 2006. évi szelvény északkeleti szélét követte némi átfedéssel.

A megkutatott 5237 m² területen (IV. t. 1.) összesen 496 jelenséget tártunk fel, melyek közül 231 cölöphely és/vagy többtagú cölöpsor, 153 gödör, 73, a középkori temetőhöz tartozó váz vagy vázrészlet, 23 árok, 8 kút, 3 anyagnyerő gödör, két ún. gödörhulla, egy kemence, egy osszáríum és egy épület(?) volt. A jelenségek késő középkoriak és török koriak (14–15. század és 16. század).

A 2017. évi feltárás során megtaláltuk a Költő László által húzott 2 m széles, észak-déli irányú kutatóárkot, mely a földvár keleti oldalának sáncárkát (1151. objektum) vágta ketté.

A földvartól keletre feltárt településobjektumok nagyon sűrűn, olykor egymást vágva kerültek elő. Ezek közül cölöpszerkezetes építmények, kutak, kisebb-nagyobb méretű gödrök, anyagnyerő gödrök, néhány keskeny árok, egy kemence és egy félig földbemélyített épület említhető meg. Több, 2,5–3 m átmérőjű, közel 2 m mély gödört is feltártunk, a vízgyűjtő gödrök kisebb csoportokban helyezkedtek el, általában a kutak mellett. Négy kútnál találtunk faszerkezetet. Az egyikben (1165. objektum), kb. 1,5 m-re a nyelési szintől, néyszögletes alakban, élükön álló, egymásba csapolt deszkából készített keretet, kútbélést figyeltünk meg (IV. t. 2.). A többi kút esetében a fabélés deszkái másodlagos helyzetben kerültek elő. A nagy mennyiségű cölöplyukak között, esetenként, rendszert is meg lehetett figyelni. Jól látszódott, hogy a települést sokáig használták, a már felhagyott gödrök és cölöphelyek szélébe vagy azokra újabb objektumokat alakítottak ki.

A település objektumaiból nagy mennyiségű 16. századi kerámia került elő. A cserepek profilált peremű fazekakhoz, bögrékhez, pohár- és hagyma alakú kályhaszemekhez, fedőkhöz, tálakhoz és korsókhoz tartoztak, az egyik kútban egy ép korsót, egy másikban egész bögrét is leltünk. Néhány gödörből kerámia kehely talpérse is felszínre került. Főként a földvár sáncárkában (1503. objektum) zöldmázás, török kori

korsó- és fültöredékek is voltak. Az itt élők életmódjára, táplálkozási szokásaira következtethetünk az állatcsontokból, melyek között szarvasmarha, sertés, szárnyas, juh/kecske és kutya fordult elő. A lelőhely igen gazdag volt fémleletekben is. A legáltalánosabb vastárgy az egyélű, rövidebb vagy hosszabb pengével rendelkező kés, de találtunk vaspántokat, ajtópántokat és szegeket is. Jó néhány gödörből bronzpénzek, deformálódott bronzlemezek, ólomtárgyak darabjai, továbbá övcsatok is napvilágra kerültek.

A településobjektumok egyik vermében két, 185–190 cm magas felnőtt férfi bedobott vázát bontottuk ki, akik közel egy időben kerülhettek a gödörbe.

A település nyugati szélén megtaláltuk a földvár keleti oldalának széles kettős árokrendszerét (1129., 1151., 1196., 1503. objektum), a palánk (1270., 1449. objektum), a délkeleti és az északkeleti bástya még megmaradt alapozó árkanak (1262–1263. objektum) nyomait (IV. t. 3.).

Az egykori – mára elbányászott – templom keleti oldalán 2–3 rétegben egymásra temetett vázakat tártunk fel. Az elhunytak nyugat-keleti tájolásban, hátton, nyújtott helyzetben helyezkedtek el. A kartartásban több variációt is megfigyeltünk: mindkét kar az áll alá hajlítva; mindkét kar a hasra fektetve; a bal kézfej a szív fölé, a jobb kar a hason, ill. mindkét kar a combok mellé vagy a kézfejek medencére történő fektetése. Koporsóra az a néhány vasszeg utalt, melyet egy-két váz mellett leltünk. A több mint hetven temetkezés mellől alig került elő leletanyag. Két, 8–10 éves kislány koponyáját egykor bronzveretekkel ékített párta díszítette, továbbá két sírban bronz ruhakapocs, két másik sírban egy-egy vas övcsat, egy erősen bolygatott váz mellkasán pedig egy bronz ruhaveret volt. Az egyik pártás gyermek (1359. objektum) viszonylag gazdagabb mellékletekkel bírt, nyakába kásagyöngyökből fűzött láncot raktak, egyik ujját ezüst pántgyűrű díszítette, bal medencéjén pedig egy bronz övcsatot leltünk.

A 2017. évi feltárás alkalmával több építési/települési periódust tudtunk megállapítani, illetve tisztázni a feltárt árokrendszerek, a cölöpszerkezetes erődítés és a sírok időrendje alapján.

1. A legkorábbi lelethorizonthoz a 14–15. századi templom és a temető tartozott.¹¹ Ennek egy sajátos nyomát, egy ún. osszáríumot is leltünk (IV. t. 4.). A korábbi sírok csontanyagát egy mély, kútszerű gödörbe helyezték, majd betemették. Az osszáríumból (1447. objektum) közel 30 egyén maradványa került elő.

2. A következő periódusban, a török kor elején vagy azt közvetlenül megelőzően megépülhetett a földvár. Ehhez tartozott egy igen széles, még lepusztult állapotban is 5–6 m széles és 150–170 cm mély külső árok (1129., 1196. objektum).¹²

⁹ Reiszig Ede megemlíti, hogy „a hajdani falu helyéről több székér téglát hordtak el a különféle fegyvereket és egy keresztet” (Reiszig 94.)

¹⁰ Költő 2003a; Költő 2003b; Költő – Dobó 2004, 237.; Magyar–Nováki 2005, 127.)

¹¹ Valószínűleg erre utal 1433-as és 1436-os említése „Kis-Maróth” Szent Adorján tiszteletére szentelt templomának (Békefi 1907, 101.; Költő – Dobó 2004, 237.).

¹² 1548-ból Marót várát említik, abban az összefüggésben, hogy Nádasdy Tamás főkapitánynak meg kell szemlélínie, és ha szükséges le kell rombolatnia (Pálffy 1999, 104, 359. j.; Költő – Dobó 2004, 237.).

3. Az írott források alapján is tudjuk, hogy a várat a *török korban*, a 16. század közepén megerősítik.¹³ A korábbi és be nem temetett, lassan feltöltődő ároktól beljebb, illetve kissé keletre eltolva, egy még szélesebb árkot ástak ki a palánk tövében (1151. objektum). Az összetett árokrendszer szélessége a 10 m-t is meghaladta. A két bástya között előkerült alapozóárok vonala a későbbi árokhoz igazodott. A földvár sánca és a széles árok biztos, hogy egykorú.

4. A földvár korai időszaka után még mindig használták a temetőt, egyes, az árkokra ástott sírgödrök ezt egyértelműen bizonyították. Talán ebben az időszakban ástak sírokat a korábbi, betemetett osszáriumra is.¹⁴

5. Ezt követően, valamikor a 16. század második felében vagy azután, a széles várakör és a temető sírjai közé egy kettős cölöprendszert (1325–1326. objektum) építettek, melyek felülrétegezték a korábbi és a későbbi temető sírjait is. Funkciója kérdéses. Valószínűleg egy későbbi erősítés nyoma lehetett.¹⁵

A lelőhely egy részét, mint fentebb említettük, mára már elbányászták, azonban az egyértelműen kijelenthető, hogy a lelőhely keleti irányba, a bánya jelenlegi rézsűje felé tovább folytatódik. A feltárás munkatársai: Móricz Róbert és Békési Ádám technikusok.

Törökkoppány – Központ (49664)

Molnár István: Megelőző feltárás

2019 őszén Törökkoppány központjában, a templomtól délkeletre lévő 376-os hrsz-ú telken végeztünk régészeti kutatást az önkormányzat kérésére. Korábban is ismert volt, hogy valahol a környéken egy török fürdő állt, hiszen annak maradványait Rómer Flóris a 19. században még látta és lerajzolta.¹⁶ 1983–84-ben Kovács Gyöngyi vezetésével folyt feltárás¹⁷ az általunk kutatott területől nyugatra lévő telken és délkeletre, az utca túloldalán, ahol egy falazott csatorna maradványait is megtalálták.

A közelmúltig a telek északi sávjában és a délkeleti részén egy-egy épület állt, amelyeket most elbontottak. A telek közepén egy pince, ettől keletre egy betonakna található. Kiderült, hogy az északi épületet részben a török fürdő falmaradványaira alapozták. A felszabadult területen, a telek északi és keleti sávjában nyitottunk egy-egy kutatóárkot. A pincétől délre is húztunk egy árkot, ebben a csatorna hosszabb szakaszát találtuk meg, amit ezután dél felé követtünk. A telek északi sávjában lévő árknak nyugati végében volt a fürdő fala, ezt követve új szelvényeket nyitottunk délre és északra, majd nyugatra is.

A török gőzfürdő nagyjából ÉÉNy-DDK-i tengelyű épület volt, aminek északkeleti részét tártuk fel (5. ábra és V. t. 1.). Keleti falai jól megmaradtak, a többi részét az újkorban jórészt elbontották. Az épület általunk kiasott falai két szakaszban épültek. Először egy, legalább két helyiséges épület készült el. Mélyen alapozott téglafalai 77–80 cm, az alapozásuknál 90–100 cm vastagok. A felhasznált téglák általában 27–29×14–16×6 cm nagyságúak. A falak pontos korát nem ismerjük, lehet egy török kori építési fázis, de egy korábban itt álló, a török korban felhasznált épület is. Az alapfalak által metszett rétegek alapján 14. századnál korábban biztos nem épülhetett. Ezeket a falakat használták fel a fürdő langyos és forró helyiségének kialakításakor. Északról és keletről kváderkövekből és téglából épült falakkal bővítették, így alakították ki az előcsarnokot és az illemhelyet. A keleti fal (a korábbiak folytatásában) 80 cm vastag, a többi 55–60 cm-es, (alapozásuk itt is szélesebb, 75–80 cm-es). A különböző fajtájú kövek (fehér és vörös homokkő, mészkő) egy részén látszik, hogy korábbi épületről származik, másodlagos helyzetű. A kváderek mellett téglákat is felhasználtak, ezek általában kisebbek a korábbi falak tégláinál (24–25×14–15×6–7 cm-esek).

Északon a 6,5 m belterű előcsarnok helyezkedett el (V. t. 3.). Keleti fala 0,5–1 méter magasan megmaradt. A bejáratát keleten találtuk meg, itt a küszöb is megmaradt, a benne lévő két kerek mélyedés alapján két-szárnyú ajtaja volt. Az épület északi falát jórészt az alapozás aljáig kitermelték. Az előcsarnok berendezéséből nem sok maradt, csupán az északi fal középső szakasza mellett volt egy kis tégladarabokból rakott padka. A padka szintjénél 10 cm-rel alacsonyabban nagyobb felületen fehér meszes réteget találtunk, ez a korai padlószint maradványa. Ha egykor kőpadló borította is, ennek nem maradt nyoma. A fehér réteg alatt egy sárgás feltöltés, ez alatt égésnyomos vöröses-faszenes réteg, majd egy késő középkori kerámiát tartalmazó réteg volt. Ennek alapján a 16. században építhették fel a fürdőt. A bejárat előtti külső térséget is gondosan burkolták. Az előcsarnok korai padlójával egy szinten, 1,2 méter szélességben, sárgás habarcsos padló volt, amin egy nagy, fellépőként szolgáló kő is feküdt. Az ettől keletre lévő felületet szárazon rakott téglákkal fedték.

Az előcsarnok padlóját később megújították. A fehér szint felett néhol egy vörös habarcsos réteget is találtunk, még magasabban, a helyiség közepén egy sárgás rétegbe tett kövekből és téglákból kialakított padló volt. Az alatta talált kevés kerámia alapján már a török kor későbbi szakaszában (esetleg a török kor után) készülhetett. Ezeket a rétegeket a bejárat előtt, nagyjából 1 méter széles területen is megtaláltuk. Sajnos a rombolások miatt nem ismerjük kiterjedését.

Az előcsarnok délkeleti sarkában, a fal mellett, egy kb. 130 cm hosszú, kb. 25 cm széles és kb. 30 cm magas, öt sor téglából épült padka volt. Alsó téglasorával egy szinten habarcsba rakott téglapadló maradványát találtuk meg. Az előcsarnok korai padlójánál a padka teteje néhány centivel magasabban, a téglapadló 20–25 cm-rel lentebb volt. A falat a padka fölött vörös,

13 A vár megerősítéséről egy 1559-ben kelt levélből van tudomásunk (Öze 1996, 309, 194. sz. levél; Költő – Dobó 2004, 237.).

14 Egyes adatok szerint 1566-ban, más somogyi várakkal együtt, török kézre került, vagy a magyar őrség felgyújtotta a várat, és elhagyta azt. Ezt követően a források nem említik a várat (Magyar – Nováki 2005, 127.; Költő – Dobó 2004, 237.).

15 A vár utóéletére adat, hogy az I. katonai felmérés térképe még egy tornyot jelez Marót neve mellett (Költő – Dobó 2004, 237.).

16 A rajzot közli: Sipos 2013, 256–257.

17 Kovács 1991, 169–180, 351–361.

5. ábra. Törökkoppány, a török fürdő feltárt részlete (2019).

vízzáró vakolattal látták el. Rendes, mélyen alapozott fallal nem volt elválasztva a terület, de a habarcs kiugrása alapján térelválasztóként valamilyen könnyűszerkezetű falnak lennie kellett. Feltehetően valamilyen fali kút, kisebb helyiség lehetett itt.

Az előcsarnoktól délre volt a 1,8–2 m széles belterű langyos helyiség (V. t. 2.). A helyiséget hypocaustum fűtötte, a kis helyiség közepén 70x80 cm-es pillérek alját találtuk, amelyeket beásott kis gödrökbe alapoztak. A szelvényünkbe kettő esett, összesen 4 db lehetett. A pillérek által tartott padló – a fal vörös vakolása alapján – 110–115 cm-re volt az alsó, padló alatti fűtőhelyiség szintjétől. A helyiség északi, (az előcsarnoktól elválasztó) falában 20–25 cm széles függőleges csatornákat alakítottak ki, amelyek a hőt vezették.

A langyos helyiségtől délre volt a forró helyiség, aminek csak az északi, északkeleti sávját bontottuk ki. A padlófűtésről egy 50x50 cm-es pillérláb tanúskodik. A

hypocaustum oszlopait és a falakat is jórészt kitermelték az újkorban. Amennyire a rombolás után megállapítható, úgy tűnik a két helyiség közötti fal nem lyukakkal épült, hanem később vésték szét a fűtés kiépítésekor. A visszabontott falra épített, agyagba tett téglás pillérek alját – talán átépítés nyomait – is megtaláltuk.

A langyos helyiségtől keletre egy kisméretű, 1,8 m széles belterű, közel négyzet alakú helyiség, az illemhely volt (V. t. 5.). Keskeny ajtaja a langyos helyiségből nyílt. 15 cm vastag terrazzó padlója az ajtó szintjétől és a langyos helyiség padlójától mélyebben volt. A víz ide folyt be a langyos helyiségből, ezzel öblítették a helyiséget, majd a használt víz a keleti fal alján lévő kissé lejtős padlójú lyukon folyt ki, amely egy nyitott vízelvezető csatornában folytatódott.

A csatorna kezdetét az illemhelynél találtuk meg, egy hosszabb, kb. 20 méternyi szakaszát a területen lévő újkori pincétől délre, a telek délkeleti részén bon-

2

3

4

5

6

V. tábla.

1-6. Törökkoppány–Központ: 1. Drónfelvétel a feltárás területéről. 2. A fürdő langyos helyisége a hypocaustum oszlopainak maradványával. 3. A fürdő előcsarnokának maradványai. 4. Török kori gyűrű, gyertyatartó, mérleg-súly. 5. A fürdő mellék helyisége. 6. Vízvezető csatorna maradványai.

tottuk ki (V. t. 6.). A földbe mélyedő, de nyitott csatornát, téglával és különböző méretű, laposabb kövekkel rakták ki. Belseje 38–40 cm széles és 35–40 cm mély. Az általunk feltárt szakasz ÉNy-DK-i irányú, a déli részén ívelt el- majd visszahajlik, S alakot ad ki. A csatorna másik részét Kovács Gyöngyi vezetésével tárták fel az út túloldalán lévő telken, területünkől délkeletre. A csatorna a fürdő használt vizét a patakig vezette le.

Az épület nyugati harmada, 2/5-e és a déli része (a forró helyiség nagyobb része, a kemence és a fűtőkamra) még feltárássra vár.¹⁸

A fürdőtől keletre megnyitott szelvényünkben egy késő középkori árkot, valamint több középkori, kora újkori és későbbi objektumot, gödröt, cölöplyukat találtunk. Egy deskaborítást is dokumentáltunk, amely egy épület padlója, esetleg út lehetett.

A feltáráson értékes leletanyagot találtunk: a nagy mennyiségű kerámia mellett 16–17. századi pénzeket, gyűrűket, plombákat, török mérlegsúlyt, szablya keresztvasát, gyertyatartó darabját, egyéb fém tárgyakat, üvegkarperceket darabjait és számos kályhaszemet (V. t. 4.). A feltáráson a Rippl-Rónai Múzeum munkatársai közül Molnár István, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Stunya Péter, Papp Zoltán, Balla Krisztián vettek részt.

Az új 67-es út nyomvonalán végzett megelőző és építés közben végzett feltárások

A „67-es számú út 2×2 sávossá fejlesztése projekt” Kaposvár-Kaposfüred közötti szakaszán, 2015–2018. között, a régészeti munkálatok a településeket elkerülő szakaszokon a nyomsáv teljes szélességében, a többi részen az útszelvény területén dolgoztunk, miközben a forgalom változatlanul zajlott a főúton. A Rippl-Rónai Múzeum mellett a próbafeltárásokat a Forster Központ, az Ásatárs Kft és a Heritage Kft munkatársai folytatták, a megelőző feltárásokba bekapcsolódott a Lekri Group, a Salisbury Kft és a Móra Ferenc Múzeum is, a szakmai koordinációt a Forster Központ, majd a Budavári Kft végezte.¹⁹

Az út szinte teljes hosszában egymást érik a régészeti lelőhelyek. A déli, Somogyaszalót elkerülő szakaszon a Deseda patakot és mellékágait keresztezve, az északi két harmadon az Orci és a Tetves-patak mentén a 33 kilométer hosszú 41 lelőhelyen 52 alkalommal folyt megelőző és építés közbeni feltárás. Kisebb hiátus, leletmentes sáv csak a déli és az északi rész között volt, ahol az út eltávolodik a vízfolyásoktól.

Ebben a kötetben a 2018. évi feltárásokat ismertetjük, kiegészítve néhány 2016–2017-es, korábban még meg nem jelent beszámolóval. Az utóbbi évek ásatásainak egyik legjelentősebb hozadéka egy nagy késő neolitikus körárok rendszer felbukkanása. Egy langobard temetőben két rabolatlan fegyveres férfi gazdag temetkezésre bukkantunk. Egy új avar temetőben, melyet a 7–8. század fordulójára körül nyitottak meg, és még a

9. században is használtak, az egyik sírban, az övön, maszkos vereteket leltünk. A számos kisebb falusi település mellett egy középkori birtokközpont részlete ad majd komoly munkát a mediavisztika kutatóinak.

A feltárások, lelőhelyek sorrendje délről észak felé halad, az út kilométer szelvényezésével megegyezően (67-es út 46,0–78,8 kilométer-szelvény között).

Kaposvár – Kaposfüred-Hetes-tábla (77303)

Molnár István: Megelőző- és építés közbeni feltárás, 2018

A lelőhely a Kaposvárt Magyaréregressel összekötő út (mellyel párhuzamos az új 67-es nyomvonala) két oldalán található, nyugatra egy, a Varga-bonyi-árokba futó kis vízfolyás határolja. Tőle délre a 77305. számú lelőhely található, amellyel összeér. 2016-ban próbafeltárást végeztünk a lelőhelyen, amely a keleti oldalon lévő erdő miatt csak az út nyugati oldalára terjedhetett ki. A próbafeltárás eredményei alapján is tudtuk, hogy az erdő alatt lelőhely van, de ezt 2018 tavaszáig, a fák kivágásáig nem tudtuk kiásni.

A feltárást április 9-én kezdtük meg. Mivel bebizonyosodott, hogy a lelőhely északra folytatódik az eredetileg kijelölt területen bővítettük. A munkát így június elsejére fejeztük be, a szűk 2 hónap alatt összesen 20052 m²-t tártunk fel. Később, régészeti megfigyelés során is találtunk objektumokat, amelyeket júliusban kibontottunk. Összesen a lelőhelyen 453 (a 2016-os próbafeltárással együtt 495) bontási egységet különítettünk el.

A legkorábbi objektumok (több gödör és egy nagy kerítőárok) a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájához tartoznak. A rézkori *Balaton-Lasinja kultúra* időszakából a kisebb gödrök mellett két óriási méretű anyagnyerőt is kibontottunk. A késő rézkori *Baden kultúra* és a kora bronzkori Somogyvár-Vinkovci kultúra számos gazdag leletanyagot tartalmazó gödrét találtunk meg. A lelőhely északi részén a római objektumok is megjelentek, gödreik mellett egy félig földbenélyített épületet és egy nagy ívelt vonalú árok kb. 100 m hosszú, szelvénybe eső részletét tártuk fel.

Különleges, és ritkasága folytán nagyon fontos a lelőhelyen feltárt *langobard temetőrészlet*. A feltárt 8 sírból 6 rabolt volt, kettőt viszont szerencsére bolygatlanul találtunk. A két mély sírban (az egyik a mai felszíntől majdnem 4 méterre mélyült: VI. t. 1.) nagytermetű férfiak feküdtek, teljes harci felszereléssel együtt (VI. t. 2.), karddal, késsel, lándzsával, pajzzsal (utóbbiakból persze csak a vas részek maradtak meg, a lándzsacsúcs és a pajzsdudor II. t. 3.). Mindkét férfi övén tarsoly, benne szőrscipesz, tűzkésztség volt, mindkét sírba szép csontfésűket valamint tojástartókat. Állatcsontok utalnak a túlvilági utraivalóra, az egyik sír keleti végében kerámia- a másikban bronzedény volt. A legmélyebb sírtól 1 méterre, egy külön gödörben, oldalára fektetve temették az elhunyt lovát (VI. t. 3.). A zabláját és a lószerszám egy részét, aranyozott, berakásos lószerszámdíszekkel (II. t. 2.), a gazda sírjába tették.

18 2020 június-júliusban folytattuk a feltárást. A fürdő 23,7 méter hosszú, 8 m széles épületnek bizonyult. Kibontottuk a négyzetes alakú forró helyiség nagyobb részét, az ettől délre lévő helyiségben találtunk meg a tüzelőberendezés maradványait, amelyet a déli falon át, a legdélebbi helyiségből tápláltak.

19 Honti et al. 2018, 209-214; Honti et al. 2016, 257-266.

1

2

3

4

5

6

7

VI. tábla.

1-6. Kaposvár–Kaposfüred–Hetes-tábla: 1. A legmélyebb langobard sír bontása. 2. Karddal, lándzsával pajzsral eltemetett langobard férfi sírja. 3. Az 1. sírhoz tartozó lótemetkezés. 4. Meneteles lejáratos Árpád-kori épület. 5-6. Árpád-kori kemence előtérögdrében kialakított kisméretű kemencék. 7. Árpád-kori épület.

A lelőhelyen feltárt objektumok jelentős része egy *kora Árpád-kori faluhoz* tartozik. A délről szomszédos 77305. lelőhelyre is áthúzódó település objektumai (épületek, gödrök, kemencék, kohók) kisebb-nagyobb szünetekkel, kisebb csoportokat alkotva 1,5 km hosszan sorakoztak.

A 12 épület változatos formájú volt, cölöplyuk nélküli vagy 2–4–6 cölöplyukas is volt köztük. (Az épületek felhagyása után gyakran kemencéket vájtak oldalukba, ezért formájuk nem mindig volt pontosan meghatározható.) Két esetben alapárok – talán bélelés nyoma – volt a falak mellett, két házban figyeltünk meg üllögödörnek hívott objektumot. Három épületnek rövid oldali meneteles lejárata volt (VI. t. 4.). A házak kemencéjét általában a sarokban meghagyott agyagtömbben alakították ki, de volt, amelyiket a házgödör sarkába vájták. Az egyik alapárkos, 4 cölöplyukas, rövid oldali meneteles lejáratos épület kemencéjét agyagba tett római téglából építették meg (VI. t. 7.). Az épületek inkább kisebb vagy közepes méretűek, négyzet vagy téglalap alakúak voltak, de volt egy jelentősebb méretű is közöttük, amelyben összesen 9 cölöphelyet találtunk. A ház 6 oszlopos szerkezetű volt, a 7. oszlop a bejáratnál állt, míg a két utolsó a nyugat-keleti tengelyű épület nyugati oldalán kialakított hosszú, meneteles lejárati feletti tetőt tartotta. A ház kemencéjét az északnyugati sarokban meghagyott agyagtömbben alakították ki.

A kemencebokrok közül több 10–12 kemencét is tartalmazott. Érdekes objektum az a kemence, amelyik előterének oldalában két kisméretű kemencét alakítottak ki. A gyengén átégett miniatűr tüzelőberendezések talán gyermekjátékkul szolgálhattak (VI. t. 5-6.). A lelőhely északi részén, 4, kissé földbe mélyített, avar típusú kohót is kibontottunk. A belőlük származó salakot a közeli kemencékben hőtartó réteggé alakították, így nagy valószínűséggel közel egyidősek a teleppel.

Az Árpád-kori objektumok nagyobb része 10–11. századi, de későbbiek is előfordulnak, a területen a 12–13. századig laktak. Későbbi objektum viszont nincs a területen, középkori települést sem ismerünk itt. Két, ma is létező, középkori eredetű falu (Magyar) Egres és (Kapos)Füred között helyezkedik el.

A feltáráson a Rippl-Rónai múzeum munkatársai közül Molnár István, Somogyi Krisztina régész, Nyári Zsolt, Stunya Péter, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Papp Zoltán, Szabó Domán technikusok, rajzolók vettek részt.

Somogyaszaló–Malom-sűrű (91191)

Gallina Zsolt és Gulyás Gyöngyi: Megelőző feltárás 2016. Somogyi Krisztina: Építés közbeni feltárás 2018

A lelőhely Somogyaszalótól nyugatra, a Deseda keleti magaspártján található, a Vádonc nevű határ-rész akácosától északra.

Összesen 118 objektum (217 stratigráfiai egység) került elő a 9538 m² területen, melyek közül 84 gödör, 76 cölöphely, 19 árok, 15 geológiai jelenség, 6 kemence, 5 anyagnyerő gödör, 4 épület, 3 előtérgödör, 3 paticsos omladék, egy kút és egy kultúrréteg volt (VII.

t. 1.). Korukat tekintve 44 bronzkori, 66 kelta, 18 őskori, 2 újkori és 89 korhatározó leletanyag hiányában ismeretlen korú (de valószínűleg bronzkori vagy kelta). A feltárási terület északi-középső részén, a mélyebben fekvő területen egy bronzkori, szürke, kerámiatörmelék, paticsszemcsés kultúrréteg húzódott, melyben a kelta beásások foltjai jól kirajzolódtak.

A feltárt területre a kisebb-nagyobb csoportokban elhelyezkedő késő bronzkori és ugyancsak csoportokban fekvő késő kelta települési objektumok jellemzőek. A jelenségek egyenletes sűrűségben helyezkedtek el az egész felületen.

A *késő bronzkori* jelenségek a feltárási terület középső részétől egy kissé délre helyezkedtek el. Az *Urnamezős- és/vagy Halomsíros kultúra* objektumainak esetében a leletanyag nagy része három nagyobb méretű anyagnyerő gödörből és két széles árokból került felszínre. A közel 20 m hosszú és 7–15 m széles anyagnyerő gödrök mélysége a 150–170 cm-t is elérte, aljuk és oldalfaluk kisebb-nagyobb beásásokkal tagolt. Az anyagnyerő gödrök közül a lelőhely déli részén fekvőek betöltése nagyon kötött, kevert löszös volt, felettük – a szelvényfalban – jól látható volt egy eltemetett kultúrréteg. A 14/20 árok alján két kerek, átégett, tüzelőhelyre utaló jelenséget figyeltünk meg, melyek közül az egyik keményre átégett alján két bronztű került elő. A szélesebb árok (8/9) esetében, mind betöltésében, mind leletanyagában jól megfigyelhető volt, hogy azt a kelta korban újra kitakarították és használták, keleti végébe pedig egy majd 13 m hosszú és 7 m széles anyagnyerő gödört (8/145) ástak. A kis-közepes méretű gödrök mellett felszín feletti építmények cölöphelyei is feltárássra kerültek. A több, egymással párhuzamosan haladó sorokban fekvő cölöplyukakból általában alig került elő leletanyag. A bronzkori objektumokból az állatcsontokon (főként kiskérődző), a megmunkált kőeszközökön (őrlőkövek, pattintott kőeszközök, kőbalta töredék) és az edénytöredékeken kívül számos bronztű (6. ábra), továbbá néhány agyaghevedék is felszínre jött. Az edénytöredékek között tárolóedények, füles bögrék, urna- és fazék alakú formák figyelhetőek meg. A díszítések között rátett, ujjbenyomkodással tagolt bordák, ferde irányú árkolások, seprűdíszítések említhetők meg. Az előkerült leletanyag a *késő Halomsíros és a kora Urnamezős kultúra* hagyatékának tekinthető.

A *kelta korszak kései időszakából* származó számos kerek gödört (köztük a fentebb említett anyagnyerőt), egy kutat, 4 félig földbemélyített épületet, 3 szabadtéri kemencét (ezek közül egy két-, egy másik háromkemencés) és árkokat tártunk fel. Az árkok, árokrendszerek a feltárási terület déli, lankás részén kerültek elő. A kelta objektumok az egész feltárási területen megtalálhatóak voltak. Az épületek, melyekben sem padlót, sem tűzhelyre utaló nyomot nem találtunk, egymástól távolabb voltak, köréjük kisebb-nagyobb gödröket ástak, néha a ház mélyedésébe is. Az épületek a megszokott házformát követték: Rövidebb oldalfalainak közepén, illetve néha középen is, bontottuk ki a tetőt tartó oszlopok helyét. A gödrök között kerek és lekerekített sarkú téglalap alapúak is előfordultak, illetve

6. ábra. Késő bronzkori bronztűk a Somogyaszaló–Malom-sűrűi ásatásról.

nem egy esetben megfigyeltük, hogy a gödröket egymásba ásták (bronzkorra a keltát, illetve keltát a keltára). A külső kemencéknél két esetben is a korábban használt előtérgödröket később újabb beásásokkal bolygatták. A kemencék felmenő fala egyetlen esetben részlegesen megmaradt. Az említett kemencét egy nagyobb méretű gödör alján (közel 1 m mélységben) építették fel. Két kemence sütőfelülete alatt találtunk edénytöredékeket. A kelta jelenségek bontásából viszonylag nagyobb mennyiségű leletanyag került felszínre. Az állatcsontok, kőeszközök mellett korongon készített edénytöredékek említhetők meg (behúzott peremű tálak, tárolóedények, széles szalagfüles korsók, grafitos anyagú fazekak). Az egyik épületben 11 db orsógomb töredéket leltünk, melyek mind külön darabhoz tartoztak és jól jelzik az itt is jelenlévő háziipari tevékenységet. Ritkaságnak számított a fémelet: az egyik téglalap alapú gödörben egy miniatűr vaskést vagy piperetárgyat, egy másik épület bontásakor egy deformálódott bronzfibulát, a 8/145 nagyméretű anyaggyerőben pedig egy vaskést leltünk. A feltárás munkatársai: Keresztes Noémi Ninetta régész, Litauszki Zoltán, Móricz Róbert, Kurucz Máté, Kolonits László, Bottyán Katinka és György Ferenc technikusok.

A 2016-ban a feltárás déli részén gázvezeték, északi részén erdő miatt nem lehetett a teljes feltárást elvégezni, ezért 2018-ban két ízben kellett építés közbeni bontómunkát végeznünk, összesen 1516 m² felületen. A májusi földmunkák során a 2016-os felülethez dél felől csatlakozó munkaterület északi szélén egy nagyméretű objektumot vágtak át, amely egy széles, egyenes vonalú, valószínűleg *kelta kori* árok részlete volt (egyetlen seprűzött és grafitos oldaltöredéket tartalmazott). Ez a 220. str. számú árok mérete és íve alapján az egyik, 2016. évben feltárt árok (74–75. str.) további szakasza lehet, amely a domb szélén keríthette a kelta kori telepet.

Júliusban a domboldal felső részén, a fák kiirtása és a felső humusz eltávolítása után került elő néhány *őskori* objektum maradványa. A dombtetőtől egészen a Deseda-patak öntésterületéig húzódó lelőhelynek így az ÉK-i kiterjedése módosult. A feltárás munkatársai: Somogyi Krisztina, Molnár István régészek, Stunya Péter, Nyári Zsolt technikusok.

Somogyaszaló – Szanai-útra-dűlő 2 (72181)

Gallina Zsolt és Gulyás Gyöngyi: Megelőző feltárás 2016.

A lelőhely a 67-es út új, Somogyaszalót elkerülő szakaszán található, a falutól északnyugatra, a régi nyomvonalától 250 m-re nyugatra. A feltárandó terület nagysága 5852 m² volt, az ismert lelőhely északi és északnyugati részét érintette.

A megelőző feltáráskor 59 stratigrafiai egység került elő. A jelenségek közül egy árok és két cölöphely kivételével mind gödör volt. Korhatározó, a *Lengyel kultúra*ba tartozó lelettel csupán 23 objektum rendelkezett, a többi, lelet nélküli, nagy valószínűség szerint ugyancsak az újkőkori település részét képezhette.

A gödrök között, a kerekded alakú, befelé rézsűs falú háztartási gödrök mellett nagyobb méretű, agyagnyeresre használt, kisebb-nagyobb beásásokkal tagolt aljú, méretesebb objektumok is előfordultak. A terület jellegzetes jelenségei a megközelítőleg nyugat-keleti irányú, ovális alakú, 3–5 m hosszú, sekélyebb gödrök, melyek alján esetenként egy-egy cölöphely is volt.

Változó mennyiségű leletanyag (kerámia, állatcsont, pattintott kőeszközök, csontárok) került felszínre. A nagyobb méretű gödrökből magas számú, erősen elmeszesedett felületű állatcsontokat (szarvasmarha, sertés, juh/kecske) csomagoltunk el. A kerámiatöredékek tároló edényekhez, tálakhoz, bögrékhez, fazék alakú edényekhez tartozó darabok, melyek külső oldalán több esetben is vörös sávós festés volt megfigyelhető. Az egyik gödörből, a többi között, egy kiegészíthető, külső oldalán festett, összeroppant edény darabjai kerültek elő egy majdnem ép bögre társaságában. A feltárás munkatársai: Honti Szilvia régész, Móricz Róbert technikus.

Magyaregres – Korpadomb (94313)

Somogyi Krisztina: Mentő feltárás bányaművelés közben, 2018

A 67-es főút 2×2 sávossá fejlesztését célzó útépítés számára jelölték ki azt a bányaterületet, amely Magyaregres határában, a Somogyaszalót elkerülő szakasz nyomvonalától délre 250–500 m-re helyezkedett el. A bányaterület az É–D-i irányú dombvonulat

tetején több mint 300 m hosszan húzódott, de a keleti és a déli meredek lejtőre nem terjedt ki, csak a DNY-i és a nyugati lejtő felső részét foglalta magába (04/6 hrsz, alapterülete 6 ha). Elhelyezkedése alapján várható volt a helyszín régészeti érintettsége, hiszen a Desedapatak és a Vargabonyi-árok összefolyásánál lévő domb nyugati, vízre hajló lejtőjén nyitották a bányát. A lelőhely meglétét igazoló terepbejárást azonban az akkor már sűrű gabonavetés miatt nem lehetett elvégezni.

A bányanyitást megelőző humuszoláskor észleltük, hogy a lelőhely a délnyugati lejtőn van, kb. 10–12.000 m² fedett, a bánya legmagasabb részét már nem éri el. Bár a régészeti korszakok részben egyeznek a 77319 lelőhelyével (Magyaregres-Vargabonyi-ároktól keletre), a két lelőhely nem ér össze. Így önálló lelőhelyként Magyaregres-Korpadomb néven, 94313 számon vették nyilvántartásba.

Egyszerre több irányból nyitották meg a bányát, így gyakorlatilag körbeszedtek bennünket a munkagépek. A délnyugati felületen úgy bontottunk egy sűrű őskori lelőhelyet, hogy naponta kellett a feltárt objektumokat beméretni a geodétákkal (Meridián Kft.) és naponta, néha kétnaponta kellett az ásátás szélén földszelleteket átadni (VII. tábla 5.). Akkor lett nyugodtabb a helyzet, amikor összenyitották a bánya két felületét, és egy széles belső sávban mélyítették. Az ún. délnyugati feltárási terület átadása után átvonultunk a dombtetőn meghagyott részre, ahol először az északi, majd a déli szélső sávot szabadítottuk fel. Végül a bánya keleti végét adtuk át feltárva.

Összességében 2018. augusztus 28. és szeptember 25. között 14399 m² területet tártunk fel a lelőhely bányaművelés alá vont részén. A későbbiek folyamán (október-november) a bánya északi szélén lévő humuszdepót is átrakták. Ez a munka régészeti megfigyelés mellett folyt, de további objektum nem került elő.

A lelőhely legsűrűbb részén összesen 190 régészeti jelenséget dokumentáltunk. A legkorábbi objektumok a késő neolitikus *Lengyel kultúra* időszakából származnak. A DNY-on lévő késő bronzkori telep egy-két gödrében talált, másodlagos helyzetű, vörös festett cserép utalt először a lengyeli telepre. A lelőhely északi részén, a dombtetőn elszórva jelentkező gödrökben és nagyméretű agyaggyérőkben kerámiaanyagot, pl. kevés vörös festett kerámiát találtunk. Az egyik gödrében őrlőkö hevert. A Lengyel kultúra települését keríthette az a nagy árok, amelynek egy hosszabb szakaszát és néhány rövid szakaszát tártuk fel. Teljes vonalát foltfóval, rajzzal és beméréssel dokumentáltuk. Több, fiatalabb objektumban is megfigyeltük az árok részét. Metszete jellegzetes tölcseres vagy ék alakú, betöltésében rétegződés nem volt megfigyelhető, kevert szürkésbarna löszös volt, jellegzetes leletanyagot nem tartalmazott (VII. t. 6.). A bányaterületből feltehetően ÉK felé, illetve DDK felé futhatott ki, de ezt megfigyelni nem tudtuk a területek elbányászása miatt.

A késő rézkori *Baden kultúra* objektumai (gödrök, gödör csoportok) a bánya egész területén jelentkeztek. Nagy mennyiségű leletanyagot, számos kiegészíthető edényt, mericét tartalmaztak. A feldolgozás döntheti el,

lehetnek-e ezek a kis edénykéek egy-egy edénykészlet darabjai, amelyek együttesen kerültek bele egy-egy gödörbe. Ezzel összefüggésben kell majd vizsgálni azokat a gödröket, ahol mericék mellett átégett omladékréteget is megfigyeltünk. Lehetnek esetleg lakoma maradványai vagy szándékos deponálás nyomai. Fontos leletek, a szakrális cselekményekhez köthető tárgyak töredékei együttesen kerültek elő a 9. számú gödörből (kebles edény, kétéosztatú tál, kis talpas kehely töredéke).

Több ún. piskóta alakú gödröt, azaz hosszúkás, rövid, de mély árokszerű objektumot is feltártunk. Ezek ÉK–DNY-i irányúak, de voltak É–D-i tájolásúak is. A DNY-i ásátási felületen, úgy tűnt, mintha egy sávban helyezkednének el (95., 98., 117., 121., 177. str.). Archeozoológiai vizsgálat döntheti el az egyik ilyen jellegű objektumban talált állatcsontvázzal, hogy az egyetlen szarvasmarha hiánytalan maradványa volt-e vagy sem. A telep északabbi részén szórt, rendszer nélküli volt az ilyen piskóta alakú gödrök elhelyezkedése (45., 42., 19. str.), amelyek funkciója kérdéses, talán a cserézzel, bőrfeldolgozással kapcsolatos (VII. t. 4.).

A dombtetőn lévő teleprészen két ún. munkagödröt tártunk fel, amelyekhez kemence kapcsolódott (199–200–90. str. és 65–66–20. str.). A 200. számú egyrétegű kemence alját nagyon sok cseréppel rakták ki. A badeni telephez is tartozhattak árok, amelyeket sajnos nem tudtunk teljes egészében feltárni. Azonban az újranyitott felületen megállapítható volt, hogy a 171. számú, sötétbarna betöltésű árok egyértelműen vágta a 3. számú lengyeli árkot.

A lelőhely középső és délnyugati részén, a Desedapatakhoz közelebb, helyezkedett el egy késő bronzkori telep a domb DNY-i lejtőjén. A telep a *Halomsíros kultúra* és az *Uramezős kultúra* időszakára datálható. A korszak nagyon fontos és gazdag lelőhelyét tártuk fel. A teleprészletek alapvetően eltérő nagyságú méhkas alakú vermekből, különböző gödrökből álltak. Az objektumok több esetben alkottak gödör csoportot. Jellegzetesek voltak az olyan gödör együttesek, amelyeket úgy hoztak létre, hogy egy veremnek több oldalát szélesítették tovább és vájták ki.

A nagy mennyiségű kerámiaanyagban számos egész vagy kiegészíthető edény, pl. tálak, csészék vannak. In situ találtunk két földbe ássott hombárt/tárolóedényt: a 105. számúnak csak az alja maradt meg. A 182. számú, a Halomsíros kultúrába tartozó hombár kis hiányosságait a restaurátorok teljesen kiegészítették (VII. t. 2–3.). A 70. gödörben egy ép fazekat találtunk (VIII. t. 1.). A leletanyagban több bronztárgy szerepel, számos tű, továbbá hajlított lemeztöredékek, tekercselt végű huzal. Vezérleletnek számít egy ép, csontmarkolatos bronzár a 166. számú veremből, amelynek a nyelét juh lábközépcsontról alakították ki (II. t. 5.). Tugya Beáta meghatározása szerint a lábközépcsontról felső, proximális része és a diaphysis kb. háromnegyed része alkotja a nyelet.²⁰ A szomszédos veremben (165. str.) pedig egy kartekercs töredékét és egy tűt találtunk, ezek a korabeli sírok jellegzetes

20 Ezúton köszönjük Tugya Beátát, archeozoológust (Thúry György Múzeum, Nagykanizsa) meghatározását.

1

2

3

4

5

6

VII. tábla.

1. Somogyaszaló–Malom-sűrű: Légifelvétel a feltárt területről. 2-6. Magyaregres–Korpadomb: 2-3. Késő bronzkori
hombár bontása és a restaurált edény. 4. Késő rézkori objektum, feltehetően cserzőgödör. 5. A DNY-i felület feltá-
rás közben. 6. A késő újkőkori árok részlete.

VIII. tábla.

1. Magyaregres–Korpadomb: Késő bronzkori fazék a 70. gödörből. 2-3. Balatonszentgyörgy–Faluvégi-dűlő: Bronzkori mészbetétetes díszítésű kerámiatöredékek és bögre. 4. Felsőmocsolád–Kis-babai-mező: Római agyagmadár töredéke. 5. Felsőmocsolád–Kisbabapuszta–Malomi-dűlő 2 lelőhely: Edény az egyik bronzkori gödörből. 6-8. Mernye–Lótilos 1 lelőhely: 6-7. Árpád-kori fazekak. 8. Fúvócső a műhely betöltéséből.

tárgytípusai. A késő bronzkori leletanyagból jelentősek még a növénylenyomatos paticsörödékek, a faragott, megmunkált kötörödékek.

Nagy valószínűséggel lehetnek még objektumok dél, délnyugat és nyugat felé is a bányaterületen kívül, ameddig a domborzati feltételek a meredek lejtőn lehetővé tették. A feltárás munkatársai: Molnár István ásatásvezető régész, Somogyi Krisztina régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Stunya Péter technikusok. A geodéziai felmérést a Meridián Kft végezte el.

Mernye – Nagy-erdei-dűlő (91197)

Somogyi Krisztina: Építés közbeni feltárás 2018

A lelőhely Mernyétől délre a 67-es főút két oldalán, két magaslat közötti területen helyezkedik el. A Rippl-Rónai Múzeum 2016-ban próbafeltárást, 2017 őszén Paluch Tibor vezetésével a Heritage Kft végzett megelőző feltárást. Viszonylag nagy kiterjedésű, helyenként sűrűsödő neolitikus és rézkori településmaradványok kerültek felszínre (*Dunántúli Vonaldiszes Kerámia, Lengyel- és Balaton-Lasinja kultúra*).

A lelőhely egy részén, a keleti oldalon, a feltárást csak az erdő kivágása után, 2018 májusában lehetett elvégezni. A négy feltárt jelenség két objektumhoz tartozott: A DNY–ÉK-i irányú, a szelvényben keresztben áthaladó hosszú árok keleten (304. str.) az erdő alatt, nyugaton (306. str.) a főút alatt folytatódott tovább. A két árokszakasz közötti hiátus egy átjáróra utal. Itt egy mély, rövid, egyenes vonalú és függőleges falú leásást figyeltünk meg (305. str.), amelyet talán egy tartó-terhelhető szerkezeti elem számára áshattak ki (IX. t. 4.).

Az árok metszete a *Lengyel kultúrára* jellemző, de csak egyetlen lengyeli kerámiatörödéket találtunk benne. A hosszú árok folytatása lehet több mint 200–250 m-re É-ra, a megelőző feltárás keleti felületén lévő DK–ÉNy-i irányú, szintén „V” átmetszetű árok. Elképzelhető, hogy a lelőhelyen lévő lengyeli telep kerítőárkának több szakaszát dokumentáltuk.

A fenti ároktól közvetlenül délre egy kisebb méretű kör alakú árkot is feltártunk (281. obj./307. str.), amelynek keleti íve szintén ék alakú profillal rendelkezett, és átjárója is volt. A kevés leletanyag a lengyeli kultúrára utal, de hasonló jelenségek alapján a középső rézkorra (Balaton-Lasinja kultúra) való keltezése sem zárható ki, karám vagy ideiglenes szálláshely körbeárolásának nyoma lehetett (IX. t. 3.).

Mernye–Nagyerdei-dűlőben 2018-ban egyértelműen lehatároltuk a lelőhelyet déli és DK-i irányban. Keleti határa a jelenlegi erdő alatt lehet. A régészeti bontómunkával egy időben végezték egy csatornaárok mélyítését a területen. Meglepő módon a korábbi erdő alatt egyetlen régészeti korú jelenséget sem vágtak át, a fent bemutatott hosszúárkon kívül, a megelőző feltárás déli széle és a mi 2018-as objektumaink közötti közel 200 m-es távon.

A feltárás munkatársai: Somogyi Krisztina régész, Nyári Zsolt technikus, a geodéziai felmérést a Meridián Kft végezte el.

Mernye – Lótilos 1 (72187)

Gulyás Gyöngyi és Gallina Zsolt: Megelőző feltárás 2017
Somogyi Krisztina: Megelőző feltárás 2018

A lelőhely a Mernyeszentmiklóstól délre elterülő Lótilos-dűlő déli végében található. A lelőhely első sorban a 67. sz. főút nyugati oldalán helyezkedik el, azonban attól keletre, az Orci-patak partjára is átnyúlik. A megelőző feltárás a lelőhely középső részét érintette, melynek során a megkutatott terület 11.126 m² volt. 2017-ben 374 stratigráfiai egységet (277 objektum) bontottunk ki, továbbá a korábbi próbafeltárás (2015. László György, Forster Központ) során előkerült, 12/12. számú jelenséget tudtuk beazonosítani, melyet teljes egészében ledokumentáltunk. A 374 jelenség közül 21 őskori, 37 újkőkori, 132 rézkori, 4 bronzkori, 14 római kori, 73 Árpád-kori és 94 korhatározó leletanyag hiányában ismeretlen, de biztosan régészeti korú. A jelenségek típusát tekintve 1 műhelygödör, 1 füstölő gödör, 1 kürtő, 2 tűzhely, 2 paticsos omladék, 3 urna/edény a szubhumuszban, 5 épület, 5 emberi váz vagy temetkezés, 22 kemence, 39 árok, 84 cölöphely, a többi pedig különböző méretű gödör volt.

A területen a legkorábbi településnyomok az újkőkorból nyúltak vissza. A *Dunántúli Vonaldiszes Kerámia kultúrája* (DVK) a feltárási terület északi és középső részén hozta létre telepét. E korszakba számos árok/árokrendszer és különféle alakú gödör és anyagnyerő gödör sorolható. A legjelentősebb a terület északi részén fekvő, északnyugat-délkeleti irányba haladó, 1,8–5 m szélességű, valószínűleg védelmi funkcióval bíró árok (17/22) lehetett. Ebből ágazott le vagy futott bele további három hasonló korú, keskenyebb árok. A DVK árok és gödrök leletanyaga nagyon szegényesnek mondható, nagyobb mennyiségű került azonban felszínre az anyagnyerőkből vagy tároló vermekből. A durva, pelyvás anyagú, vastag falú házi kerámia mellett alacsonyabb számban fordultak elő a karcolt díszítésű, vékonyabb falú, sokszor polírozott felületű díszkerámiák. Több darabon széles eszközzel készült, ívesen bekarcolt vonalakat is megfigyeltünk. A házi kerámiák java része nagyobb tárolóedényekhez tartoztak. Néhány esetben külső oldalukon vízszintes fogóületek (felületük sima, vagy ujjbenyomással tagolt) vagy körömbecsapódás nyomait is láthattuk. Az egyik gödörből egy ép, de a bontáskor több darabra tört, téglaszínű, félgömbös testű tál került elő.

A neolitikum után rézkori népesség telepedett le ezen a területen. A feltárt objektumok nagy része a *Pécel-Baden kultúrához* tartozott. A településobjektumok a feltárási terület középső részétől egészen a déli széléig egyaránt előfordultak. A DVK és a rézkori település között némi átfedés volt megfigyelhető, viszont, ahogy az északi részen nem volt rézkori, úgy a déli részen nem volt újkőkori objektum. A rézkori objektumok között meghatározó szereppel bírtak az árok, melyek közül a 79/89 számú legalább 30 m hosszan követhető volt a feltárási területen. A 150–300 cm széles, északnyugat-délkeleti irányú árok délkeleti vége a 67. sz. út alatt folytatódott, az északnyugati vége lekerekített

IX. tábla.

1-2, 5-8. Mernye-Lótilos 1 lelőhely: 1-2. A késő rézkori 423. verem kis fazékkal és az edény restaurálva.
 5. Árpád-kori aknakemence. 6. Római kori épület. 7. Római vagy Árpád-kori műhely. 8. Rézkori urnás temetkezés.
 3-4. Mernye-Nagy-erdei-dűlő: 3. Őskori körárak 4. A lengyeli kultúra árokszerkezetének részlete.

formában végződött. Az árokba egy hasonló méretű, másik árok futott bele, mellyel együtt valószínűleg területhatároló vagy védelmi funkciót láthatott el.

Az egyik széles árok (83/95) alja felett 20–30 cm-re, mintegy 3 m hosszú felületen legalább 6 egyénhez tartozó vázrészeket bontottunk ki. Ezek közül két esetben beszélhetünk temetkezésről (s134, s135), a többinél csak összefüggő vázrészek voltak megfigyelhetők. A temetkezések jobb és bal oldalon fekvő, zsugorított, melléklet nélküli sírok voltak.

Három, a szubhumuszba ázott urnát is feltártunk, melyek közül kettő egymás mellett, a harmadik azoktól délre, kb. 150 m-re helyezkedett el. A cilindrikus nyakú, vállrészében erősen kiöblösödő testű urnák közül az egyikben egy gyermek koponyája feküdt, állkapocs nélkül (IX. t. 8.). Néhány rézkori gödörben emberi vázmaradványokat – koponyatöredék, kar-, lábszárcsont töredék – is leltünk.

Két gödörben találtunk szarvasmarha vázat, melyek közül az egyik az emberi maradványokat rejtő árok végén, azoktól 6–7 m-re feküdt. Az egyik gödörben teljes, a másikban fél marhavázat bontottunk ki. Mindkét esetben behajtogatták a sekély, kisméretű gödörbe az állatokat. Az emberi és állat-temetkezések, áldozatok megszokottak a badeni telepeken, helyenként nagy számban fordulnak elő. Hasonlók ismertek a többiek között Gyöngyösről, Balatonöszdőről és Kaposújlakról is.²¹ Az egyik széles árokban emberi lábat utánzó, bekarcolt vonallal díszített agyagtárgy is volt. E tárgy lehetséges rituális szerepében, szimbolikusán, talán összefüggésben lehet a településen található számos emberi vázrésszel.

A jelentősebb objektumok között egy nagyméretű anyaggyerő gödört és számos kemencét említhetünk meg. A terület déli részén feltárt, 13,5 m hosszú és 7–8 m széles nagyméretű gödör (108/130) keleti és északi oldalát cölöpsorok kísérték. A gödör alján két tűzhely nyomát és egy boltozatos kemencét találtunk, továbbá a kemence előtt állatcsontokból és edénytöredékekből álló réteget figyeltünk meg. Ugyancsak e gödör nyugati részében leltünk egy emberi koponyát. Elképzelhető, hogy a nagyméretű gödör kultikus szereppel (is) bírt.

A rézkori kemencék nem sokban tértek el az Árpád-kori kemencéktől. Két típusukat lehetett megkülönböztetni: felmenő fallal rendelkező, szabadon álló, előtérgödörrel rendelkező kemence és az ún. akna- vagy füstölökemence. Ez utóbbi esetben egy ovális, hosszúkas alakú gödört ástak ki, melynek egyik végébe vájták a kemencét. Az előtérgödör alja fokozatosan lejtett a kemence felé.

A településobjektumok zöme különféle méretű gödör volt. Ezekből változó mennyiségű leletanyag került felszínre. Jellemző, hogy a rézkori gödrökben főként szarvasmarhához és kiskérődzőhöz tartozó vázrészek fordultak elő. A kerámia anyag 70 %-át vastagabb falú házi kerámia alkotta, melyek külső oldalán bekarcolt hálós-, ferde vonalminta vagy plasztikus díszítés volt megfigyelhető. A vékonyabb falú töredékek többször

felfényezett felületűek, külső oldalukon jellegzetes badeni beszürkált díszítéssel. Az edénytípusok között fazekak, tárolóedények, csöbrök, kissé ívelt aljú, tömzsi testű mericék, nyomott gömbös testű bögrék, kiskorsók, kétosztatú tálak, díszfazekak és (gyakran) behúzott peremű tálak szerepeltek. Az egyik gödörben egy majdnem ép talpas kelyhet leltünk. A használati eszközök közül őrlő-, és csiszolókövek, nyéllyukas és nyéllyuk nélküli kőbaltatöredékek, továbbá állatcsontokból készített árák, lyukasztók említhetők meg. Érdekes, hogy orsókarika vagy orsógomb nem került elő.

A következő megtelepedési időszak a *kora bronzkorban* volt. Három, egymás közelében fekvő gödörből – a feltárási terület középső részének északi peremén – került napvilágra a *Somogyvár–Vinkovci kultúra* jellemző leletanyag. A főként kerámiából álló leletek között az ívelten kihajló, lekerekített peremű, vállrészüknél kiöblösödő, seprűdíszes tárolóedény darabok gyakoriak. Feltártunk egy negyedik bronzkori gödört (25/32) is, azonban az onnan előkerült leletanyag a késő bronzkorra, az *Urnamezős kultúra* idejére datálható. A rendkívül gazdag leletanyaggal rendelkező gödörben megmunkált agancsdarabok és számos kerámiatöredék mellett egy szögletes alakú agyagnehezék darabjai feküdtek. A kerámiák között egy hegyes fülelkel rendelkező, stílizált állatfej is előkerült, mely talán edénydísz lehetett.

A bronzkor után a *római korban* is lakottá vált a terület, melyet a feltárási terület déli részén elhelyezkedő jelenségek képviseltek. Szórványként egy Kr. u. 2. századi Faustina bronzérme is előkerült az egyik rézkori urna feletti humuszból (II. t. 4.), ill. az egyik cölöplyukban egy teljesen ép bronzfibulát találtunk. A római kori objektumok közül egy több cölöpös építmény (262. objektum) és egy félig földbemélyített épület említhető meg. Az épület (163/201) több mint 15 m² alapterületű volt, alján padlóval és cölöphelyekkel (IX. t. 6.). Az északi sarkában bontottuk ki a hosszúkas, téglalap alakú, hosszszanti szélén nagyméretű kőekkel övezett kemencét, mely egy kerek, égett aljú gödörbe nyúlt. Az épületben tegulatöredékeket és kevés edénydarabot találtunk.

A lelőhely az *Árpád-korban* ismét lakottá vált. Az erre az időszakra keltezhető objektumok az egész nyomvonal-szakaszon megtalálhatóak voltak. A középkort 4 épület és számos külső kemence mellett 5 árok, 6 cölöphely és 46 gödör képviselte. A dombtetőn elhelyezkedő épületek félig földbemélyítettek, aljuk alig mélyedt az altalajba. Padlót nem találtunk, viszont a tetőt tartó oszlopok – középen vagy a két szemközti oldal középtengelyében – és az épület egyik sarkából kiugró, kisméretű kemence vagy maradványa rendszerint megfigyelhető volt. Az Árpád-kori, általában nyugat-keleti hosszszintű külső kemencék a rézkoriakhoz hasonlóan, két típust képviseltek: az önálló előtérgödörös- és az ovális alakú gödör végébe vájt aknakemencék. Ez utóbbiak közül a legérdekesebb a 275. objektum volt, melynek nyugati végéhez lépcsőszerűen két kemencét is vájtak az altalajba (IX. t. 5.). A számos kemence közül csupán egyben lehetett megfigyelni a sütőfelület megújítását és azt, hogy a felső tapasztás alá hőmegtartó réteget (főként állatcsontokat,

21 Gallina – Gulyás 2019, 13–14.; Horváth 2006, 107–152.; Somogyi 2004, 165–166.

kerámiát és vassalakat) helyeztek. A középkori, hulladékgyűjtő gödrökké váló élelemtárolók mellett egy nagyobb méretű anyagnyerőt is feltártunk. A középkori gödrökből általában kevés leletanyag került elő. Jellemzőek voltak a profilált peremkialakítású fazék és/vagy bögrétöredékek. Több alkalommal is megfigyelhető volt, hogy az edények váll- és oldalrészét bekarcolt vízszintes vagy hullámvonalköteggel díszítették (VIII. t. 6-7.). Egy-két fazék alján mesterjegy is látható.

A feltárási terület középső részén egyféle ipari létesítmény működhetett, hisz egymás közelében kiégett aljú gödröket, két hosszúkas, nyitott gödröt és egy füstölőt tártunk fel két kemence társaságában. (IX. t. 7.). Az egyik gödör mellett, az épület alján nagyobb mennyiségű fém-salakat és az egyik végén salakosra átégett fűvócsövet találtunk (VIII. t. 8.). Ez alapján elképzelhető, hogy egy római vagy Árpád-kori vasműves-műhely maradványára bukkantunk. A feltárási munkatársai: Kolonits László, Barta Gábor, Móricz Róbert, György Ferenc, Kurucz Máté, Békési Ádám, Gyergyádes Tibor technikusok.

2018-ban egy kisebb, korábban erdővel borított, 783 m² nagyságú területen folytattuk a megelőző feltárást a főút nyugati szélé mentén. A régészeti objektumok szóródása és datálása a 2017. évi ásatáséhoz hasonló képet mutatott.

A völgyre hajló lejtőn sűrűn helyezkedtek el a régészeti jelenségek, a terület déli végében lévő a humusz alatti barna talajrétegben jelentkeztek. A középső részen igen szórta néhány ismeretlen korú cölöplyuk és gödöralj volt a sárga homokos altalajban, a feltárási északi végében ismét sűrűbb objektumfedettséget tapasztaltunk. A 41. str. egység 35 objektumhoz tartozott. A *Baden kultúra* két további gödrét és egy gödör csoportját bontottuk ki. A 423. str. számú, kisméretű veremben egy egész fazekat és egy kisebb csuprot, valamint számos edénytöredéket találtunk eredeti helyzetben.²² (IX. t. 1-2.). A kora bronzkorba (*Somogyvár-Vinkovci kultúra*) egy vermet soroltunk. A *római kori* településrészlethez hat objektum tartozott. Érdekes módon az egyetlen érme nem római, hanem egy középkori verem betöltéséből került elő. A helyszíni datálás a *népvándorlás korra (avar)* vagy az *Árpád-korra* utal a 169. számú széles árok, valamint két gödör és egy kemencebokr esetében. Az említett árokban 7 db fűvócsötöredék és salakot is gyűjtöttünk. A feltárási munkatársai: Somogyi Krisztina régész, Nyári Zolt, Papp Zoltán, Stunya Péter, Cserép Tamás technikusok, a geodéziai felmérést az Archeoline Kft. végezte el.

Felsőmocsolád – Kisbabapuszta–Malomi-dűlő 2
(72165)
Gulyás Gyöngyi és Gallina Zsolt: Megelőző feltárási 2017

A lelőhely Felsőmocsolád nyugati határában, a 67. sz. út nyugati oldalán, az Orci-patak jobb oldali teraszán, egy széles domb délkeleti előterében jelentkezett.

A 2289 m² nagyságú feltárt területen összesen 49 objektum (79 stratigráfiai egység) került elő, melyek közül 39 gödör, 32 cölöphely, 3 árok, 3 geológiai jelenség, és 2 kultúrréteg volt. Korukat tekintve 18 őskori, egy rézkori (?), 33 középső bronzkori, egy római kori, 9 középkori és 17 korhatározó leletanyag hiányában ismeretlen korú. A feltárt területen a jelenségek egyenletes sűrűségben helyezkedtek el.

A lelőhely gerincét a kora bronzkor végére – középső bronzkor elejére keltezhető *Kisapostag kultúra* település-objektumai adták. Az említett objektumok között felszín feletti építmény(ek) cölöphelyei, továbbá kisebb-nagyobb méretű kerek vagy ovális alakú gödrök említhetők meg. Betöltésükből jellegzetes, nyak- és vállrészükön mészbetéttel díszített edénytöredékek kerültek felszínre számos egyéb edénytöredék mellett. Feltártunk egy olyan kerek, kb. 40 cm mély gödröt, melyben közel 30 kg tapasztást és nagy mennyiségű edénytöredéket leltünk. A legérdekesebb az a kerek gödör (15/26), melyben állatvázakat figyeltünk meg (XI. t. 8.). A gödörben egy teljes kutya, egy teljes birka és további birka vázrészlete feküdt. A vázakat úgy helyezték el, hogy egy kört alkossanak. A vázak belső oldalánál számos csontot, illetve további kutya és kiskérődző vázrészt találtunk. Az állati tetemek nagy száma és elrendezése alapján ez egy kultikus célú, áldozati gödör lehetett. Egy hasonló korú, felszín feletti építmény kisebb-nagyobb elemekből álló cölöpsorait is kibontottuk (33. objektum). Az északnyugat-délkeleti irányú sorokban fekvő cölöplyukak egy kb. 20 m hosszú felszín feletti építmény létét engedik feltételezni. Az egyik oszlophely a restauráláskor összeilleszthető edény darabjait rejtette (VIII. t. 5.).

A bronzkori jelenségek mellett egy gödörben talán *rézkori*, egy sekély, kerekded alakú gödörben, a feltárási terület északnyugati részén pedig *római kori* leletek voltak.

A lelőhely legkésőbbi objektumai *középkoriak* (13–14. század). Ezek a feltárási terület déli-középső részétől egészen az északi szelvényfalig megtalálhatóak voltak, északi irányba haladva mutattak némi sűrűsödést. A gödrökben korongolt fazéktöredékek, állatcsontok és egy árokszerű gödörben egy ép vaskést találtunk. A középkori jelenségekre a leletszegénység jellemző. A leletek kora megegyezik a Felsőmocsolád – Kisbabai-mező lelőhelyen feltárt középkori jelenségek leleteivel.

A mélyebben fekvő részekben geológiai jelenségeket és kultúrrétegeket is dokumentáltunk, a betöltésükből őskori leletek kerültek felszínre. A feltárási munkatársai: Keresztes Noémi Ninetta régész, Litauszki Zoltán, Móricz Róbert, Kurucz Máté technikusok.

Felsőmocsolád – Kisbabai-puszta (20545)
Gulyás Gyöngyi és Gallina Zsolt: Megelőző feltárási 2017

A lelőhely Felsőmocsolád nyugati határában, Kisbabai-puszta mellett, a 67. sz. út mindkét oldalán, egy széles dombon és annak keleti előterében helyezkedik el, az Orci-patak nyugati partján. 2017-ben a lelőhely építkezéssel érintett részét kutattuk meg 5175 m² nagyságú területen, mely hosszú sávban húzódott az út mentén.

²² A restaurálást Nagy Ágnes, Foucault Katalin és Pékné Novák Edina (RRM) végezték.

Összesen 150 objektum (174 stratigráfiai egység) került elő, melyek közül 122 gödör, 29 cölöphely, 13 árok, 3 geológiai jelenség, két kút, két kemence, egy épület, egy kultúrréteg és egy előtérgödör volt. Korukat tekintve 5 őskori, 6 kora bronzkori, 76 középkori, 15 újkori és 72 korhatározó leletanyag hiányában ismeretlen korú. Az ismeretlen korú jelenségek betöltésük alapján a középkori település részei lehettek. A 2016. évi próbafeltárással együtt a lelőhelyen kibontott jelenségek száma 217.

A feltárás során előkerült legkorábbi leletek, mintegy 10 objektumból, a kora bronzkorból – *Somogyvár-Vinkovci kultúra* – származtak. Az őskori településobjektumok a fő nyomsávban, kb. 60 m hosszú szakaszon, egymástól kisebb-nagyobb távolságra, illetve a dombtetőn (itt egy gödör volt) helyezkedtek el. A kisebb gödrök és egy széles árok mellett két, nagyobb méretű anyagnyerő is kibontásra került, melyek egymástól 12–13 m-re feküdtek. A főként kerámiából álló leletek között íveltlen kihajlító, lekerekített peremű, vállrészüknél kiöblösödő, seprűdiszes tárolóedény darabok említhetők meg. A legmarkánsabb bronzkori objektum egy közel 2,5 m széles, nyugat-északnyugat – kelet-délkeleti irányú árok.

A lelőhely gerincét a középkori település adta, a feltárt jelenségek többsége ide tartozott. A 13–14. századi telepobjektumoktól kb. 100 m-re, nyugatra, egy újabb megnyitott szakaszon már késő középkori jelenségek kerültek elő. Megfigyeléseink alapján a késő Árpád-kori és a késő középkori település elválasztható egymástól.

A késő Árpád-kori objektumok java részét változó méretű, kerekded alakú gödrök alkották. Ezek mellett egy nyugat-keleti irányú külső kemencét, egy bolygatott, cserépréteggel kirakott kemenceplatnit és azt az árokrendszer érdekmes megemlíteni, mely a fő nyomsáv déli részén került elő. Az árokrendszer nyugat-keleti és észak-déli irányú tagjai egymást keresztezték. A késő Árpád-kori jelenségekben az állatcsontok (kiskérődző, marha, sertés) mellől edénytöredékek kerültek felszínre. A kerámiák java része fazék vagy fazék alakú bögre, felületükön általában megfigyelhető az egyenlő közönséges bekarcolt csigavonal díszítés.

A késő középkori településobjektumok között első sorban ovális vagy kerekded alakú gödröket, cölöphelyeket, egy kút, egy gödörkomplexumot és egy alapárkos jelenséget említhetünk meg. Ez utóbbi a lelőhely déli részét átvágó földúttól délre, a lelőhely nyugati részén került elő. A lekerekített végű árok szabályos négyszögletes alakban helyezkedtek el. A jelenségek közül nagy mennyiségű leletanyag, főként kerámia került felszínre. A fazékok mellett bögre, fedő és néhány kályhaszem töredék is előfordult.

A lelőhely nyugati részén, a földúttól északra egy kisebb mélyedés tagolja a lelőhelyet. Ennek a mélyedésnek az északi szélén egy, a középkor folyamán képződött, szürkésbarna, paticsos kultúrréteget figyeltünk meg. A feltárás munkatársai: Móricz Róbert, Kolonits László, Bottyán Katinka, Polónyi Emese, Budai Dániel technikusok.

Felsőmocsolád – Kis-babai-mező (91207)

Gulyás Gyöngyi és Gallina Zsolt: Megelőző feltárás 2017

Molnár István: Építés közbeni feltárás 2018

A lelőhely Felsőmocsoládtól nyugatra, a Kis-babai-mező keleti részén található. Nagyrészt a 67-es út nyugati oldalán lévő magasabban fekvő területre terjedt ki, de egy keskeny sávban az úttól nyugatra lévő mélyebb területre is kiterjedt. Tőle délre a Felsőmocsolád – Kis-babai-pusztá, északra pedig a Gamás – Vadépusztai-mező lelőhely helyezkedik el. Gulyás Gyöngyi vezetésével 2016-ban a próbafeltárást, majd 2017-ben a lelőhely területének nagyobb részre kiterjedő megelőző feltárást végeztek.

A megelőző feltáráson 2017-ben, Gulyás Gyöngyi vezetésével, az útépítéssel érintett, nyugati, útmenti sávot, 7259 m² felületet kutattuk meg. Ennek során 227 objektum (299 stratigráfiai egység) került elő, melyek közül 159 gödör, 44 kemence, 33 cölöphely, 19 előtérgödör, 18 árok, 12 épület, 8 geológiai jelenség, 2 gödörkomplexum, 2 sütőfelület, egy kutyaváz és egy részleges emberi váz volt. Korukat tekintve 3 középső neolitik, 5 késő neolitik, 21 rézkori, 19 bronzkori, 14 őskori, 5 római kori, 14 népvándorlás kori, 153 középkori, egy újkori és 64, korhatározó leletanyag hiányában ismeretlen korú. Az ismeretlen korú jelenségek betöltésük alapján az őskori és a középkori település részei lehettek.

A legkorábbi településnyomok a középső újkőkorhoz köthetők, a *Dunántúli Vonaldiszes Kerámia* népeiségéhez, a Kr.e. 6. évezred közepe és az 5. évezred vége közötti időből. A néhány gödörből álló lelethorizont a feltárási terület középső-északi részén került elő, a késő neolitik kerítőárok belső oldalán. A leletanyagot főként vastag falú tárolóedények, kisebb részét vékony falú, feketére felfényezett felületű, esetenként karcolt díszítésű darabok alkották. A vastag falú töredékeken előforduló díszítések – tagolt, vízszintes fogófül; becsipkedett felület; rátett, benyomkodott bordadísz – több esetben is megfigyelhetők voltak.

A középső újkőkori objektumok közelében a késő neolitik *Lengyel kultúra* (Kr.e. 5. évezred közepe és vége) néhány jelensége is feltárással került elő. A legmarkánsabb objektum egy enyhe ívben haladó, a jelentkezési szintjén 150–190 cm széles kerítőárok (38/42), melynek a nyugat-keleti irányú szakasza esett a feltárási területre (X. t. 6.). Az árok lekerekített nyugati vége pont a szelvénybe esett, az északkeleti folytatása a 67. sz. út alá nyúlt. Az árok fala befelé erősen rézsús, az alja hegyes szögben záródik, a mélysége 150–210 cm között változott. Az árok déli szélébe egy 7 m széles kiugró fül csatlakozott, melynek a külső hossza 2,5 m. A fület alkotó árok 50–70 cm szélesek, mélységük 30–70 cm között változott. A kerítőárok keleti szelvényfal előtti részén egy újabb fülindítás figyelhető meg, mely az előzőtől 450 cm-re, keletre helyezkedett el az árok déli ívéhez csatlakozva. Az említett árok valószínűleg kör alaprajzú lehetett, és helyzete alapján védelmi funkcióval is bírhatott. Nagy területet kerített körbe, bejárata délen volt. E korszak objektumai a pleisztocén végi csupasz, sárga löszfelszíneken látszódnak.

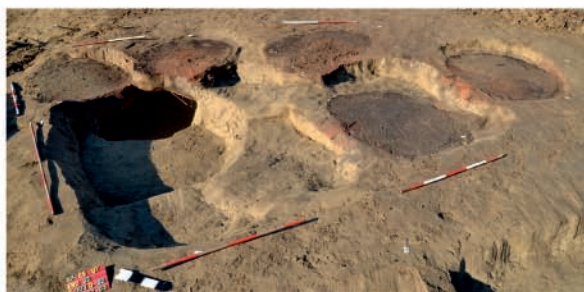
1

2

3

4

5

6

X. tábla.

1-8. Felsőmocsolád–Kisbabai-mező: 1. Az egymás mellett sorakozó mészégető kemencék. 2. Mészégető kemen-ce erősen átégett tűztere 3. Az egyik kemen-ce bontása. 4-5. Árpád-kori szabadtéri kemen-ce és félig földbemélyí-tett épület. 6. A lengyeli árok részlete.

tak csak meg, a felette levő 20–40 cm vastag világosbarna erdei talajrétegben nem. Ez arra utal, hogy a késő neolitikum után nagy erdősődés következett be, a terület jelentős részben lakatlan is lehetett. A világosbarna erdei altalajban a középső-késő rézkori objektumok azonban már megfoghatóak. Hasonló jelenséget a múltban már számos helyen megfigyeltünk Somogyban, a többi között Kaposújlak–Várdomb-dűlő lelőhelyen is.²³ Ugyancsak az erdei talaj alatt jelentkezett egy észak-déli irányú, közel 3 m hosszú árokszerű gödör, melynek betöltése és befelé erősen rézsús fala is hasonlított a kerítő árokéra. A neolitikus jelenségek betöltésére jellemző a szürkésbarna, tömörödött, kevert löszös talaj. Betöltésükből sajnos csak kis mennyiségű leletanyag (kerámia, állatcsont) került elő.

A következő népesség a lelőhelyen a *rézkorban* telepedett le. Biztosan 21 jelenségből – főként kerék gödrökből – került felszínre rézkori leletanyag. Bontásuk során nagyobb mennyiségű, főként vastag falú tárolóedény töredékek kerültek elő. Ezek felülete sokszor felfényezett. A legjellegzetesebb darabokon nagyméretű madárcsőr alakú fülek, illetve beszürkált díszítések figyelhetők meg. A leletanyag valószínűleg a *Balaton–Lasinja kultúrához* vagy a *Tűzdeli barázdás kerámiához* (Furchenstich) köthető. A rézkori objektumok a feltárási terület középső részén, a neolitikus jelenségek között, illetve azok felett jelentkeztek.

A következő népesség a kora bronzkorban – *Somogyvár–Vinkovci kultúra* – hozta létre e helyütt a települését. 14 jelenségben találtunk erre a korszakra keltezhető kerámiát. A jelenségek közül 10 gödör, két észak-déli irányú, északi végén lekerekített árokreszlet és egy nagyobb méretű, lekerekített sarkú négyszögletes gödör volt, melynek az északi oldalfalába ásva egy égetett aljú, kifelé erősen bővülő falú gödröt vagy kemencemaradványt bontottunk ki. Ez utóbb említett jelenségből (52/59.) nagy mennyiségű leletanyag került felszínre. A kizárólag kerámiából álló leletek között ívelten kihajló, lekerekített peremű, vállrészüknél kiöblösödő, seprűdiszes tárolóedény darabok említhetők meg. A bronzkori objektumok a feltárási terület déli részén, illetve a tervezett lehajtósáv területén feküdtek.

A következő letelepedési fázis a *római korban* volt. Két, Kr. u. 4. századra keltezhető jelenség került elő, egy gödör és egy gödörkomplexum (166/200). A gödörkomplexum a feltárási terület középső-keleti szélén került elő. A bontása során 25 db ép és egy hiányos bronzérme (legkorábbi a Kr. u. 2. századi Traianus érme, legkésőbbiek Kr. u. 4. századiak, I. Constantinus koriak, (II. t. 6.), két bronzlemez, 7–9 vastárgy (ár, ácskapocs), rengeteg kerámia (korsó-, tál-, dörzstál-, ónmázás töredékek), vassalak és egy madár alakú, mázas agyagtárgy töredék került elő (VIII. t. 4.). A jelenség valószínűleg egy, a római kor végén vagy az azt követő időszakban végbement, tereprendezés nyomait őrizte meg. A gödörben talált leletek – az érmek egy része kivételével – mind hiányosak, sérültek voltak, mely alapján az objektum hulladék-gödörként határozható meg.

A feltárási terület középső és déli részén, mintegy 80 m hosszúságban olyan külső kemencék és lekerekített sarkú négyszögletes alapú épületek kerültek elő, melyek betöltésében *népvándorlás kori*, kézzel formált fazéktöredékek voltak. A leletanyag alapján vagy római kori bennszülött vagy esetleg avar népességgel számolhatunk a területen. A nyugat-keleti hossztenge lyű épületek alapterülete 9–10 m² körüli volt, bennük azonban tűzhelyet, padlót és cölöphelyet sem találtunk. A külső kemencék nyugat-keleti vagy északnyugat-délkeleti irányúak, az előtérgödrök kisméretűek, lekerekített sarkú négyszögletes alakúak. A kemencék közül kettőnél a sütőfelület megújítását is meg lehetett figyelni. Az egyik kemencében négy sütőfelületet dokumentáltunk le, de érdekes módon csak a 2–3. platni közé helyeztek edénytöredékeket. Az egyik épületben egy nagyméretű, de nagyon gyenge megtartású, hosszszanti irányba átfúrt agyagnehezéket leltünk.

A lelőhely gerincét a *középkori* település adta. A feltárt jelenségek fele tartozott ide. A *késő Árpád-kori* telepopjektumok az egész nyomvonal-szakaszon megtalálhatóak voltak, az északi és a középső részen inkább szórva nyosan, a déli részen és a lehajtósáv területén viszont igen sűrűn jelentkeztek. A feltárt 112 középkori jelenség közül 5 épület és 12 külső kemence volt. A szabadtéri kemencék a feltárási terület déli részén helyezkedtek el, egymás közelében. Egy esetben az előtérgödörhöz két kemencét is építettek, majd a későbbiekben, amikor e két kemence már használaton kívül került, akkor azok mögé újabb 3 kemencét építettek, így a korábbi kemencék sütőfelülete kihúzó vagy előkészítő részként funkcionálhatott (X. t. 4.). Hasonló praktikus megoldás volt megfigyelhető egy épületben, ahol a sarokba vájt kemence beomlása után nem a régi kemencét újították meg, hanem annak a sütőfelületére egy jóval kisebb boltozott kemencét építettek. A külső kemencék előtérgödreihöz épített vagy vájt kemencék mérete változó, általában 100–120 (egy esetben 180) cm átmérőjűek. A külső kemencék esetében többször megfigyeltük, hogy azok tapasztása alá edénytöredékeket, illetve cserepeket és állatcsontokat, vagy – egy esetben – csak állatcsontokat helyeztek a jobb hőmegtartás érdekében. A szabadtéri kemencék elhelyezkedése alapján biztos, hogy azokat nem egy időben használták, melyre változatos tájolásuk és egymáshoz való közelségük is utal. Az épületek lekerekített sarkú, négyszögletes alaprajzú, félig földbemélyített házak, melyek egyik sarkában alakították ki a kemencét úgy, hogy az vagy csak alig ugrott ki a ház síkjából vagy az épület első sarkában volt (X. t. 5). Mind az épületekben, mind a külső kemencék esetében megfigyeltük, hogy a sütőfelületet egyszer, de volt, ahol háromszor is megújították. Emellett több alkalommal is jól látszódtott, hogy a kemence tapasztásának elegyengetése hosszszanti irányú ujjsimításokkal történt, melyek a szájrnyílás felé haladtak. Két épületben inkább csak tűzhely nyomát lehetett rögzíteni, egyikben kisebb méretű terméskövekkel körberakott tűzelőhelyet bontottunk ki.

A középkori objektumok betöltésében változó mennyiségű leletanyag volt. Az állatcsontok (kiskérődző, marha, sertés) mellett használati tárgyak (őrlőkövek,

23 Somogyi 2004, 165.

XI. tábla.

1-4. Gamás–Vadépusztai-mező 1 lelőhely: 1-2. Árpád-kori ház megújított kemencével. 3-4. Árpád-kori házban tapasztott aljú és kiégett gödrök feltárása és az objektumok kibontása. 5-7. Somogybabod-Tetvesi-mező: 5. Késő középkori oszlopszerkezetes építmény maradványa. 6. Árpád-kori ház kerámiaréteges kemencével. 7. Gödörre ásvó kemencék a késő középkorból. 8. Felsőmocsolád–Kisbabapuszta–Malomi-dűlő 2 lelőhely: Bronzkori gödör állatvázakkal.

vaskések, sarkantyú) és edénytöredékek kerültek felszínre. Az egyik gödörben, melynek fala 50-60 cm mélységben vastagon, vörösen átégett, egy kistestű kutya vázát bontottuk ki. A kerámiák java része fazék vagy fazék alakú bögre, de előfordult korsó- és bográcsstöredék is (ez utóbbiak csak egy-két jelenségben). Néhány fazéktöredék alján mesterjegy látható. A leletanyag és a szuperpozíciók alapján hosszabb ideig fennálló település működött itt, valószínűleg a 13-14. században.

Az egyik késő Árpád-kori külső kemence felső platnija felett egy felnőtt egyén hiányos vázmaradványait bontottuk ki. A nyugat-keleti tájolású vázból csak az alsó lábszárok voltak eredeti helyükön, többi része hiányzott. A felsőtest helyén feküdtek szétszóródva a kézujjcsontok. A feltárás munkatársai: Keresztes Noémi Ninetta régész, Litauszki Zoltán, Móricz Róbert, Kurucz Máté, Kolonits László, Bottyán Katinka, Polónyi Emese, Budai Dániel technikusok.

2018-ban az úttól nyugatra lévő területen egy fásor helyén, a keleti oldalon egy új vízelvezető árokban találtunk objektumokat. A lelőhely ekkor feltárt részén 28 bontási egységet különítettünk el. Egy középső rézkori (*Balaton Lasinja kultúra*) árok és néhány, őskoron belül pontosan nem keltezhető gödör, egy *népvándorlás* kori félig földbe mélyített, kemencés épület mellett, 10 középkori mészegetőt tártunk fel (X. t. 1-3.).

A mészegető kemencék tűzterei nagyjából 2 m széles és legalább 2 m mély, kihasasodó oldalú gödrök voltak. Faluk és aljuk nagyon erősen átégett. A gödrök alján általában faszenes sáv, ezen meszes réteg, majd ezen égett kövek voltak. A kiégett kövek maradványai többször is kb. 10–30 cm magas összeégett padkaszerű részt alkottak a gödör fala mellett.

A gödör aljától 50–80 centiméterrel magasabban volt ívelt aljú, nagyjából 70–80 cm átmérőjű szájnýílásuk. Az úttól keletre lévő mészegetőknél megtaláltuk a szájnýílásuk előtti, afelé enyhén lejtő, 2–2,5 méter hosszú tűzelőcsatornákat is. Ezek ívelt alja és oldala átégett (a tűztérnél erősebben, attól távolabb gyengébben), a túlsó végükön egy sekély, ívelt aljú, ovális munkagödör volt. A munkagödörben vagy a kemencék szája előtt több esetben találtunk kiégetésre váró meszkőtömböket, köztük faragott, elbontott épületekből származó darabokat is.

Az általunk kutatott terület erősen lejt keletre a vízfolyás felé. A mészegetők az úttól nyugatra lévő magasabb, és a keleti, alacsonyabban fekvő területen is sorokat alkottak a partoldalban, a patakkal párhuzamosan. A mostani út helyén is lehetett egy sor. A lelőhely nyugati részén 2017-ben feltárt középkori települést a 13–14. századra keltezték. A kemencék a falu szélén álltak. Néhány állatcsont és egy téglá mellett csak egy jellegtelen középkori cserép volt a betöltésükben, így pontos koruk nem meghatározható. Azt sem tudjuk milyen építkezéshez kapcsolódtak, de nagy számuk alapján jelentősebb méretű, viszonylag sok meszet igénylő épületről lehet szó. A feltáráson a Rippl-Rónai Múzeum munkatársai közül Molnár István, Somogyi Krisztina régészek, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Stunya Péter technikusok vettek részt.

Gamás – Vadépusztai-mező 1 (72167)

Somogyi Krisztina: Megelőző- és építés közbeni feltárás 2018.

A lelőhely Vadépusztától délre, Kisbabapusztától közvetlenül északra helyezkedik el az Orci-patak völgye mentén nyugatra hosszan elterülő vonulat szélén, amit a patakba torkolló, Ny–K-i irányú, kis időszakos vízfolyás tagol (ez a lelőhely legmélyebb pontja), valamint egy ugyanilyen árok zár le délen.

A lelőhelyet 2009-ben Molnár István terepbejáráson azonosította, 2014-ben Tokai Zita terepbejárását, 2015-ben Molnár István próbafeltárást, 2017-ben megelőző feltárást végzett a területen. Ekkor meghatároztuk a lelőhely északi szélét (határos a Vadépusztai mező 2. lelőhellyel, de attól határozottan elválik). 2017-ben az erdő miatt dél felé nem haladhattunk tovább.

A 2018. évben a lelőhely déli, erdő alatti részét tártuk fel. A nyilvántartásban szereplő és feltárássra kijelölt területtől (2184 m²) délre további 150–200 m hosszan, gyakorlatilag a dombvonulat déli lejtőjének aljáig mutatkoztak elszórt objektumok (kemencék) foltjai a tuskózás és tereprendezés után. Szerencsére lehetőségünk volt a lelőhely tényleges déli széléig feltárni a területet. Közel 8050 m² lehumuszolt területen 123 jelenséget (=stratigráfiai egységet, rövidítve str.) különítettünk el. Így 2015–2018 között a lelőhelyen összesen 476 jelenséget tártunk fel.

2018-ban, a korábbi megfigyelésektől eltérően, sem a középső neolitikus Vondalízes Kerámia Kultúrájának, sem a késő bronzkori Urnamezős kultúrának a telepe nem terjedt ki a lelőhely déli részére. A többi őskori telep, eltérő fedettséggel a lelőhely déli végéig megfigyelhető volt. Így a *Balaton-Lasinja kultúra* két önálló gödrét és egy ún. Spitzgraben-t találtunk. A *Pécel-Baden kultúra* egykori jelenlétére egy-két önálló gödör és bolygató miatt másodlagos helyzetű leletanyag utalt. A kora bronzkori időszakból a *Somogyvár-Vinkovci kultúra* kevés gödrét és feltehetően anyaggyűjtőként értelmezhető, É–D-i irányú gödör csoportjait tártuk fel. Újdonság, hogy elkülöníthető volt a *Kisapostag kultúra*, amelyhez biztosan egy méhkas alakú verem és néhány gödör tartozott. A leletanyagból datálható értékű bögrék és mészbetétes töredékek emelhetők ki. A kora bronzkoron belül a kopott, elsősorban seprűzött felületkezelésű kerámiát tartalmazó objektumok nehezen sorolhatók be kulturálisan.

Az őskori agyag kisleletek között orsógomb, agyagkanál töredék, „spulni”, egyéb apróleletek, így ková pattintékok, csiszolt kőbalta töredék, vadkan agyar, csonteszköz volt.

A lelőhely déli végében a feltárás egyik szélső objektumának (két kemencés előtérgödör) leletanyaga meg egyezik a dél felől szomszédos Felsőmocsolád-Kisbábai-mező lelőhelyen előkerült *népvándorlás* kori telep kerámiájával. Vagyis a népvándorlás kori megtelepedés erre a dombra is áthúzódott. A két vonulatot az Orci-patak felé tartó kis vízfolyás elválasztotta a völgyben.

A 2018-as év legfontosabb eredménye az *Árpád-kori* telep központi részének folytatása volt, amely szórta vagy csoportokban földbemélyített kemencés

épületekből (legalább 10), néhány gödörből, külső kemencékből (9–12) és egy árokszakaszból állt. Több esetben megfigyeltük a kemencék megújítását, a szokásos több rétegű sütőfelülettel. Találtunk olyan építményt is, ahol utólag, magasabb szinten, az építmény falában újabb kemencét alakítottak ki. Igen érdekes, talán párhuzam nélküli, hogy az egyik kemence (387. str.) száját egy malomkövel fedték be, leszűkítették a belső terét egy fallal, és másik irányba nyitották ki újra a száját, és ekkor már egy téglalap alaprajzú házhoz (388. str.) tartozott (XI. t. 1–2.).

Másik érdekes jelenség a 379. számú épület alján megfigyelt kettős (egy közös fallal rendelkező) külön-külön „U” alakú, kemenceszerűen átégett falú jelenség (XI. t. 3–4.), funkcióját egyelőre nem ismerjük. A szelvényen Ny–K-i irányban keresztülfutó három árok közül csak az egyik keltezhető a középkorra, a többiben nem volt leletanyag.

A lelőhely keleti, a patak felé tartó kiterjedése az erdő miatt továbbra is ismeretlen. Délen egyértelműen a dombvonulat végéig tartott. A feltárás munkatársai: Somogyi Krisztina, Molnár István régészek, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Stunya Péter technikusok. A geodéziai felmérést a Meridián Kft végezte el.

Gamás – Vadépusztai-mező 2 (72169)

Belényesi Károly: Ismeretlen középkori birtokközpont maradványai Vadépuszta határában
Megelőző feltárás 2017–2018

Visszagondolva a Gamáshoz tartozó Vadépuszta határában végzett régészeti feltárára, nehéz nem elfogultan nyilatkozni az ott eltöltött csaknem két teljes ásatási szezonról 2017–2018-ban. Bár nyilván mindenkinek megvan a szívéhez közel álló régészeti kutatás, egy-egy helyszín néha, bizony magával ragadja a régész képzelését. Vadépuszta pedig kétségkívül kívül ilyen...

A végleges elemzés nyilván hosszabb időt és a számos újabb szempont figyelembe vételét igényli, de talán épp a lelőhely különlegessége az, amiért a feltárást követő friss gondolatok most ide kíváncsoznak.²⁴

Stabilitas loci...

A régészeti lelőhely a Gamáshoz tartozó Vadépusztától kissé délre, a Tettes- és Orci-patak vízválasztójának közvetlen közelében helyezkedik el, a régi és az új 67-es út keleti és nyugati oldalán, hosszan elnyúlva az Orci-patak völgyével párhuzamos, kelet nyugati vízmosásokkal tagolt észak-déli irányú dombháton. Az már a feltárást megelőző kutatások során bebizonyosodott, hogy gazdag, tulajdonképpen a középső neolitikumtól a késő középkorig lakott dombhat több meglepetést tartogathat a számunkra. A felszíni leletek

mellett ugyanis, a terület régészeti fedettségét hirdató geofizikai kutatás egyértelmű bizonyítékokat talált egy, négy részből álló, a Lengyel kultúrához kapcsolódó koncentrikus körárok rendszer létezésére, amely nemcsak a terület korai történetéről, de a mai Vadépuszta közelében fekvő vízválasztó és források kitüntetett jelentőségéről árulkodott.²⁵

Ilyen előzmények után 2017 őszén kezdtük meg a terület feltárását. Lehetőségeinket nagyban befolyásolta, hogy a régi 67-es út nyomvonala észak-déli irányban, tulajdonképpen hosszában, keresztülvágta lelőhelyet, így a jelenségek közötti összefüggések egy része örökre elveszett. Ugyanakkor a feltárt majd 2500 objektum messze túlmutatott egy átlagos lelőhelyen és valóban izgalmas jelenségcsoportokkal illusztrálta a terület majd 7500 éves történetét....

Ebben a történetben feltehetően kitüntetett szerepe van magának a vízválasztónak. Az Orci-patak forrásának közelében fekvő terület kedvező topográfiai adottságai a mai térképre nézve is megkérdőjelezhetetlenek, hiszen a Kapos-völgyét a Balatonnal összekötő, észak-déli út mellett itt lehet átjárót találni, keletre: a Koppány-völgye, illetve nyugatra: a Nagyberék irányába. De az átjárók és a forrás mellett a környék által nyújtott természeti erőforrások: az erdőkkel, vizekkel és termékeny, legeltetésre is alkalmas völgyekkel tagolt vidék az, amely az első őskori telepéseket valójában a területre vonzotta, minden szempontból kitűnő lehetőséget kínálva a tartós megtelepedésre.

A körárok a forrás mellett

A feltárára kijelölt terület, régészeti korszakok szempontjából – nem élesen ugyan, de – több részre osztható. Az északi harmadot egyértelműen az őskor, azon belül is a *Lengyel kultúra* körárok-rendszere uralja (XII. t. kép 1.). A teljességhez hozzátartozik, hogy ennek környezetében néhány *középső újkőkori (DVK)* és *kora/középső bronzkori (Kisapostagi kultúra)* objektum is előkerült, de a nagyobb figyelem kétségkívül a késő neolitikumhoz, kora rézkorhoz köthető létesítmény feltárását kísérte.

Az összesen négy gyűrű nagyobb szakaszai, a körárkokat nagyjából középen el metsző, és a feltárás ideje alatt is folyamatosan működő 67-es út két oldalán kerültek azonosításra és részben feltárára. Az út nyugati oldalán a két külső árok, mintegy 40–40 méteres szakaszon volt kutatható, míg a két belső gyűrűt, egy, 2–2,5 méter vastag, eróziós, feltöltési réteg fedte. De az út keleti oldalára eső árokszakaszok megfigyelése és feltárása is több nehézségbe ütközött. Az enyhén lejtő domboldal kitettsége miatt az eredeti árokszakaszokat a területet szabdaló vízfolyások roncolták. Mindezen túl pedig a nyugatról érkező eróziós hatás következtében az árkokat lényegében elfedte

²⁴ A feltárás szakmai irányítását 2017-ben Paluch Tibor és Kujani Yvett végezték, 2018-ban jómagam láttam el hasonló feladatokat, a Szegedi Móra Ferenc Múzeum megbízott ásatásvezetőjeként. A teljes közreműködő stáb hosszas felsorolása helyett itt most kifejezetten Beck Attila, Rozs Péter, Takács Richárd és Wolf Ernő odaadó munkáját szeretném megköszönni. Külön kiemelve a középkori jelenségek kapcsán Wolf Ernővel folytatott baráti vitáinkat, amelyek termékenyítőleg hatottak jelen tanulmányra is.

²⁵ A geofizikai kutatást és a próbafeltárást a Forster központ végezte, Stibrányi Máté illetve Tokai Zita vezetésével, 2015-ben. A rövid jelentést ld.: Honti et al 2016, 264–266, VIII. t.

1

2

3

4

5

6

0 1 cm

XII. tábla.

- 1-6. Gamás–Vadépusztai-mező 2 lelőhely: 1. A késő-újkőkori körárok-rendszer feltárása 2018 tavaszán.
2. Középkor ólak, külső kemencék, kerítések a terület északi oldalán. 3. Középkori alapárkos épület feltárása.
4. III. Béla (1172-1196) réz tálkapénze. 5. I. Rudolf (ezen a néven magyar király: 1576-1608) ezüst dénárja.
6. Nagy Lajos (1342-1382) ún. szerecsenfejes dénárja.

az út túloldalán is megfigyelt feltöltési réteg.²⁶ További nehézséget jelentett, hogy a 67-es út közelében fekvő szakaszok kivételével, az árkok betöltésének alsó negyede (átlagosan 1,7–1,5 méter mélységtől) talajvízzel volt telítve, ezért ezeket a szakaszokat nem tudtuk feltárni. A kutatással kapcsolatban feltétlenül ki kell emelni, hogy a geofizikai mérés során azonosított két bejáratú szakasz visszamérése és szondázása során ezeket sikerült egyértelműen azonosítani és kibontani. Az árokrendszerrel kapcsolatos fontos megfigyelés továbbá a betöltés felső harmadában azonosítható pusztulási réteg dokumentálása, amelyből nagyobb mennyiségben kerültek elő a *Lengyel kultúrához* köthető leletek, illetve az egykori antropogén környezet pusztulására utaló paticsos, faszenes törmelék.

A lelőhely déli szakasza teljesen eltért a fenti, jellemzően őskori jelenségekkel leírható északi harmadtól. A területet topográfiailag is kettéosztó kisebb vízmosás irányából dél felé emelkedő területet ugyanis egyértelműen az *Árpád- és középkori jelenségek* uralták. Az objektumok egyértelműen egy, a települést határoló – a régészeti lelőhely déli határával szinte megegyező – kelet-nyugati árokhoz igazodnak (XII. t. 2.). Ettől az ároktól északra Árpád- és középkori objektumok: nagyméretű pincék, oszlopszerkezetes felszíni házak, kemencék, kutak kerültek elő (XII. t. 3.). Az Árpád-kori telepjelenségek mellett, a terület centrumában rendkívül intenzíven jelennek meg a késő középkori, kora újkori település maradványai. A többszörösen tagolt felszínen, több Árpád- és középkori horizont hagyott egyértelmű nyomot. A néha rendkívül mély jelenségek: kutak, pincék bontása során egyúttal sikerült azonosítanunk az Árpád- és középkori jelenségek alatt fekvő kora bronzkori (Kisapostag kultúra) telep egyes jelenségeit illetve – a középkori jelenségek közül másodlagosan előkerült – leletanyagát is.

Egy gombolyag középkor

Arendhagyó településtörténeti áttekintésnek is beillő tanulmány nem véletlenül szentel nagyobb terjedelmet a terület Árpád-, és középkori történetének. A feltárás alaprajzát, illetve a bontás közben készült felvételeket elnézve a középkori jelenségek tömege, értelmezhetetlen masszának tűnik, ami amellett, hogy elfoglalja a terület déli harmadát, látszólag nem sok esélyt ad az értelmezésre. Persze az egyes jelenségek tudatos elválasztása és a hasonló mintázatok azonosítása, no meg egy jó adag bátorság, ebben a látszólagos összevisszaságban is képes rendszert teremteni, csak meg kell találnunk a gombolyagból kilógó madzag végét.

A jelenségek tulajdonképpen az egykori, bronzkori telep által is elfoglalt kisebb magaslaton sűrűsödtek. A feltárás során előkerült leletanyag és a területen

felbukkanó érmek alapján a 12. század végén már bizonyosan település állt az Orci- és Tetves-patakok vízválasztója felett. Ennek 14–15. és 16. századi kiteljesedése és folyamatos változásai azonban valódi megpróbáltatások elé állítják a jelenségek értelmezésére és a középkori fázisok elkülönítésre vállalkozó kutatókat (XII. t. 4, 6.). A közel 2500 feltárt objektum 80 %-a ugyanis egyértelműen a délre nyúló magaslaton összpontosul. A kesze-kusza sokaságnak tűnő objektumözből pedig csupán a telep intenzitására, semmint konkrétumokra tudunk következtetni.

Az azonban már a feltárás során egyértelművé vált, hogy a terület rendkívüli tagoltságát a felmenő falú épületek többször megújított, – az Árpád-kortól a 16. század második feléig több horizontba rendezhető – alapárkai, oszlophelyei, a település vermei és kútjai mellett, a rendkívül sűrű „centrum” pincerendszerei okozzák. Az egymást többszörösen metsző és romboló horizontokhoz tartozó telepjelenségek száma észak felé látszólag csökken, de kisebb-nagyobb intenzitással egészen az őskori árokrendszerig kitart. Itt elsősorban az Árpád-kori telepjelenségek: kemencék, gödrök, kutak, nagyméretű, földbe mélyített ólak, kemencék, kemencebokrok domináltak. Az intenzív települési övezet utolsó fázisát, egyértelműen a területen feltárt nagyméretű mészegető kemencék maradványai – köztük, egy közel ép boltozattal fennmaradt példány – határozzák meg. Ezeket a már használaton kívüli, feltöltött pincék és épületek közé építették (XIII. t. 1.).

A telep felhagyásával kapcsolatban nehéz egyértelműen nyilatkozni. A kora újkori periódust lezáró érmék, és az objektumok égett törmelékes betöltései, illetve a helyszínen talált muskétagyolyók olyan hadi eseményekről tanúskodnak, amelyek alapján Vadépuszta elődjének a 15 éves háború idejére feltételezhető, erőszakos pusztulása talán több is mint puszta hipotézis (XII. t. 5, XIII. t. 3.).

Birtokközpont a vízválasztón

Bár az egyes jelenségek, illetve az elkülöníthető történeti horizontok vizsgálata még hátra van, néhány előzetes megfigyelés közlése remélhetőleg felkelti egyes kutatók figyelmét. Így érdemes néhány bekezdést szentelni a területen feltárt épületeknek, pincéknek, illetve a település funkciójának. Ez utóbbi talán további magyarázatra szorul, de lássuk először a jelenségeket.

A középkori objektumok többszörös periódusváltásai már a régészeti kutatás során szembeötlőek voltak. Ebből a rendszerből egyértelműen kitűntek a terület arculatát egykor meghatározó, felmenő falú, legtöbbször alapárokkal ellátott, oszlopszerkezetes épületek, illetve a különböző méretű, meneteles lejárátú, erősített oldalfalú, löszbe mélyített pincék, maradványai.

A jelenségek egymástól való elválasztása és az épületek lehatárolása azonban a számos szuperpozíció, a felszín eróziós kitettsége és a jelenségeken „áthaladó” 67-es út miatt nem volt egyszerű. A nyomok összeolvasásában és megfejtésében az egyes átokszakaszok, oszlopszerkezetek orientációja segít, melyek alapján, ma legalább 4, észak-déli irányultságú,

26 Bár nem jelen tanulmánynak nem része az őskori jelenségek kifejtő elemzése, annyi mégis ide kívánczik, hogy ha az árokrendszer megépítéséhez, a feltételezhető palisádokhoz, illetve a közeli telepekhez felhasznált faanyagot a körárok feletti domboldal erdőinek letermelésével állították elő, és közvetlen közelből szállították a völgybe, az könnyen lehetett magának a későbbi pusztulásnak a kiváltó oka. Azaz nem lehetetlen, hogy a földcsuszamlásnyi mennyiségű földtakarás, magának a körárok kialakításának a következménye lehetett és a terület felhagyására készíthette az itt lakókat.

1

2

3

4

5

XIII. tábla.

- 1-5. Gamás–Vadépusztai mező 2 lelőhely: 1. Nagyméretű mészégető kemence feltárása. 2. Több osztatú alápincézett épület (présház?) és kelet felé nyúló löszbe vájt pince maradványai. 3. Muskétagyökök a feltárt területről. 4. Többhelyiséges oszlopszerkezetes ház az összesítő alaprajzon, előterében a sütőház maradványai. 5. Veremólak a feltárt terület északkeleti oldalán. (A légifelvételeket a szerző készítette).

több helyiséges, oszlopszerkezetű épület különítható el az ásatási felszínen. Ezek az épületek jellemzően 3-5 helyiségre tagolhatóak, 5 méter szélesek és 15–20 méter hosszúságúak.

Az épületek különlegessége azonban nem az azonosítás nehézségeiből adódik. A késő középkori többszattatú lakóépületeknek ugyanis számos párhuzama ismert.²⁷ A valódi újdonság inkább ezek együttes, a környezetükben azonosított objektumokkal együtt történő elemzése lehet, amely a telep funkciójával kapcsolatban kínál újabb értelmezési lehetőségeket.

Bár a terület teljes átláthatóságának objektív akadályai vannak, az talán mégis kijelenthető, hogy ezek a jelenségek nem a középkori településekre jellemző, telekrendszeren belüli elkülönülés jellegzetes mintáit követik. Szerkezeti szempontból kifejezetten különlegesnek számít az a ház, amelynek oszlopszerkezete olyan összefüggést mutat a hasonló orientációjú két pincével és azok belső, szintén oszlopszerkezetes béléseivel, amely nem hagy kétséget afelől, hogy ezek csak együtt, egy többszörösen alápincézett épületként értelmezhetőek. Ennek további különlegessége, hogy a középső traktus homlokzata előtt egy hosszú, meneteles lejárát nyílik. Ez a lejárát tulajdonképpen egy pincegádor, az föld alatt, az épület keleti vonalán messze túlterjeszkedő, oldaljáratokkal is rendelkező, löszbe vágott nagyobb pincéhez tartozik. Egy előzetes közlés részeként talán megbocsájtható az az inspiratív megközelítés, amely a fenti, pincékkel egységes szerkezetbe foglalható épületbe egy középkori prэшáz maradványait látja bele (XIII. t. 2). Hasonlóan különlegesnek mondható egy másik többszattatú épület mellett megfigyelt több periódusú, épített előtérrel rendelkező, szokatlanul nagyméretű sütőkemence, amit méreteiből és kiépítettségéből adódóan sütőháznak, vagy még inkább „pékségnek” kellene nevezni (XIII. t. 4.). Talán nem véletlen, hogy ettől az egyedi jellegzetességekkel bíró épületekkel jellemezhető „központtól” jellemzően elkülönülnek az északi szakaszon feltárt, állattartással kapcsolatba hozható, erősített oldalfalú, meneteles lejárátú veremólak, illetve kisebb nagyobb kerítés-, vagy karám maradványok.²⁸ Bár ez utóbbiak, jellegzetes formai jegyeik alapján, sokkal inkább nevezhetőek késő Árpád-koriaknak, míg a földfelszíni többszattatú épületek inkább a késő középkori kiépítettséget sugallanak, nem lenne meglepő, ha a leletanyag és a periódusok elemző vizsgálata alátámasztaná a déli építmények és az északi ólak, illetve karámok Árpád-koron messze túlmutató elkülönülését (XIII. t. 5).

Annak tudatában, hogy egy-egy ilyen intenzív lelőhelyrészlet feltárása mindig a nagyobb összefüggések megértésével kecsegtet, nem szabad elfelejtenünk, hogy hipotéziseink valójában csak egy-egy részletből táplálkoznak. A régészeti kutatás során általában nincs lehetőség egy lelőhely teljes területének kutatására. Az izgalmas megfigyelések legtöbbször inkább köszönhetőek a szerencsés véletlennek, mintsem a tervezett tudományos projektnek. Az eredmények így sajátosan ki vannak ragadva az eredeti, teljes képből. A feltárt középkori jelenségek tágabb értelmezése is valójában csak játék a kínálókozó lehetőségekkel. A Vadépuszta határában folyt feltárás kirakós játéka azonban mégis felvet néhány megfontolásra alkalmas megoldást.

A fejtegetést megelőzendő, érdemes néhány szó erejéig kitérni a potenciális, középkori telepjelenségekkel érintett terület kiterjedésére. Ennek északi határa, valahol az őskori körárok és a déli magaslat között van. Itt a korszakváltás, azaz a középkori objektumok hiánya egyértelműen köthető ahhoz a vízmosságához, mely feltehetően a körárok felhagyása után, annak külső gyűrűjének déli oldalából alakult ki, és ma is tagolja az általunk feltárt területet.

A déli határ is jól azonosítható. A centrum felől ritkuló Árpád-, és középkori jelenségeket ugyanis egy, a lefolyó vizeknek kitett, de egyértelműen mesterséges árok zárja le a déli oldalon. Nyugaton a domborzati adottságokból adódóan nem valószínű a telep jóval nagyobb kiterjedése, így csupán a keleti, északkeleti oldal lehet kérdéses. Ez azonban valójában az egyik legérdekesebb terület. A középkori jelenségeknek helyet adó plató itt kissé kiszélesedik és kiemelkedik, de az intenzív mezőgazdasági művelés ellenére is jól érzékelhető meredekséggel lejt a forrás, illetve az Orci-patak irányába. Azon túl azonban, hogy feltárássra a beruházás keretében nem kerülhetett sor, a kisebb dombtetőt különösen hangsúlyossá teszik az egykori település templomára utaló, felszínen található habarcos téglamaradványok, és a lejtők irányába leszántott embercsont töredékek.

Visszatérve az eredeti gondolathoz, a feltárt terület, becsléseink szerint, a teljes szóba jöhető középkori lelőhely mintegy 40–50%-a lehet, ami régészeti léptékekkel jelentősnek mondható, másként fogalmazva: erősebb következtetések levonására is alkalmasnak mutatkozik. Egyértelmű és látszólag ide kívánczó feltételezés, hogy ezeket a feltárt objektumokat egy Árpád-kori előzményekkel rendelkező középkori település maradványaiként írjuk le, néhány részlet ismeretében azonban érdemes ebben a több ismeretlenes egyenletben egy másik megoldás mellett érvelni.

A szétszabdalt és sérült jelenségek ellenére az nagyjából elfogadható, hogy itt nem egy hagyományos, szabályos telekrendszerű településsel állunk szemben. Ez még nem is lenne probléma, de az épületek sokkal inkább gazdasági és gazdálkodási jelleggel bírnak. A hagyományos lakó funkciót tulajdonképpen nem tudjuk igazolni. Az épületek egyikében sem sikerült saját fűtőberendezést feltárni, sem azokhoz közvetlenül kapcsolódó kemence, sem kályha maradványok nem kerültek elő.

27 A többszattatú késő középkori lakóházak típusainak, fejlődésének, jellegzetes regionális formáinak több kötetnyi szakirodalmának ide citálása nem jelen tanulmány feladata, de a teljesség igénye nélkül természetesen ide kívánczik a háztípus kutatásának néhány alapműve, amelyből itt Pálóczi Horváth András ezredfordulón született tanulmányát emelem ki, amely az eredményeket és a gazdag bibliográfiai adatokat tekintve is átfogó keresztmetszetet adja ennek a kutatásnak: Pálóczi Horváth 2001. Ugyanakkor közeli párhuzamként, hadd ajánljam az olvasók figyelmébe a balatonszárszói erődített középkori templom feltárása során megfigyelt oszlopszerkezetes épületekkel kapcsolatos tanulmányomat, Belényesi 2001.

28 Nagy-Gallina-Molnár-Skriba 2001.

Persze lehet, hogy mindez az erős erózióknak köszönhető, hiszen padlószinteket sem tudtunk megfigyelni. De a kályhaszemek jellegzetes töredékeinek hiánya is inkább a gazdasági épületek felé tereli az elképzeléseinket.

A feltárt terület közvetlen közelében fekvő falusi templom teóriája sem igazán meggyőző. A felszínen ugyan vannak humán csontmaradványok, de tömegesen sem ezek, sem pedig a jellegzetes kísértő kislelet-anyag: pl. francia kapcsok, pártarugók, övcsatok, ruhadíszek, nem jelennek meg a feltárt területen, vagy a terepbejárások gyűjtéseiben. Ha a téglatörmelések felszín mégis egyházi intézményt jelez, a köré temetkező populáció bizonyosan nem vetekedhet egy átlagos település templom körüli temetőjével. Pedig az előkerült érmék és kisleletek a telep 12-16. századig tartó folyamatos használatáról vallanak.

De ha nem egy ismeretlen középkori faluról beszélünk, akkor még mi lehet mindez? Ha hihetünk a feltételezéseinknek, és itt kifejezetten gazdasági épületekkel jellemezhető, komplex épület-csoportokról van szó, akkor valószínűleg nem kell homályos fejtegetésekbe bonyolódni a megoldást illetően.

M. Aradi Csilla a Somogy megye egyházszervezetét bemutató hiánypótló munkájában külön fejezetet szentel az egyházbirtokosságokhoz kapcsolódó jószágigazgatóságoknak.²⁹ Ez egy, az általában erősen tagolt egyházi birtokállomány gazdasági irányítására, felügyeletére szolgáló intézmény, ahol gyakran kisebb kápolnát, szerzetesházat (cenobium) is alapítanak, és a gazdag forrásanyag ellenére tulajdonképpen ismeretlen számunkra. De a feltárt jelenségeket szemlélve könnyen lehet, hogy a források visszhangja éppen Vadépuszta középkori telepe lehet. Úgy tűnik a régészeti kutatás eredményei éppen ennek a jószágigazgatósági, illetve a középkori birtokközpont hálózat megértéséhez segítenek hozzá azzal, hogy a feltárt maradványokon keresztül bepillantást engednek az egyikük történetébe.

A hipotéziseken túl természetesen ismernünk és látnunk kell a kutatás további kihívásait, amelyek elsősorban a belső periódusok világosabb elkülönítését, a pincék feltöltésének okait és a birtokközpont életét, illetve annak esetleges Kárpát-medencei párhuzamait vizsgálja,³⁰ de az elsődleges közlés kifejezetten tudatosan használt merészebbnek tűnő, de logikus feltételezéseket. Bízva abban, hogy a későbbi forrás-, illetve régészeti kutatás és a leletanyag feldolgozás igazolja a fenti elképzeléseket, mindazonáltal a fentiek közlésével hasznos adatokat szolgáltat a hazai medievisztika számára.

Gamás – Jazvina (26638)

Molnár István: Építés közbeni feltárás 2018

A lelőhely a Gamás községhez tartozó Jazvinapuszta házainál található. A 67-es úthoz tervezett szervízút által érintett lelőhelyet a 2015-ben végzett próbafeltárások a

területet fedő épületmaradványok miatt nem deríthették fel. 2018. májusában, régészeti megfigyelés közben, egy villanyoszlop állításához ásott gödörben került elő egy avar sír, ekkor vált ismertté a népvándorlás kori temető. A temető útépítéssel érintett részének, (egy kb. észak-déli és egy nyugat-keleti irányú útszakasz) feltárása októberben indult. Ekkor 101 sírt és egy őskori objektumot bontottunk ki. A temető egy része közvetlenül az út mellé esett, ezt a sávot veszélyeztetettnek éreztük, ezért itt „műsoron kívül” újabb 24 sírt tártunk fel.

Az eredetileg legalább 24 sírsoros és legalább 500-600 síros temető egy domb keleti oldalán fekszik (7. ábra a.). A temető déli, nyugati és keleti szélé is nagyjából meghatározható, egyedül az északi vége nem ismert. Jelenlegi ismereteink alapján úgy tűnik, legkésőbb a 7–8. század fordulójára körüli évtizedekben nyitották meg, és még a 9. században is használták. A temető keleti részén lévő korábbi sírok gyakran raboltak, a nyugatabbra lévő, fiatalabb temetkezéseket már nem bolygatták. A férfi sírok legszebb leletei veretes övekhez tartoztak (7. ábra b.). Több mellékszijas, akár negyven veretet is tartalmazó övet találtunk, ugyanakkor néhány jóval kevesebb és nem összeálló darabokból álló, kissé szedett-vetett övgarnitúra is előfordult. Külön említést érdemel két arcábrázolásos veret (XIV. t. 8-9.), valamint pikkelymintás (XIV. t. 1-4, 14.) és indás övgarnitúrák. A férfi sírokban főleg vaskések, övcsatok, vaskarikák voltak. A nő sírokban a koponyánál sima és kettős S végű hajkarikákat, szőlőfürt díszű és gyöngycsüngős fülbevalókat találtunk (XIV.t. 5.). A korábbi időszakokra egy rabolt sírból származó felhúzott lemezgömbös fülbevaló utal (XIV. t. 6.). A nyakon gyöngysorok voltak, amelyek dinnyemag alakú és színes pasztagyöngyökből álltak, de a nyálancokra bronzkapszulákat (14. t. 7.) és más bronztárgyakat is függesztettek. A kézen gyűrűket, a csuklón karpereceket, a medence mellett orsógombokat, csont- és vas tűtartókat találtunk. Egyetlen sírban, egy gyermekében, volt edénymelléklet, amelybe egy vaskanalat tettek. Az elhunytak lábánál gyakran állatcsontokat, az egykori ételmelléklet maradványát, ritkán tojást találtunk. A sírgödörök általában fejnél-lábnál mélyítettek. A feltáráson a Rippl-Rónai Múzeum munkatársai közül Molnár István és Somogyi Krisztina régészek, Nyári Zsolt, Stunya Péter, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Szabó Domán, Papp Zoltán technikusok valamint Ricza Réka régészhallgató vett részt

Gamás – Jazvinától északkeletre (91215)

Gulyás Gyöngyi és Gallina Zsolt: Megelőző feltárás 2017

A lelőhely Jazvinapusztától északkeletre, közvetlenül a 67. sz. út keleti oldalán, a Tetves-patak nyugati partján helyezkedik el. A 2.624 m² nagyságú feltárt területen összesen 54 objektum (64 stratigráfiai egység) került elő, melyek közül 27 gödör, 26 árok, 9 cölöphely és 2 épület volt. Korukat tekintve 7 kelta, 6 római kori, 9 kelta vagy római kori, egy középkori és 41 korhatározó leletanyag hiányában ismeretlen korú, de valószínűleg kelta vagy római kori.

²⁹ M. Aradi 2017. pp. 13-15.

³⁰ Pl. Tóth A. 2016. Az igazán izgalmas lelőhely esetében különösen érdekes lehet a birtokközpont korai és az alapincézett, 15. századi fázisának összehasonlítása a Vadépusztán feltárt épületekkel.

7. ábra. Gamás–Jazvina: Részletfelvétel a temetőről és az 52 sír övéről.

XIV. tábla

1-15. Gamás-Jazvina: 1-4. A 30. sír övdíszzei, válogatás. 5-6. Fülbevaló a 10. és a 72. sírből. 7. Bronzkapszulák a 14. női sír nyakláncáról. 8-15. Leletek az 52. sírből.

Az egész feltárási területet behálózták az árokrendszerek, melynek két fő tagja volt. Az egyik árok a keleti, a másik pont a nyugati szelvényfal mentén haladt. Mindkét árok változó szélességű és megközelítőleg észak-déli irányú. A két árok egymással párhuzamosan, egymástól kb. 20 m-re futott. Közös jellemzőjük továbbá, hogy azokból keskenyebb árkok ágaztak le vagy torkolltak beléjük. Az árkok fala általában ívelten szűkülő, aljuk ívelt-teknős. A legmélyebb árok közel 80 cm mély volt, ilyen mélységben már feljött a talajvíz benne. A jelenségek betöltése kétféle (világosabb és sötétebb kevert szürke homokos) volt, mely kronológiai különbséget is jelentett közöttük. Az árokrendszerek között, főként a feltárási terület déli részén gödör csoportokat is megfigyeltünk. A gödrök kelek vagy ovális alakúak, faluk befelé rézsús. Két épületet is feltártunk. Az egész lelőhelyre elmondható, hogy a feltárt jelenségek közül nagyon minimális leletanyag került elő, melyek között szabad kézzel formált és korongolt edénytöredékek, állatcsontok, egy hengeres alakú orsógomb és egy-két megmunkált kötőredék szerepelt. Az egyik gödörben egy római terra sigillata tál oldaltöredékét leltük. A leletek alapján *kelta és római kori bennszülött település*maradvány került elő.

A korhatározó lelet nélküli objektumok (8 cölöphely, 18 gödör, 14 árok és egy épület) minden valószínűség szerint a kelta vagy a római kori településhez tartoztak. A feltárási munkatársai: Keresztes Noémi Ninetta régész, Litauszki Zoltán és Móricz Róbert technikusok.

Gamás – Belső-Tanya (93205)

Somogyi Krisztina: Építés közbeni feltárási 2017–2018.

A lelőhely a Gamási bekötőút mentén, attól északra, a mai 67-es úttól 100 méterre nyugatra található. Földrajzilag a Tetves-patak ártere mentén Ny-ra hosszban elnyúló és a felett magasodó, É-D-i irányú dombvonulat déli részén fekszik.

A lelőhely korábban nem volt ismert, a terepbejárások során nem volt észlelhető. Az első objektumok egy újraásott vízelvezető árokban kerültek elő 2017-ben. Ezután fokozottan figyeltük az árok melletti terület későbbi humuszolását. Ennek eredményeként 2017. november-decemberében 5471 m² területen végeztünk megfigyelés közbeni bontómunkát a gamási bekötőút mentén. Az akkor nem lehumuszolható részek kimaradtak a feltárásból (pl. a munkagépek számára fenntartott közlekedési út a feltárási déli szélén). A lelőhely keleti végét az egyetlen kutatóárok negatív eredménye alapján határoztuk meg akkor, a szonda az érintett terület északi szélén húzódott. Mivel a kivitelező tájékoztatása szerint további földmunka, felszín-mélyítés nem volt várható, a feltárást akkor nem bővítettük.

2018-ban a korábban feltárt területtől délre és keletre, a töltésepítés előkészítése során, a kivitelező a tervezettnél mélyebb réteget, 40–50 cm-t lehumuszolt. Ezzel elérte a humusz-szubhumusz határát, és ekkor, a régészeti megfigyelés során a terület nagy részén objektumokat figyeltünk meg. A keleti és nyugati rész között, ahol a vastagabb humuszréteg miatt már nem

nyeshettük újra a területet, egy nagyobb rész kutatatlan maradt, itt bizonyára maradtak feltáratlan jelenségek. A régészeti munka elvégzésére ugyanis csak néhány napot kaptunk, mert a gamási felüljáró alapozását időben el kellett kezdenie a kivitelezőnek. A RRM éppen zajló nagy területű ásatásáról ide csoportosítottuk a munkaerőt és egyesített erővel április 17–20. között elvégeztük a megfigyelés közbeni bontómunkát.

Kiderült, hogy a lelőhely keleti része ugyanúgy sűrű, mint a korábban feltárt részek. E mélyebben fekvő térszínen koncentrálódott a római kori telep, de elszórtan középkori gödrök, egy bolygatott nyújtott vázas, ismeretlen korú emberi maradvány és egy őskori (Lengyel kultúra) gödör is előkerült. 2017-ben összesen 244 régészeti jelenséget különítettünk el (238 objektum), 2018-ban 53 str-tal növekedett ez a szám. A két évben lehumuszolt terület együttesen 10654 m² nagyságú volt.

A lelőhelyen talált legkorábbi objektumok (24 gödör és 1 kemence) a *Lengyel kultúra* időszakába tartoznak. A lelőhely jelentősége abban áll, hogy a Lengyel kultúra sárga-vörös festett I. fázisának telepobjektumait figyeltük meg. A 240. str. számú gödörből egy figurális emberábrázolás festett töredéke került elő. Az objektum faszenes rétegéből földmintát gyűjtöttünk a későbbi feldolgozás céljából. Feltételezhető, hogy ez a késő neolitikus szórt telep kiterjed minden irányban a feltárási határon kívül. Ugyanis a feltárt területtől keletre, a 67-es főút mentén kialakított új csatornaárókban is volt egy lengyeli gödör.

A *római korra* 32 jelenség, gödrök, cölöplyukak mellett egy félig földbe mélyedő épület keltezhető 2017-ből. 2018-ban 17 további jelenséggel bővült ez a szám. Tanúfalra bontottunk két nagy méretű és mély anyagnyerőgödört. (A harmadik ilyen jellegű gödör északi szélé mellett haladt el – „pechünkre” – a tavalyi egyetlen kutatóárok). A legérdekesebb jelenség a római kori telepen belül a 271. verem volt, amelyben bedobott paticsomladék alatt/között 4 edény nagy darabjait találtuk in situ (XV. t. 6–7.). A római kori fémanyagban bronzveretek, egy stylustű vége, 2 db érme és vastárgyak, a szórványleletek között két térdfibula, 4 db kisérme (egyik hátlapján a Romulust és Remust szoptató farkassal) említhető meg. A fém leletanyag alapján a telep a 3–4. századra keltezhető.

2018-ban is kerültek elő *avar kori szórvány* fémleletek, objektum nélkül. Avar temető délre egy km-en belül található (Gamás-Jazvina, 26638 lelőhely).

A területet a *kora Árpád-kortól a késő középkorig* lakták. Összesen 44 objektum; gödrök mellett egy kút, egy épület és egy több kemencés műhelygödör is ebbe az időszakba tartozik. Néhány objektum esetében a késő avar kori datálás lehetősége is felmerült 2017-ben. 2018-ban a déli szelvény szélén újabb nyolc Árpád-kori gödört találtunk, az egyik felszínén egy őrlőkö hevert (XV. t. 5.), a középkori telep kelet felé is folytatódott.

A 2018. évi eredmények alapján a lelőhely DK-en nagyobb lett. Dél felé valószínűleg a Tetves-patakba torkolló vízfolyás partjáiig tart, de ezt a részét a gamási bekötőúttal nagyrészt elpusztíthaták. A feltáráson kívül észak felé jelentősen kiterjed a lelőhely, pontos meghatározásához újabb terepbejárásokra-ásatásokra van

szükség. A feltárás munkatársai: Somogyi Krisztina, Molnár István, Németh Péter Gergely, Honti Szilvia régészek, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Pap Zoltán, Stunya Péter, Szabó Domán technikusok. A geodéziai felmérést a Meridián Kft végezte el.

Gamás – Országúti-Studenca (72173)

Somogyi Krisztina: Építés közbeni feltárás 2018

A lelőhely a Tetves-pataktól nyugatra lévő és a vízfolyástól távolodva egyre meredekebbé váló domboldalon található, a gamási bekötőúttól északra. A főút menti 100 m-es sávban 2015-ben és 2016-ban volt terepbejárás (Molnár István, Tokai Zita), 2015-ben szondázás a főút keleti oldalán (Németh Péter Gergely). A 2017. évi megelőző feltárás (Honti Szilvia) során a domboldalról erodálódott, gyengén humuszos kevert talajréteget figyeltek meg a homokos-löszös altalaj felett. Az akkor lehumuszolható 60–80 cm mélységű szinten, 50–100 méteres sugarú körben találták meg a régészeti objektumokat (nagyjából a 2015-ben feltárt gödrökkel szemben).

A megelőző feltárástól É-ra 100–120 m-re, 2018. június végén újabb objektumfoltok kerültek elő a részsű és az építési szint kialakításakor, és a rákövetkező napokban elvégeztük a megfigyelés közbeni bontómunkát mintegy 2300 m² felületen.

Újabb 14 objektumot (16 str-ot) tártunk fel, köztük voltak egy *Árpád-kori telep* elszórt gödrei, valamint egy szuperpozíciós jelenségcsoporthoz két kemencével. Az Árpád-korra nem jellemző kettő, hosszan elnyúló, de sekély, egyenetlen aljú gödör csoport anyagkitermelőnek tűnt. De lehettek az erodálódás során feltöltődött talajegyenlenségek is, amelyeket aztán újabb lemosódott talajréteg fedett el. Már a 2017. évi feltáráson megfigyelték, hogy az objektumok a feltáráskor nagyobb kiterjedésűek lettek a bontás során a talajeróziós fedőrétegek miatt.

2015–2018. között egy Árpád-kori telep összesen 28 objektuma (30 str.) került napvilágra Gamás–Országúti-Studenca lelőhelyen, amelynek É-i végét a 2018. évi megfigyelések alapján határoltuk le. Valószínűleg nem azonos azzal a középkori faluval, amely a dombvonulat magasabb részén, az adótorony környékén helyezkedik el (Gamás–Studenca). A feltárás munkatársai: Somogyi Krisztina, Molnár István régészek, Nyári Zsolt, Stunya Péter, Balla Krisztián technikusok. A geodéziai felmérést Meridián Kft. végezte el.

Somogybabod – Tetvesi mező (72033)

Somogyi Krisztina: Építés közbeni feltárás 2018

A lelőhely Somogybabodtól délre, a Tetves-pataktól Ny-ra, az ártérből magasan kiemelkedő É-D-i irányú dombvonulat lábánál helyezkedik el. Tetvesi-mezőnek a patak menti határrészt nevezik. A lelőhelyet 2009-ben Molnár István terepbejárásán azonosította, 2014-ben Tokai Zita terepbejárást, 2015-ben Németh Péter Gergely próbafeltárást végzett a területen. A terepbejárások során őskori, kelta, avar és középkori telepet azonosítottak. 2017 őszén végezte a lelőhelyen a

megelőző feltárást Molnár István. Az ásatásokon egy hosszú életű középkori (11–16. századi) település objektumait és egy kelta gödört tártak fel.

A fenti régészeti tevékenységek a Tetves-patakba torkolló vízfolyástól – a Gamás-Somogybabod közötti határoktól – északra folytak. A határok menti és a keleti, Tetves-patak-parti részt az erdő miatt nem lehetett feltárni. Honti Szilvia és Szabó Domán a régészeti megfigyelés során a határok új kereszteződésének kiépítése közben öt középkori objektumot (2 kemencét és 3 gödört) figyelt meg és dokumentált a korábbi erdő területén.

A Tetves-patakba torkolló vízfolyás másik, déli oldalán egy hosszú, É-D-i irányú, erdő borította vonulat emelkedik. Ennek ÉK-i lábánál a kivitelezési humuszolás során újabb objektumok kerültek elő 2018. áprilisában (összesen 9 str, azaz hét objektum), amelyek részben egy szórt *Árpád-kori* telephez tartoztak (2-2 külső kemence előtér-gödörrel). A késő középkori telepből egy gödörre ráépített kemencéből álló, több fázisú objektumcsoportot tártunk fel (XI. t. 7.). Egy valószínűleg 20. századi, Gamáshoz tartozó temető néhány sírját is megtaláltuk, amelynek meglétére felhívtuk a kivitelező figyelmét.

2018. júniusában kezdték meg a meredek domboldalon a bevágás és a részsű kialakítását. A 67-es úttal azonos építési szinten, a főút menti kb. 5-6 m-es sávban újabb objektumfoltok kerültek elő az áprilisi feltárási területhez délről csatlakozva. Ezen az általunk déli felületnek nevezett részen két korszakra datálhatóan, összesen 21 jelenséget (18 objektumot) dokumentáltunk. Egyrészt az *Árpád-kori* telep folytatódott külső kemencével, kemencékkel rendelkező házzal (XI. t. 6.), és aknakemencékkel. A késő középkori telepnek néhány gödrön kívül újabb, egymással szuperpozícióban lévő gödrei és kemencéje kerültek elő. A régészeti jelenségeket egy mesterséges árok vagy vízműsás zárta le délen. Ezáltal a lelőhely déli határát rögzíthetjük a főúttól Ny-ra lévő sávban. A nyugati kiterjedése az erdő miatt továbbra sem határozható meg.

2018. augusztusában a Tetves-patakba torkolló Gamás-Somogybabod közötti határoktól közvetlenül északra, a 67. sz. főút túlsó, keleti oldalán kezdték meg az építési szint kialakítását a fakivágás, gyökermentesítés után, a 2017. őszi megelőző feltárással szemben. Az objektumok szóródása, sűrűsége közel azonos mértékű volt mindkét feltárási felületen. Összesen 50 jelenséget (18 objektumot) tártunk fel augusztusban. Ezek alapján a lelőhely kelet felé az erdőben valószínűleg tovább folytatódik. Az északi kiterjedése a korábbiakhoz képest (2017. évi megelőző feltárás) nem változott.

Az *Árpád-kori telep* folytatódott a főút keleti oldalán is, egy házzal és négy, egymáshoz közel elhelyezkedő előtér-gödörös kemencével. Két kemence és egy gödör magasan, még a humuszban feküdt.

A késő középkori telep is folytatódott tovább a patak felé. Néhány elszórt gödörön kívül ide tartozhatott egy cölöp- és oszlopszerkezetes épület is (106. obj.), ami vágott egy Árpád-kori földbemélyített házat (112. obj.). Az építménynek Ny-K-i hosszirányban három sor oszlopát találtuk meg, osztófalak oszlop-, ill. cölöp-

helyei is megmaradtak. A szerkezet az erdő alatt folytatódik kelet felé (XI. t. 5.). Egyik cölöplyukban vaskést találtunk.

Újdonságnak számít a 67-es főúttól nyugatra lévő felületekhez képest, hogy itt voltak őskori jelenségek is. Egy őskori, feltehetően *bronzkori urnasírból* az urna alsó harmadát találtuk meg. Három, egymással összeérő jelenség lehetnek gödöralkak vagy lemosódott, szórvány, *kora bronzkori* leletanyag is, mivel éppen a barna homok és a 2017-ben is megfigyelt szürke 'iszapos' talaj váltásában jelentkeztek sárga homokkal fedve. Efelett a 40 cm vastag sárga réteg felett már csak a humuszréteg húzódott.

A Tetves-árokba torkolló Határárok régi, feltehetően középkor előtti medrét (138. str.) is megtaláltuk a jelenlegitől északra. A régebbi meder É-i széléig a humusz alatt egy sárga, megmozgatott vastag homokréteg (1,4 m vastag a nyelési szint felett) látszott, ami természetes eredetű lehet, ebbe mélyedtek kisebb-nagyobb gödrök a régi medertől délre.

A Somogybabod–Tetvesi mező lelőhelyen 2018-ban összesen 85 stratigráfiai egységet, azaz régészeti jelenséget (48 objektum) tártunk fel régészeti megfigyelés közbeni bontómunka keretében 6757 m² nagyságú lehumuszt (mintegy kétharmad pozitív) felületen. A feltárás munkatársai: Molnár István, Somogyi Krisztina, Honti Szilvia régész, Nyári Zsolt, Stunya Péter, Cserép Tamás, Pap Zoltán, Szabó Domán, Balla Krisztián technikus. A geodéziai felmérést a Meridián Kft. végezte el.

Somogybabod – Tetves-árok völgye 3. (93939)

Somogyi Krisztina: Építés közbeni feltárás 2018

A lelőhely Somogybabod keleti határában, a 67-es főúttól keletre, a korábbi vízfolyás (Tetves-árok) kiváltására szolgáló új árok mellett található. Korábban nem volt ismert. A területen a Rippl-Rónai Múzeum munkatársai objektumok feltárását észlelték a kivitelezés során. A kivitelezőtől kapott iszapkanalas kotróval megfelelő tükörfelületet alakítottunk ki, majd 2018. június 21–28. között elvégeztük a régészeti megfigyelés közbeni bontómunkát 1323 m² területen.

A lelőhely déli része volt sűrű, északon egyértelműen megállapítottuk a határát. Összesen 37 régészeti jelenséget különítettünk el, amelyek 24 *kelta kori* objektumhoz tartoztak. Ezek egymás közelében, a vízből alig kiemelkedő dombocskán helyezkedtek el. Egy nagyobb, valószínűleg műhelygödörként azonosítható objektum mellett gödröket, árkokat, cölöplyukakat találtunk, utóbbiak egy szerkezethez tartozhattak, rövid szakaszokban egymás közelében/mellett voltak. Lehetséges, hogy az említett 'műhelygödör' déli felében valójában egy különálló, két ágasfás szerkezetű építmény rekonstruálható.

A lelőhely a nyomvonalon kívül is folytatódhat. A feltárt résztól délre a kivitelezési mélységben nem látszott további objektum. Mivel a kelta kori telepek az akkori szárazabb időszak miatt egészen közel húzódtak az élővizek partjához, maradhatott néhány feltáratlan objektum a Tetves-árok-völgyében is.

A kerámia egy része jellegtelen, illetve az agyagos altalaj miatt erősen lekopott felületű volt. Csak a 2. számú 'műhelygödör' tartalmazott jelentősebb számú kerámia-leletanyagot, innen egy rovátkolt végű bronztű is előkerült. A feltárás munkatársai: Molnár István, Somogyi Krisztina régészek, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Stunya Péter technikusok. A geodéziai felmérést a Meridián Kft. végezte el.

Somogybabod – Nyárfás-út (91217)

Gallina Zsolt és Gulyás Gyöngyi; Próbafeltárás 2016.

A lelőhely Somogybabod területén, a településről Kisbabod felé vezető műúttól északra, a 67. sz. úttól keletre fekvő házak és a Tetves-patak között, a patak nyugati magaspártján helyezkedik el. A 2016. évi próbafeltárás során két szelvényt nyitottunk ki, melyek összterülete 1948 m² volt. 33 objektum (33 stratigráfiai egység) került elő, melyek közül 22-t tudunk valamelyest feltárni, a többit foltként dokumentáltuk le. Ennek oka a rendkívül magas talajvíz, amit jól jelzett a terület dréncsövezése is. Az előkerült jelenségek közül 19 gödör, 6 épület, 2 temetkezés, 2 pedig feltételezhetően sír, 2 anyagnyerő gödör, egy árok és egy cölöphely volt. Korukat tekintve 3 bronzkori, 16 kelta, 6 bronzkori vagy kelta, egy középkori és 7 ismeretlen korú.

A legkorábbi települési objektumok a *késő bronzkori* Halomsíros vagy Urnamezős kultúrához köthetők. Egy bronzkori gödör került elő a feltárási terület északkeleti szélén. A kerek, befelé rézsűs falú gödörben a többi között feketére felfényezett felületű edénytöredékeket leltünk. A kisebb szelvényben két urnatemetkezést is kibontottunk, melyek egymástól kb. 30 m-re kerültek elő. Mindkét edény folt nélkül jelentkezett a szubhumuszba ásva. Az urnáknak csak az alsó része maradt meg. Az egyikben gyermek csontmaradványai voltak. Ez a temetkezési forma Somogy megyében a *bronzkorra* jellemző.

A következő megtelepedési fázis a *keltákhoz* köthető. A kisebb szelvény déli szélén, illetve a nagyobbik szelvény déli részén lekerekített sarkú, téglalap alaprajzú épületek kerültek elő, melyek közül a legdélebbiek egy nyugat-keleti irányú sorban, egymástól 3–4 méterre voltak. Az épületekben cölöphely, padló és tűzhely nyoma nem volt rögzíthető. A kelta kori objektumokból – melyek közül a Petőfi utcától délre levőket teljesen ki tudtuk bontani a feltörő talajvíz ellenére – nagy mennyiségű leletanyag, főként kerámia került felszínre. A grafitos anyagú és vállrészükön seprűdíszes, megvastagodó peremű szitulák mellett behúzott peremű tálak és korsók töredékei fordultak elő. Az egyik épületben egy szokatlan alakú, két egyenlőtlen félből álló, csengőre emlékeztető formájú orsógombot találtunk. A Petőfi utcától északra nyitott szelvényben levő kelta kori objektumokat (gödrök, anyagnyerő gödör) fél ásónyom mélységig tudtuk csak kibontani, mert azonnal ellepte őket a víz. Ennek ellenére korhatározó leletanyagot több objektumból is sikerült kimentenünk. Két lekerekített sarkú, téglalap alakú folt is előkerült, melyek egymás mellett feküdtek, megközelítőleg észak-déli tájolásban.

XV. tábla.

1. Balatonszentgyörgy–Faluvégi-dűlő: 1. Zsugorított váz egy bronzkori gödörben. 2-4. Balatonszentgyörgy–Kenderföldek: Római kori edényégető kemence feltárásának fázisai. 5-7. Gamás–Belső-tanya: 5. Öröklő az Árpád-kori telepről. 6-7. A 271. római verem bontás közben és 3 edénye restaurálva.

A feltételezhető sírokban csupán egy-két cserépdarab volt, az aljuk a nyelési szinttől 12–15 cm-re már elő is került. Elképzelhető, hogy teljesen kifosztott sírgödrök vagy csak azok legalsó része maradt meg. A feltárás munkatársai: Keresztes Noémi Ninetta régész, Litauszki Zoltán, Móricz Róbert, Kurucz Máté technikusok

Somogybabod – Tetves-árok völgye 2. (93437)

Molnár István; Építés közbeni feltárás 2018

A lelőhely Somogybabod keleti határában, a 67-es főút és a Tetves-árok között, egy viszonylag lapos, erdős területen található. Északra a Tetves-árok völgye 1. (48062), délre Somogybabod – Nyárfás út (91217) különálló lelőhelyek helyezkednek el.

A lelőhely korábban nem volt ismert, mert erdő borította. A kivitelezés megkezdésekor, a növényzet eltávolítása során azonosítottuk 2017. november végén. Ekkor középkori kerámiatöredékek mellett csak két objektum (kemence és egy gödör) betöltése látszott. A földmunka folytatásakor 2018. március végén, a felszín ismételt humuszosítása során tisztáztuk a lelőhely kiterjedését, majd április 3–6. között kibontottuk a régészeti objektumokat.

Összesen 10 régészeti jelenséget különítettünk el, amelyek egymás közelében a vízből alig kiemelkedő dombocskán helyezkedtek el. A két kemence (egyik cserépréteggel) és 8 gödör egy kisebb *középkori (13–14. századi)* településrészlet maradványai. A feltárás munkatársai: Molnár István régész, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Stunya Péter technikusok. A geodéziai felmérést a Meridián Kft végezte el.

A 76-os út Balatonszentgyörgyöt elkerülő szakaszának régészeti feltárásai

Az R76-os út Somogy megyét érintő nyomvonal az M7 autópálya holládi lehajtójától indul, majd Balatonszentgyörgy–Battyánpusztát keletről kerüli el. A nyomvonalszakaszon a próbafeltárásokat 2016 őszén végeztük el, melyet 2017-ben teljes felületű feltárások követtek.³¹ Az alábbiakban a 2016. évben végzett, próbafeltárásokkal érintett lelőhelyeket mutatjuk be.

Balatonszentgyörgy – Faluvégi-dűlő (54716)

Gallina Zsolt és Gulyás Gyöngyi; Próbafeltárás 2016.

A lelőhely a Kígyós-árok keleti partján hosszan húzódik, enyhén tagolt terepen, a battyánpusztai bekötőúttól a téglagyárhoz vezető 75101. sz. aszfaltút mindkét oldalán; a tervezett új út hosszában metszi a lelőhelyet. A próbafeltárás során 23 kutató árkot nyitottunk ki. 2.347 m²-en összesen 90 objektum (101 stratigráfiai egység) került elő, melyek közül 74 gödör, 9 cölöphely, 8 árok, 5 anyaggyerő gödör, 4 kemence és egy emberi váz volt. Korukat tekintve 12 őskori, 21 bronzkori, 2 római kori, 8 Árpád-kori, 3 középkori (késő Árpád-kori), 4 újkori és 51 korhatározó leletanyag hiányában ismeretlen korú.

A legkorábbi településmaradványok a középső bronzkor elejéhez tartoztak (*Kisapostag kultúra késői szakasza*), melyek kisebb-nagyobb csoportokban, az egész kutatott területen előkerültek. Az e korszakba sorolható jelenségek nagyobb része kerekded alakú, változó mélységű gödör. Ezek mellett megtalálhatóak voltak ovális vagy amorf alakú, sekélyebb gödrök is. A leletanyag egy részét vastagabb falú, durva kerámiák, másik részét vékonyabb falú, feketére felfényezett felületű edénytöredékek alkották (VIII. t. 2.). Ez utóbbiak között a nyomott gömbös testű, tölcséres nyakú, kihajló peremű, omfaloszcos aljú bögrék darabjai voltak a legjellegzetesebbek (VIII. t. 3.). Az egyik gödörben (55. strat.) egy nagyméretű, összeroppant tárolóedény darabjai feküdtek. Két gödörben leltünk emberi maradványokat. Az egyik sekély gödörben (11. strat.) koponya, csigolya és bordacsontokat bontottunk ki, a koponya mellett pedig egy, a gépi humuszosítások sérült bögre feküdt. A váz hiányos volt. Egy teljes vázat (26. strat.) egy méhkasszerű falú gödör betöltésében leltünk (XV. t. 1.). A jobb oldalán fekvő, zsugorított helyzetű felnőtt egyén mellett leletek nem voltak. Az elhunytat, testhelyzete alapján, eltemették és nem csak beledobták a gödörbe.

Római kori leletek csupán két gödörből kerültek felszínre (34, 44. strat.). A 34. számú gödörből, melyet újkori beásással bolygattak, korongolt szürke edény- és korszótöredékek mellől egy kétoldalas csontfésű is előkerült. A tárgy gerincén poncolt díszítések figyelhetők meg (II. t. 1.).

A *késő Árpád-kori* objektumok között két anyaggyerő gödör, néhány kerek gödör, egy kétkemencés külső kemence és további egy kemence szerepelt. A külső kemence (17. objektum) észak-déli hossz tengelyű volt. Az előtérgödör északi és déli széléhez egy-egy kemencét vájtak az altalajba. A kemence sütőfelülete alatt lassúkorongon formált fazéktöredékek feküdtek, kettő alján mesterjegglyel. A középkori gödrökből az edénytöredékek mellől vastárgyak (szög, kés), illetve az egyikben egy ép kutyakoponyát is leltünk. A feltárás munkatársai: Keresztes Noémi Ninetta régész, Litauszki Zoltán és Móricz Róbert technikusok.

Balatonszentgyörgy – Kenderföldek (19749)

Gallina Zsolt és Gulyás Gyöngyi; Próbafeltárás 2016.

A lelőhely a Kisbalatoni- és az Egry József utcától nyugatra fekszik, ahol a berekből egy kettős sziget emelkedik ki. A lelőhelyet északi irányba fás-lapos terület határolja. A keleti domb északi szélén (a tervezett út mellett, attól keletre) egy jól körvonalazható római villa található. A próbafeltárás során 16 szondát nyitottunk ki. 1415 m²-en összesen 84 objektum (93 stratigráfiai egység) került elő, melyek közül 61 gödör, 12 árok, 9 cölöphely, 5 anyaggyerő gödör, 3 kemence, 2 épület és egy kultúrréteg. Korukat tekintve 39 őskori, 10 rézkori, 32 bronzkori, 10 római. A megelőző feltárást 2017-ben a Magyar Nemzeti Múzeum végezte.

A legkorábbi településobjektumok a rézkori *Balaton-Lasinja kultúrához* sorolhatóak. A rézkori jelenségek főként a lelőhely középső és déli részén feküdtek. A ki-

31 Honti et al., 2018, 214–222.

sebb-nagyobb méretű gödrök mellett két nagyobb méretű, beásásokkal tagolt aljú anyagnyerő gödör is előkerült, melyekben nagyobb mennyiségű kerámiát leltünk. Aleletek között állatcsontok (főként kiskérődzők), kagylóhéjak, megmunkált kőeszközök és kerámiák említhetők meg. Egyes gödrökben (réz- és bronzkori) talált tucatnyi kagylóhéj e kagylók összegyűjtését feltételezi, talán táplálék céljára, bár természetes úton, a gödrök iszapos feltöltődése során is odakerülhettek. A rézkori cserepek között vastag falú, nagyméretű tárolóedények, szürke színű, felfényezett felületű finom kerámiák, behúzott peremű táltöredékek (oldalukon kerek átmetszetű hurkafüllel) és perem fölé csücskösen kiugró fülű edénytöredékek is előfordultak.

A középső bronzkori objektumok száma a rézkoriat jóval meghaladta. Ezek főként a lelőhely középső és északi részén helyezkedtek el, 27 gödör mellett, két árok, egy anyagnyerő, egy cölöphely és egy kultúrreteg került elő. A bronzkori edénytöredékek között jellegzetes mészbetétes darabok is voltak, melyek alapján azok a *Mészbetétes edények népe* hagyatékának tekinthetők. Az edények többsége tölcséresen kiszélesedő nyakú, széles szalagfüles-, nyomott, körte testű, feketére felfényezett felületű bögre valamint perem fölé magasodó szalagfüles, ujjbenyomkodással tagolt töredékek voltak. Számos finomabb kidolgozású, feketére felfényezett felületű edénytöredék külső oldalán megfigyelhető volt a mélyen bekarcolt vonalakat kitöltő mészbetétes díszítés.

A római kori objektumok száma alacsony volt az őskorhoz képest. Ezek a lelőhely középső és északi részén feküdtek. Két lekerekített sarkú, néyszögletes alaprajzú épület, 3 gödör, egy cölöphely, egy anyagnyerő gödör és 3 kemence sorolható ebbe a korszakba. A kemencék közül kettőt egy korábban felhagyott, bronzkori anyagnyerő gödörre építettek. A harmadik kemence egy edényégető (13. strat), melynek előtérgödre a szelvényfal alá nyúlt. A 90 cm átmérőjű kemence 5–7 cm-es lyukakkal tagolt rostélyfa felett két edényhez tartozó töredékeket (az egyik egy behúzott peremű tál, a másik egy nagyméretű hombár) bontottunk ki (XV. t. 2.). A 7,5–9 cm vastag rostély alatt 15–20 cm-re jelentkezett a keményre átégett égető tér (XV. t. 3.). A kisméretű edényégető kemence rostélyát nem támasztották alá, és megfigyelhető, hogy a rostély erősen megsüllyedt (XV. t. 4.). A feltárás munkatársai: Keresztes Noémi Ninetta régész, Litauszki Zoltán és Móricz Róbert technikusok.

Összegzés

A tanulmány elsődleges célja a Rippl-Rónai Múzeum 2018-ban és 2019-ben végzett régészeti feltárásainak bemutatása volt, de igyekeztünk összegyűjteni a mások által Somogy megyében folytatott régészeti tevékenység beszámolóit is.

A négy tervásatás pályázati (NKA) és önkormányzati támogatásból valósult meg. A balatonszemesi pálos kolostor 6 éve folyó feltárásainak összefoglalását itt olvashatjuk először, kiemelkedő lelete többek között egy konzolt díszítő gótikus barátféj töredéke és a templom alapí-

tó köve (Végh András). Bárdudvarnokon Somogy megye egyetlen premontrei monostorának feltárása is folytatódott, a templom feltárását követően a kolostori épületek kiasásával. A templom körüli temetőt sokáig használták: a 291. sírba különféle díszítéssel gazdagon díszített fátolban temettek el egy nőt, egy kegyérem arról tanúskodik, hogy a templom pusztulása után, az újkorban is temetkeztek ide. Az elpusztult Árpád-kori falusi egyházak egy újabb példáját ismerhettük meg az iharosberényi templom feltárásából. Talán a tatárjárás után, hospesek építhetették, és ezzel magyarázható szokatlanul nagy mérete (Molnár István). Balogh Csilla folytatta Zamárdi nagy avar temetőjének feltárását, egy különleges ezüst tűtartót és két, eddig még nem ismert sírkonstruktórt emelhetünk ki az utóbbi két év eredményeiből.

Építést megelőző feltárásokat a nagy útépitésekhez kapcsolódó programokon kívül két helyszínen végeztünk. Somogysámszon-Marótpusztán a középkori templomhoz tartozó temető, török kori erődítmény és település került elő, a kutatás tisztázta a lelőhely időrendjét a 14–16. században. A feltárást a bányatulajdonos finanszírozta. Törökkoppány központjában végre sikerült a török fürdő helyszínét és szerkezetét azonosítani, két lebontott épület alatt. Az ásatás 2020-ban is folytatódott, önkormányzati és helyi civil szervezetek támogatásával.

A régészeti lelőhelyeken folyó építkezéseken régészeti megfigyelést az elmúlt két évben 58 helyszínen végeztünk a megyében. Ezek közül legjelentősebb a karádi barokk templom felújítása közben előkerült középkori templom maradványainak felfedezése.

A 67-es út 2×2 sávossá bővítéséhez kapcsolódtak a kaposvári Múzeum legnagyobb régészeti munkái 2018-ban is. Két helyszínen folytattuk építés közben is a megelőző régészeti feltárásokat, összesen 21480 m² felületen, a korábban erdővel fedett lelőhelyeken, így pl. Kaposvár-Kaposfüred-Hetes táblán. Az itt előkerült kora Árpád-kori és római kori település mellett jelentős felfedezés egy népvándorlás kori – langobard – temetőrészlet, melynek két gazdag fegyveres férfisírja rabolatlanul került elő. Építés közbeni feltárást 11 lelőhelyen folytattunk, 16 alkalommal. Kiemelkedő eredménnyel zárult a három, újonnan előkerült lelőhely utépítéssel érintett részének feltárása. Gamás-Belső-tanya lelőhelyen egy középső császárkori, gazdag római telep részletét ismertük meg, az újabb Árpád-kori telep mellett. Gamás-Jazvinán, a ma már szinte elhagyott településen, késő-avar temető néhány különleges lelete hozta lázba a kutatókat: egy férfi sírjában, az övé, maszkos vereteket és állatfejes csüngős vereteket viselt. Az utépítéshez nyitott töltés-anyag bányában Magyaregres-Korpadombon leletanyagban különlegesen gazdag, a késő bronzkori Halomsíros és Urnamezős kultúrába tartozó település fontos részletét sikerült megmenteni.

A feltárásokat a Múzeum régészei, Molnár István, Somogyi Krisztina és Németh Péter Gergely vezették. A technikusok, Balla Krisztián, Cserép Tamás, Nyári Zsolt, Stunya Péter és Papp Zoltán rajzolással, méréssel, fotózással, a leletek lekönyvelésével és nemegyszer földmunkával is segítettek, hogy a két év eredményeit itt bemutatásra kerülhessenek.

Míg 2018-ban a kaposvári Múzeum közel 50000 m² területen végzett ásatásokat, velünk párhuzamosan több csapat is dolgozott a nyomvonalon, a szegedi Móra Ferenc Múzeum megbízásából. Egyik legjelentősebb munkájukról érdekes beszámolót olvashatunk Belényesi Károly tollából: a Gamás-Vadépusztai-mező 2 lelőhely számos korszakot felölelő, többretegű település a Kapos folyó és a Balaton közötti vízválasztón. A korai időszakból kiemelkedik a késő-újkor előtti Lengyel kultúra óriási, négyes körárka. Az Árpád-kortól az újkorig

lakott településrészen egy késő-középkori birtokközpont azonosítható, nagy, többosztatú, alapincézett, gerendavázás épületekkel (présházakkal?), sütőházzal (pékseggel?), és ezektől északra verem-ólakkal és karámokkal.

A beszámolókat néhány, a korábbi közleményből ki-maradt, 2017–2018-as feltárás ismertetése egészíti ki a 67-es út Kaposfüred és Somogytúr közötti szakaszáról, és a 76-os út Balatonszentgyörgyöt elkerülő új szakaszáról, ahol az ásatásvezetők Gallina Zsolt és Gulyás Gyöngyi voltak.

Irodalom

- ARADI Cs., M. 2017: Somogy megye Árpád-kori és középkori egyház-szervezetének rekonstrukciója. – Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Kaposvár.
- BÁRDOS E. és GARAM, É. 2009: Das awarenzeitlichen Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek I. – Monumenta Avarorum Archaeologica 9.
- BÁRDOS, E. & GARAM, É. 2014: Das awarenzeitlichen Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek II. – Monumenta Avarorum Archaeologica 10.
- BELÉNYESI K. 2001: Templom körüli erődítés Balatonszárszó határában. – In: Cseri Miklós-Tárnoki Judit szerk.: Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szentendre-Szolnok, 421-436.
- BÉKEFI R. 1907: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. – Budapest.
- ERDÉLYI I. és NÉMETH P. 1969: A Várpalota-gimnáziumi avar kori temető. A Bakonyi Múzeum avar kori leletanyagának ismertetése, 1. (Awarer-Friedhof Várpalota-Gymnasium. Besprechung der im Besitz des Bakony-Museums zu Veszprém befindlichen Fundstücke aus der Awarenzeit, 1.). – Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 8: 167–198.
- GALLINA Zs. és GULYÁS Gy. 2019: Pillanatképek Északkelet-Magyarország őskorából. 15 éves az Ásatárs Kft. – Magyar Régészet online magazin 2019. ősz: 12-19.
- GARAM É. 2018: Das awarenzeitlichen Gräberfeld in Zamárdi-Rétiföldek III. – Monumenta Avarorum Archaeologica 12.
- HONTI Sz., M. ARADI Cs., BALOGH Cs., GYÖRGY L., MOLNÁR I., NÉMETH P.G., SKRIBA-NAGY M., SOMOGYI K. és TOKAI Z. 2016: Régészeti kutatások Somogy megyében 2012-2015 között. – A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 4: 247-286.
- HONTI Sz., M. ARADI Cs., BALOGH Cs., FÜKÖH D., MOLNÁR I., NÉMETH P.G., SOMOGYI K. és TOKAI Z. 2018: Régészeti kutatások Somogy megyében 2016–2017 között. – A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei 5: 203-220.
- HORVÁTH T. 2006: Állattemetkezések Balatonörszöd-Temetői dűlő Badeni lelőhelyen. – Somogy Megyei Múzeumok Közleményei 17/A: 107-152.
- KOVÁCS, Gy. 1991: 16th-18th Century Hungarian Pottery Types. – *Antheus* 19-20: 169-180, 351-361.
- KÖLTŐ L. 2003A: Somogysámsón, Marótpusztá, agyagbánya. – In: Kisfaludi Júlia (szerk.): Régészeti Kutatások Magyarországon 2000. Budapest, 203-204.
- KÖLTŐ L. 2003B: Somogysámsón, Marótpusztá, agyagbánya. – In: Kisfaludi Júlia (szerk.): Régészeti Kutatások Magyarországon 2001. Budapest, 214-215.
- KÖLTŐ L., DOBÓ B. 2004: Egy 15-16. századi veretes öv restaurálása és rekonstrukciója. (The restoration and reconstruction of a 15-16. C. mounted belt). – Somogy Megyei Múzeumok Közleményei 16: 237-255.
- MAGYAR K. és NOVÁKI Gy. 2005: Somogy megye várai a középkortól a kuruc kor végéig. Kaposvár, 126-127.
- NAGY Á., GALLINA Zs., MOLNÁR I. és SKRIBA P. 2001: Késő Árpád-kori, nagyméretű, földbe mélyített építmények Ordacsehi-Bugaszegezen. – In: Cseri Miklós-Tárnoki Judit szerk.: Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szentendre-Szolnok, 187-220.
- ŐZE S. 1996: 500 magyar levél a XVI. századból. Csányi Ákos levelei Nádasdy Tamáshoz 1549 – 1562. I-II. Szerk.: Basics Beatrix. Budapest.
- PÁLFFY G. 1999: A császárváros védelmében, a győri főkapitányság története 1526-1598. Győr.
- PÁLÓCZI-HORVÁTH A. 2001: A késő középkori népi építészet régészeti kutatásának újabb eredményei. – In: Cseri Miklós-Tárnoki Judit szerk.: Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig. Szentendre-Szolnok, 221-260.
- Reiszig E.: Somogy vármegye községei. – Magyarország Városai és Vármegyéi, Somogy. Budapest.
- SÍPOS I. 2013: Törökkoppány monográfiája. 256-257.
- SOMOGYI K. 2004: Előzetes jelentés a Kaposvár – 61-es elkerülő út 29. számú lelőhelyén, Kaposújlak-Várdomb-dűlőben 2002-ben végzett megelőző feltárásról. Preliminary report on the preceding excavation of site number 29. of the Route 61. encircling Kaposvár. – Somogy Megyei Múzeumok Közleményei 16: 165-178.
- SZÜCSI F. 2019: "Az ismeretlen ismerős." Új eredmények a csákberény-orondpusztai avar kori temető kutatásából. – In: "Hadak útján" – A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIX. Konferenciája (Budapest, 2019. november 15–16.) – 29th Conference of Young Scholars on the Migration Period (November 15–16, 2019, Budapest). Absztraktkötet. Szerk.: Sudár B. és Türk A. – *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 15 – Bölcsészettudományi Kutatóközpont Magyar Östörténeti Témacsoport Kiadványok 6: 122.
- TÓTH A. 2016: Középkori birtokközpont kerámialeletei a budapesti Hajógyári-szigetről – The Ceramic Finds of a Medieval Estate Centre in the Hajógyári-sziget. – In: Simonyi Erika és Tomka Gábor szerk.: „A CSERÉP IGAZTAT MOND, HA HELYETTE NEM MI AKARUNK BESZÉLNI”. Regionalitás a középkori és kora újkor kerámiában. Budapest, 235-261.

